

Objektinės Duomenų Bazės

Paskaitos MiF Informatikos specialybės studentams

2000/2001 m.m.

Arūnas JANELIŪNAS

VU MiF Informatikos katedros doktorantas

Email: Arunas.Janeliunas@maf.vu.lt

1998 - 2000

TURINYS

TURINYS	2
IVADAS	4
SEMANTINIAI MODELIAI	5
1 Esybės ir atributai	5
2 Asociacijos	6
3 Abstrahavimo mechanizmai	7
3.1 Klasifikavimas	7
3.2 Agregavimas	8
3.3 Generalizavimas ir specializavimas	9
OBJEKTINIŲ DUOMENŲ BAZIŲ SISTEMŲ STANDARTAS	11
1 Objektinės duomenų bazės ir Objektinės Duomenų Bazių Sistemos	11
2 ODMG standartas	14
OBJEKTINIS MODELIS	19
1 Neformalus modelio pristatymas	19
2 Formalus objektinio modelio pristatymas	21
2.1 Literalai ir objektai	21
2.2 Klasės ir tipai	23
2.3 Klasių hierarchija	25
2.4 Klasių hierarchijos ir tipų semantika	26
2.5 Elgesys ir metodai. Interfeisas	27
2.6 Schemas ir egzemplioriai	30
DUOMENŲ APIBRĖŽIMO KALBA ODL	32
OBJEKTINĖ UŽKLAUSŲ KALBA OQL	37
1 Duomenų bazė — pavyzdys	37
2 Trumpos pastabos apie kalbą	38
3 OQL sintaksė	39
3.1 Duomenų pasiekimas	39
3.2 Reliacinės užklausos	40
3.3 Už SQL ribų...	40
3.4 Manipuliavimas reikšmėmis ir objektais	42
3.5 Įvardintosios užklausos	43
3.6 Manipuliavimas kolekcijomis (aibėmis)	43

3.7 Trumpa OQL sintaksės santrauka	46
4 OQL tipizavimas	47
4.1 Vardų išsprendimas	48
4.2 Dinaminis ar statinis tipizavimas?	48
4.3 OQL tipizavimo taisyklės	49
4.4 Galimos vykdymo klaidos	53
5 OQL semantika	55
5.1 Semantikos nusakymo sunkumai	55
5.2 OQL algebros operatoriai	56
5.3 OQL užklausų vertimas į algebrines išraiškas	58
5.4 Užklausos vertimo į algebrinę išraišką pavyzdys	59
5.5 OQL algebros realizavimas	61
TIPŲ KLAIDOS	64
1 Specializuotų atributų problema	64
2 Kovariacija vs. kontravariacija?	65
INTEGRALUMO PALAIKYMAS	69
1 Objektinė programavimo kalba su apribojimais	69
1.1 Klasės ir saugojimo šaknys	70
1.2 Integralumo apribojimai	70
1.3 Metodai	72
2 Metodų vertimas į tarpinę formą	74
3 Predikatų transformacijos	75
3.1 Tiesioginė predikatų transformacija	75
3.2 Atvirkštinė predikatų transformacija	81
ODBS ARCHITEKTŪRA	86
1 Serveris	86
1.1 Puslapių serveris	88
1.2 Objektų serveris	89
2 Objektų valdymas	90
2.1 Silpno lygio žinojimas	90
2.2 Vidutinio lygio žinojimas	90
2.3 Aukšto lygio žinojimas	91
3 Objektų adresavimas	91
3.1 Adresavimas, orientuotas į diską	91
3.2 Dviejų lygių adresavimas	92
3.3 Vieno lygio adresavimas	93
PABAIGA	95
PAVEIKSLĖLIŲ RODYKLĖ	96
LITERATŪRA	97

Įvadas

Kartu su duomenų saugojimo bei manipuliavimo jais poreikiu auga ir Duomenų Bazių Valdymo Sistemų (DBVS) įvairovė. Daugelis, kad ir mažai su kompiuteriais susijusių žmonių, jau žino vardus *Oracle*, *FoxPro*, *Access* ir pan. Visa tai — DB valdymo sistemos. Tačiau, nepaisant vardų įvairovės, po jais dažniausiai slypi vienas principas, viena idėja. Panašu, kad IBM sukurta *System R* ir kartu su ja iškilusi Reliacinių Duomenų Bazių teorija užkariavo ne vien komercinių produktų rinką, bet ir tų produktų vartotojų sąmonę. Dažnai užmirštama, jog be reliacinių DBVS (RDBVS) egzistuoja ir daugelis kitų DBVS tipų. Kad ir kokia “grakšti” bei paplitusi yra reliacinių DB teorija, ji turi ir savų trūkumų.

Vienas iš RDBVS trūkumų naikinimo būdų — praplėsti jų galimybes. Su tuo susiję įvairios beatsirandančios Reliacinės - Objektinės DBVS. Kitas būdas — pakeisti viską iš esmės ir pereiti prie kito Duomenų bazių modelio.

Objektinė paradigma jau plačiai išsiskverbusi į informatikos pasaulį. Ji sutinkama ne vien Objektiškai Orientuotose programavimo kalbose (*C++*, *SmallTalk*, *Java* ir pan.) bet ir programų sistemų inžinerijoje, sistemų teorijoje ir t.t. Ne išimtis ir DB valdymo sistemos. Jau seniai programuotojų pasaulį pradėjo netenkinti RDBVS siūlomų atominių duomenų tipų siaurumas ir tam tikras heterogeniškumas tarp SQL, duomenų bazėse saugomų duomenų bei programavimo kalbų. Juk dabartiniai duomenų saugojimo poreikiai apima ne vien sveikų skaičių, datų ar simbolių eilučių saugojimą. Išsaugoti reikia vis kompleksiškesnius duomenis. Be to, reikia pasiūlyti ir savas operacijas su tais duomenimis, kurias būtų galima naudoti užklausoje. Deja, SQL leidžia tikrai gan ribotą kiekį operacijų su griežtai apibrėžta jų semantika. Ir, galų gale, visuomet reikalinga tam tikra konversija tarp DBVS ir programavimo kalbos duomenų tipų. Programos objektai dažnai negali būti tiesiog išsaugomi duomenų bazėje ir atvirkščiai: kartais duomenų bazėje saugomų duomenų tipas gali būti naudojamas tik su tam tikrom išlygom programavimo kalboje. Nėra visiško “permatomumo” (*transparency*) tarp DBVS bei programavimo kalbos duomenų modelių. Šias problemas padeda spręsti Objektinės Duomenų Bazių Sistemos (ODBS).

Reikalavimai, kuriuos turi tenkinti “tikra” ODBS, buvo pakankamai trumpai ir aiškiai išsakyti “manifeste” [ABDDMZ], kurį rekomenduojame perskaityti visiems, kas jau pradėjo ar dar tik pradės skaityti mūsų pateikiamą ODB kurso medžiagą. Ten galima rasti visus pagrindinius principus, kuriuos savo kurse tikrai plačiau paaiškinsime ir išplėsime. Nenorėtume pervertinti “manifesto” reikšmės (juolab, kad, laikui bėgant, kai kurie jo sudėti akcentai persikėlė į kitas vietas), bet kartu reikia pripažinti jį, kaip aiškia gairę, nurodžiusią prieitą susitarimą dėl principinių klausimų ir perspektyvas tolesniam darbui.

Šiuo mūsų pristatomu kursu bus bandoma pristatyti bendrą ODBS-mų vaizdą. Jis toli gražu nepretenduoja į pilną ODB aprašymą bei išsamią analizę. Čia jūs rasite pačius ODB pagrindus bei kai kurias su jomis susijusias problemas, kurios sprendžiamos dar ligi šiol. Tai turėtų padėti Jums susidaryti išpūdį, kokioje stadijoje yra ODB teorijos vystymasis bei kas gi vyksta “DB pasaulyje”.

Semantiniai modeliai

Skyrelis paruoštas naudojantis medžiaga iš [BC97].

Objektinės duomenų bazės yra trijų informatikos mokslo sričių sankirtoje:

- semantinių modelių sritis;
- objektinių modelių sritis;
- objektinio programavimo sritis.

Laikysime, jog gerbiamas Skaitytojas jau susipažinęs su objektine paradigma. Taipogi manysime, kad objektiniame programavime Jam paslapčių irgi nebėra. Objektinį modelį, kurį palaiko ODMG standartas, mes aptarsime šiek tiek vėliau, o šio skyrelio paskirtis yra trumpai pristatyti semantinius modelius.

Paplitus reliacinėms duomenų bazių valdymo sistemoms ir pradėjus masiškai jas naudoti, be abejo buvo pastebėti ir reliacinio duomenų modelio trūkumai tam tikrais atvejais. Stengiantis juos kompensuoti (ar koku nors būdu apeiti), duomenų modelių (duomenų bazėse) teorijos evoliucija išsiskyrė į dvi kryptis:

- Egzistuojančio reliacinio modelio išplėtimas. Taip atsirado įvairūs reliacinio duomenų modelio išplėtimai abstrakčiaisiais tipais, o tuo pačiu ir — objektinės - reliacinės duomenų bazių valdymo sistemos;
- Naujų duomenų modelių siūlymas. Semantiniai modeliai priklauso pastarajai kategorijai.

Toliau pristatysime pagrindinius semantinių modelių konceptus. Iškart perspėjame, jog semantiniai modeliai nėra kokia nors modeliavimo technologija (kaip, pavyzdžiui, UML, E/R ir t.t.). Po "semantinių modelių" sąvoka mes suprasime tam tikrą sąvokų, principų ir mechanizmų rinkinį. Šis rinkinys turėtų padėti Jums, mielas Skaitytojau, suprasti, kas turima omenyje tolesniuose paskaitų skyriuose. Todėl siūlome šį skyrių skaityti su tam tikru atlidumu ir netgi atsargumu, stengiantis veikiau *suprasti* sąvokas, o ne ieškoti jų apibrėžimo.

1 Esybės ir atributai

Esybės — tai modeliuojamosios srities *objektai*, kurie mus domina sistemos modeliavimo prasme ir kuriems mes norime priskirti kurias nors jų savybes. Pavyzdžiui: “studentas Sigita”, “dėstytojas Ragaišis” ar “Objektinių duomenų bazių kursas” yra esybės modeliujamoje Programų sistemos katedros darbo srityje. Dar kartą pabrėžiame, jog kiekviena esybė yra vienintelė ir nepakartojama, visiškai unikali modeliujamoje srityje.

Unikalumas turi savo ribas arba, teisingiau, "skiriamąją gebą". Jeigu mes modeliujame tik abstrakčias Programų sistemų katedros funkcijas, tai tuomet modeliui gali pakakti esybių "Dėstytojas", "Sekretorė", "Studentas" ir t.t. Tačiau jeigu pereisime prie konkrečios katedros veiklos modeliavimo, tai neapsieisime be esybių "dėstytojas

Ragaišis" ar "studentas Sigitas".

Kiekvienos esybės charakteristikos nusakomos tam tikromis jos savybėmis. Tos savybės vadinamos atributais. Pavyzdžiui, studijų knygelės numeris, lygus 91100457, gali būti esybės “studentas Sigitas” atributas. Kiekviena esybė gali turėti savus atributus (studentas Sigitas — studijų knygelės numerį, dėstytojas Ragaišis — darbo sutarties numerį ir pan.). Be to, skirtingos esybės, netgi turėdamos to paties pavadinimo atributus, gali turėti skirtingas jų reikšmes: pavyzdžiui, studento Sigito studijų knygelės numeris gali būti 91100457, o studentės Sigutės — 91100458.

2 Asociacijos

Asociacijos padeda susieti kelias (nebūtinai dvi!) esybes ryšiu “asociacijos_pavadinimas”. Pavyzdžiui, norint nusakyti, jog “doktoantas Janeliūnas” dėsto “Objektinių duomenų bazių kursą”, naudojama asociacija “dėsto”, kuri sieja esybes “doktorantas Janeliūnas” ir “Objektinių duomenų bazių kursas”. Analogiškai, jeigu norime pasakyti, jog ODB kursas dėstomas doktoranto Janeliūno, tai susiejame esybę “Objektinių duomenų bazių kursas” su esybe “doktorantas Janeliūnas” asociacija “yra dėstomas”. Tokiu būdu, abipusis ryšys tarp ODB kurso ir doktoranto Janeliūno išreiškiamas dvejomis asociacijomis, kurių “kryptys” yra skirtingos.

Šioje vietoje norėtume pabrėžti, jog duotame pavyzdyje ryšys tarp dviejų esybių buvo sumodeliuotas dvejomis asociacijomis. Tai paaiškinama tuo, jog asociacijos yra kryptinės ir ne šiaip kryptinės, o vienakryptės. Todėl gali būti taip, jog ryšys būna modeliuojamas tik viena asociacija. Tuomet viena esybė "žino" apie savo ryšį su kita esybe, o pastaroji apie šį ryšį nė "nenutuokia".

Yra skiriami du pagrindiniai asociacijų tipai:

- vienatinės asociacijos
- daugybinės (*multiple*) asociacijos.

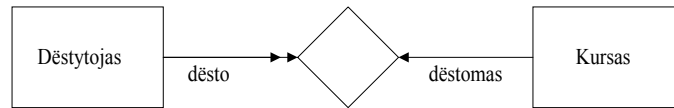
Šis išskyrimas remiasi ryšio, kurį nusako asociacija, kardinalumu. Pavyzdžiui, faktas, jog “doktorantas Janeliūnas” dėsto vienintelį “Objektinių duomenų bazių kursą” (ir daugiau jokio kito), arba, bendriau tariant, tai, kad dėstytojas dėsto vieną ir tiksliai vieną kursą, o kursas yra dėstomas tiksliai vieno dėstytojo, yra išreiškiama dviem vienatinėmis asociacijomis (dažnai žymimomis 1:1).

žymėjimas 1:1 dažnai naudojamas ir ryšio kardinalumui žymėti. Tačiau nereikia painioti kardinalumo su asociacijomis. Ryšys turi vieną kardinalumą, bet nusakomas dvejomis (!) asociacijomis.

Tačiau, jeigu norėsite išreikšti faktą, jog dėstytojas gali dėstyti daugelį kursų, o kursas gali būti dėstomas tiksliai vieno dėstytojo, reikės panaudoti dvi skirtingas asociacijas: (i) pirmoji daugybinė: “dėsto” (Dėstytojas → Kursas), o antroji (ii) asociacija bus vienatinė: “dėstomas” (Kursas → Dėstytojas).

Patogumo dėlei, asociacijas galime pavaizduoti ir grafiškai, kaip parodyta paveikslėlyje 1:

Paveikslėlis 1 Grafinis asociacijų vaizdavimas

3 Abstrahavimo mechanizmai

Kad būtų galima kuo tiksliau sumodeliuoti nagrinėjamą sritį, reikalingi tam tikri abstrahavimai, leidžiantys kaip nors sugrupuoti esybes. Tuomet būtų galima akcentuoti tam tikras esybių savybes (atributus), pagal kurias ir buvo atliktas sugrupavimas.

Semantiniuose modeliuose siūlomi trys abstrahavimo mechanizmai:

- klasifikavimas,
- agregavimas,
- generalizavimas/specializavimas.

Toliau juos pristatysime šiek tiek plačiau.

3.1 Klasifikavimas

Klasifikavimas yra paprasčiausias esybių sugrupavimas į *klases*. Imame visas tiriamas esybes ir suskirstome jas — štai ir viskas.

Šis mechanizmas leidžia tarti aibę skirtingų esybių esant homogeniškomis. T.y. naudojant šį mechanizmą, kiekviena esybė priskiriama kokiai nors klasei, kur klasė yra *aibė to paties tipo elementų*. Pavyzdžiui: galima tarti, jog “studentas Sigitas” ir “dėstytojas Ragaišis” yra dvi esybės, priklausančios tai pačiai “Asmens” klasei. Tai leidžia akcentuoti tokias bendras jų charakteristikas, kaip vardas, pavardė, gimimo data ir t.t.

Klasifikacijos mechanizmas turi du aspektus (į jį galima žiūrėti iš dviejų pozicijų), kuriuos reiktų pažymėti ir gerai suprasti:

- Klasė yra *aibė* (rinkinys, krūva, sambūris, ...) elementų, kurie yra mus dominančios duotu laiko momentu esybės. Būtent taip mes toliau dažniausiai ir suprasime klasę: kaip aibę, matematine to žodžio prasme. Tai yra ekstensionalus (išplėtimo) klasės aspektas, kintantis laiko atžvilgiu, nes mus dominančių esybių aibė su laiku kinta: vienos esybės tose aibėse atsiranda, kitos dingsta. Tuo pačiu kinta klasė, kuriai tos esybės priklauso(ė).
- Klasės elementai yra panašūs, nes yra to paties tipo. Todėl galime laikyti, jog klasė neatsiejama nuo tam tikro tipo, kurį atitikti turi visi jos elementai — esybės. Tai — intencionalus aspektas, nekintantis laiko atžvilgiu, nes, nors ir kintant mus dominančių objektų aibe, tos aibės elementų tipas nesikeičia.

Šie du aspektai dažnai būna suplakami į vieną krūvą arba vienas iš jų (dažniausiai intensionalusis) užgožia kitą. Būtent dėl šios priežasties ir norėtume juos taip primygtinai atskirti, kad jie būtų geriau suprantami pavieniui.

3.2 Agregavimas

Agregavimo mechanizmas leidžia apibrėžti klasę, nustatant jos elementų (esybių) struktūrą kaip įvairių (heterogeniškų) sudėtinių dalių (atributų) agregatą. Šis agregatas aprašomas kaip baigtinė aibė atributų, bendrų visoms klasei priklausančioms esybėms. Atributai aprašomi suteikiant jiems vardą, o taip pat ir tipą reikšmių, kurias atributas gali įgyti.

Pavyzdžiui, įvairios mūsų tiriamos esybės turi pačius įvairiausius atributus: vardą, pavadinimą, spalvą, gimimo datą, tūrį ir pan. Galime nutarti, jog esybės, turinčios atributus `vardas`, `pavardė`, `gimimo_data`, priklauso vienai klasei ir tą klasę pavadiname “Asmuo”. Panašiu būdu sugrupavę kitus atributus, galime “pasigaminti” ir kitas klases.

Pirmieji du iš minėtų Asmens atributų gali įgyti simbolių eilutės reikšmes, o trečiasis — datą. Gali būti ir taip, kad atributas gali įgyti skirtingų tipų reikšmes. Pavyzdžiui, atributas `šeimos_galva` gali įgyti dviejų tipų reikšmes: Vyras (klasės “Vyras” objektas) arba Žmona (klasės “Moteris” objektas).

Atributas vadinamas *vienatiniu*, jeigu jis gali vienu metu įgyti tikrai vieną reikšmę, ir jis vadinamas *daugybiniu*, jeigu vienu metu gali turėti aibę reikšmių.

Atributas vadinamas *paprastu*, jeigu jo reikšmė yra atominė (neskaidoma). Priešingu atveju jis vadinamas *sudėtinu*. Pavyzdžiui, Asmens atributas `adresas` yra sudėtinis, nes adresas susideda bent jau iš gyvenvietės, gatvės bei namo numerio.

Atributas (arba atributų aibė) vadinamas *raktiniu*, jeigu jo (jų) reikšmė(-ės) vienareikšmiškai nusako esybę, to atributo ar atributų turėtoją (tradicinis *rakto* apibrėžimas).

Atributas yra *privalomas* (*totalus*), jeigu kiekvienas klasės elementas privalo turėti šio atributo reikšmę. Priešingu atveju atributas vadinamas *nebūtinu* (*fakultatyviu*).

Jeigu atributo reikšmė negali kisti, jis vadinamas *pastoviu*. Priešingu atveju — *kintamu*. Pavyzdžiui: Asmens gimimo data yra pastovus atributas, kai tuo tarpu jo pavardė ir netgi lytis gali kisti.

Atributas vadinamas *asociacija* (prisiminkime *Poskyrį 2*!), jeigu jo reikšmė yra kurios nors klasės elementas (ar elementai). Priešingu atveju atributas vadinamas *aprašančiuoju*.

Tai, jog esybės atributo reikšmė yra klasės elementas (t.y. irgi esybė) reiškia, jog ji susiejama su kita esybe. Todėl tai ir vadinama asociacija. Čia reikia tikrai pastebėti, jog tas “susietasis” elementas nebūtinai turi būti kitos klasės. Klasės “Asmuo” atributas “Tėvai” yra tų pačių Asmenų pora.

Atributas vadinamas *išvedamu*, jeigu jo reikšmė (reikšmės) gali būti išskaičiuojamos iš kitų atributų (netgi kitų klasių atributų) reikšmių. Pavyzdžiui, atributas `amžius` gali būti išskaičiuotas iš atributo `gimimo_data` reikšmės. Arba — “Dėstytojo” atributas `dėstomi_kursai` gali būti išskaičiuojamas, naudojantis klasės “Kursas” atributu `dėstantis_dėstytojas`.

Čia pateiksime bendrą lentelę atributų skirstyme:

Tipas	Alternatyva	Komentaras
Raktinis	Neraktinis	Atributas ar aibė raktinių atributų vienareikšmiškai

		nusako esybę
Privalomas	Nebūtinasis	Kiekvienas klasės elementas turi šio atributo reikšmę
Paprastas	Sudėtinis	Šios atributo reikšmė yra neskaidoma
Vienatinis	Daugybinis	Atributas gali įgyti vieną ir tik vieną reikšmę vienu laiko momentu
Asociacija	Aprašantysis	Atributo reikšmė yra kurios nors klasės elementas
Išvedamas	Apibrėžtas	Atributas gali būti išskaičiuojamas iš kitų atributų reikšmių
Pastovus	Kintamas	Atributo reikšmė negali kisti

Labai svarbi agregavimo savybė yra ta, jog kitų klasių elementai gali būti panaudoti kaip kurios nors klasės savybės (sudėtinės dalys). Todėl turi būti patenkintas šis natūralus reikalavimas:

Klasės sudėtinėmis dalimis gali būti tikrai jau egzistuojantys kurios nors klasės elementai.

3.3 Generalizavimas ir specializavimas

Šiuos du mechanizmus galime taikyti, kai jau turime (po klasifikavimo ar agregavimo) tam tikras klases. Tuomet mes galime “pasigaminti” kitas klases, apibendrinami (generalizuodami) jau esančias klases, arba jas “pasmulkindami” (specializuodami). Tuomet klasės tampa susietos tarpusavyje tam tikra hierarchija. O ši hierarchija nusakoma daline tvarka.

Primename, jog matematikoje tranzityvus, nekomutatyvus sąryšis vadinamas tvarka. Esant tvarkai Θ , jeigu $\forall x, y: x \Theta y$ arba $y \Theta x$, tai tvarka vadinama totalia, priešingu atveju — daline.

Klasės, kurias galima palyginti pagal šią tvarką, modeliuoja esybių klases skirtinguose abstrakcijos lygiuose. Klasė, kuri nėra mažesnė už jokią kitą klasę, vadinama *bazine klase* (jos gali būti kelios!). Priešingu atveju ji vadinama *poklasiu*.

Būtent šis mechanizmas “suveikia”, kai mes suprantame kiekvieną Studentą ir Dėstytoją kaip Asmenį. Sakome, jog klasė “Asmuo” *generalizuoja* klases “Studentas” ir “Dėstytojas”. Atvirkščias mechanizmas yra specializavimas. Šiuo atveju mes sakome, kad klasė “Studentas” *specializuoja* klasę “Asmuo”.

Abiem atvejais, tiek Studentai, tiek Dėstytojai (esybės) gali būti klasifikuoti (naudojant klasifikavimo mechanizmą) ir kaip Asmenys. Tai reiškia, jog abiejų tipų esybės turi tam tikras savybes, bendras visiems asmenims. Asmenų skirstymas į Studentus ir Dėstytojus išreiškia tik šiek tiek tikslesnį abstrakcijos (modeliavimo) lygmenį, kai įvedamos papildomos charakteristikos.

Generalizavimo/specializavimo mechanizmas turi dvi taisykles:

- jeigu klasė C_1 yra klasės C_2 poklasis, vadinasi kiekvienas klasės C_1 elementas yra ir klasės C_2 elementas (atsižvelgiama į ekstensionalų klasės aspektą);

- jeigu klasė C_1 yra klasės C_2 poklasis, vadinasi visi klasės C_1 elementai *paveldi* visas klasės C_2 savybes arba, kaip mes sakome — atributus (atsižvelgiama į intensionalų klasės aspektą).

Generalizavimas/specializavimas leidžia išskirti tris poklasių apibrėžimo modalumus:

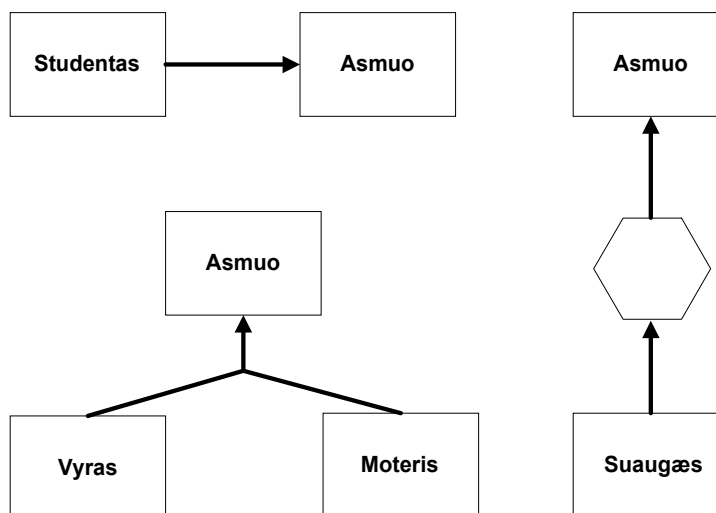
- įjungimą,
- padalijimą,
- apribojimą.

Pirmasis modalumas reiškia ryšį “yra”. Pavyzdžiui: Studentas *yra* Asmuo. Dėstytojas irgi *yra* Asmuo. Bendru atveju tai nereiškia, jog poklasiai nesikerta tarpusavy.

Antrasis modalumas nusako ne vien ryšį “yra”, bet taipogi ir tą faktą, kad poklasiai yra nesikertantys. Pavyzdžiui: Asmuo yra Vyras arba Moteris. Reikia pažymėti, jog dviejų “padalintų” poklasių sąjunga yra “superklasės” (viršklasės) *poaibis*.

Poklasiai gali būti gaunami ir pritaikant tam tikrus apribojimus klasės elementų savybėms. Šis modalumas vadinamas apribojimu. Pavyzdžiui, Suaugusieji yra visi Asmenys, kurių amžius yra daugiau arba lygus 18 metų.

Generalizavimo/specializavimo sąryšį galima pavaizduoti ir grafiškai:

Paveikslėlis 2 Grafinis generalizavimo/specializavimo vaizdavimas

Objektnių duomenų bazių sistemų standartas

Skyrelis ruoštas besinaudojant [ODMGBE97], [Barr97], [Barr98], [MRL98], [DD95], [ABDDMZ].

Dabar pabandykime bendrai įsivaizduoti, kas yra Objektinės duomenų bazių sistemos ir kuom jos visos bendrai pasižymi. O tokius bendrus dalykus galima rasti ne kitur, kaip *Objektnių duomenų bazių sistemų standarte*.

Reliacinių duomenų bazių sistemų sėkmė priklauso ne vien nuo aukštesnio duomenų nepriklausomumo lygio ar nuo paprastesnio, nei daugelio pirmtakių, duomenų modelio. Didelė dalis šios sėkmės priklauso ir nuo standartizavimo, kuris buvo pasiūlytas kartu su reliacinėmis DB valdymo sistemomis. SQL¹ standarto priėmimas užtikrino aplikacijų pernešamumą, palengvino naujų RDBVS mokymąsi ir taip suteikė didžiulę paramą “reliaciniams” uždavinių sprendimams.

Visi šie faktoriai svarbūs ir Objektinėms DBS (ODBS). Šių DBS integravimas su programavimo kalbomis, apimantis tiek operacijas, tiek duomenis, yra platesnis ir gilesnis, nei reliacinių DB valdymo sistemų. Todėl standarto sudarymas yra kritinis momentas, norint padaryti šį integravimą veiksmingu.

1 Objektinės duomenų bazės ir Objektinės Duomenų Bazių Sistemos

Visų pirma — kas yra ta Objektinė Duomenų Bazių Sistema? Tokiuose žodžių junginiuose paprastai būna dar ir žodis “Valdymo” (“Duomenų bazių valdymo sistemos”). Tačiau užmirškime kol kas šį įprastą požiūrį ir pažvelkime naujai į turimą padėtį.

Programos paprastai yra rašomos kuria nors programavimo kalba, po to jos yra kompiliuojamos ir pan. Pavadinkime visą šį procesą ir jo aplinką “Programavimo sistema”. Programavimo sistemos paprastai turi vieną trūkumą — jos negali išsaugoti duomenų, sukurtų jų darbo metu ir vėliau tais duomenimis pasinaudoti.

Kai kas gali paprieštarauti paskutinei minčiai, sakydamas, jog duomenis programa gali kur nors (pvz.: faile) išsaugoti. Tačiau čia ir slypi tasai kabliukas: “kur nors”. Duomenys išsaugomi kur nors, bet kur, bet — ne programoje.

Šiuos du dalykus (išsaugoti ir vėliau vėl paimti) moka Duomenų bazių valdymo sistemos. Todėl tipinis duomenų bazių programavimas susideda iš dviejų dalių:

- Programos logikos kūrimo. Čia naudojama Programavimo sistema (C++, Java, ...);

¹ Skaitytojo patogumui, visi šiame skyrelyje vartojami sutrumpinimai bus pateikti bendroje lentelėje skyriaus gale.

- Manipuliacijų su duomenimis programavimo. Šioje vietoje "programuojama" Duomenų bazių valdymo sistema (gali būti naudojamas SQL, galbūt kitos duomenų manipuliavimo kalbos).

Tačiau bet kuriuo atveju programuotojas turi priešais save dvi skirtingas sistemas, kuriose yra skirtingi duomenų modeliai, tipai, skirtingi veikimo principai ir t.t. Kyla klausimas — ar negalima šių dviejų sistemų sudėti į vieną? Ar negalima ir logikos, ir manipuliavimo duomenimis programavimo padaryti viena sistema? Būtent tai ir stengiasi daryti Objektinės duomenų bazių sistemos. Jos tarytum praplečia programavimo kalbų galimybes duomenų bazių valdymo sistemos funkcijomis, šitaip sukuriant naują (naujovišką) sistemą. Tuo pačiu stengiamasi taip praplėsti programavimo kalbą, kad nenukentėtų jos bendri principai ir susitarimai, dažniausiai įtvirtinti tos kalbos standarte.

Du pagrindiniai dalykai, kuriais yra išplečiamos programavimo kalbos yra šie: joms suteikiama duomenų išsaugojimo (*persistence*) ir užklausų (*querying*) galimybės. Toliau seka tokie dalykai, kaip duomenų apsauga, konkurencijos valdymas ir pan.

Iš karto įrašome pastabą, jog nereikia programavimo kalbai suteikti duomenų sukūrimo, modifikavimo ar naikinimo galimybių (standartiniai INSERT, UPDATE ir DELETE sakiniai SQL). Šias galimybes programavimo kalba jau turi. Užtat reikia ją "išmokyti" užklausu, t.y. SELECT sakinio SQL kalboje.

Tokiu būdu, Objektinių duomenų bazių sistemų standartas yra lyg ir tam tikras atskirų objektinių programavimo kalbų išplėtimų standartas. Šie išplėtimai leidžia programavimo sistemoms, paremtoms išplečiamąja kalba, tapti Objektinėmis duomenų bazių sistemomis.

Pagal [ABDDMZ] ir kitus šaltinius, Objektinės duomenų bazių sistemos turėtų (galėtų) pasižymėti šiomis savybėmis:

1. **ODBS turi palaikyti sudėtinius objektus (*complex objects*).** Sudėtiniai objektai yra sudaromi iš paprastesnių, pritaikant tam tikrus *konstruktoriaus*. Yra įvairių konstruktorių: masyvai, sąrašai, aibės, struktūros ir pan. Sudėtinių objektų naudojimas leidžia modeliuoti realaus pasaulio esybes, naudojantis būtent to pasaulio terminais.
2. **ODBS turi palaikyti objektų identifikavimą.** Kiekvienas objektas identifikuojamas jo identifikatoriumi (OID). OID, kaip jau nusistovėjo objektinėse programavimo kalbose, nesiremia objekto atributų reikšmėmis. Tai — vidinės sistemos reikšmės. Panaikinus objektą, jo identifikatorius gali būti naudojamas kitiems objektams arba ne. Tai palikta spręsti atskiroms ODBS.
3. **ODBS turi palaikyti inkapsuliaciją.** Čia inkapsuliacija suprantama taip: objektas saugo savyje tiek duomenis, tiek "programą", t.y. — galimus veiksmus su tais duomenimis (metodus). Šis supratimas iš pirmo žvilgsnio skiriasi nuo tos inkapsuliacijos, kurią mes įpratome "matyti" programavimo kalboje. Tačiau tai tėra tik savotiška programavimo kalbose nusistovėjusio inkapsuliacijos termino traktuotė. Paaiškinkime: jeigu išsaugome objektą duomenų bazėje, tai ką galime su juo daryti? Vienintelis būdas tą objektą paveikti duomenų bazėje — iškviesti jo metodą, nes jis irgi ten saugomas. Vadinasi, su objektais, esančiais duomenų bazėje, galime daryti tik tai, ką leidžia jo "interfeisas", arba, tiksliau tariant — metodai. Tai visiškai sutampa su klasikine inkapsuliacijos sąvoka. O jeigu objektą paėmėme iš duomenų bazės ir "atsikėlėme" į programą, tuomet veiksmus riboja programavimo kalba, kuria ta programa parašyta — irgi viskas tinka.
4. **ODBS turi palaikyti klases ir tipus.** *Klasė* yra bene svarbiausia sąvoka visame objektiniame pasaulyje. Nuo klasės neatsiejama sąvoka yra *tipas*. Kuo jie skiriasi,

paaikšinsime vėlesniuose skyriuose. Čia gi paminėsime, jog dažnai programavimo kalbose klasė yra sutapatinama su tipu (C++, Simula, Vbase, ...). Kitur gi turima tik klasės sąvoka (SmallTalk, Gemstone, ...). Grubiai tariant, tipas — tai sąvoka, dažniau naudojama kompiliavimo metu, o klasė — dažniau naudojama programos vykdymo metu (*runtime*). Šiaip ar taip, kokią sąvoką palaikyti (o gal ir abi...), siūloma spręsti atskiroms ODBS.

5. **ODBS turi palaikyti klasių (tipų) hierarchijas.** Klasių (tipų) hierarchija ir paveldėjimo mechanizmas yra labai galingas objektinių sistemų konceptas, kurio nepalaikymas būtų, turbūt, tolygus bent pusės objektinių technologijų privalumų atsisakymui.
6. **ODBS turi palaikyti metodų užklojimą ir vėlyvąjį išsprendimą (*overloading and late binding*).** Sąvokė, susijusi su 5 punktu.
7. **ODBS turi būti pilna skaičiavimų atžvilgiu (*computationally complete*).** Tai reiškia, jog jos kalba turi būti galima aprašyti bet kokią apskaičiuojamą funkciją. Labai griežtas reikalavimas tiek duomenų manipuliavimo tiek programavimo kalbai...
8. **ODBS turi būti praplečiama.** Čia reikalaujama, jog jos vartotojas turėtų galimybę kurti savus tipus, kuriuos pilnai būtų galima naudoti duomenų bazėse. Nereikalaujama tik, kad vartotojas galėtų išplėsti sudėtinių tipų konstruktorių aibę (masyvai, sąrašai, aibės ir t.t.).
9. **ODBS privalo turėti galimybę išsaugoti savo duomenis.** Iš duomenų bazių požiūrio taško tai — akivaizdus reikalavimas. Toks yra ODBS tikslas — padaryti taip, kad objektai būtų išsaugomi. Išsaugojimas (*persistence*) gali būti kelių tipų:
 - Kai kurios klasės paskelbiamos "saugotinos" (*persistent*) ir bet kuris tos klasės objektas yra išsaugomas duomenų bazėje. Tai toks išsaugojimo modelis, kai išsaugojimas priklauso nuo klasės.
 - Sukuriant kiekvieną objektą, nurodoma — reikia jį išsaugoti, ar ne. Tai išsaugojimo modelis, kai išsaugojimas priklauso nuo kiekvieno objekto.
 - Trečias tipas — kai objektai išlieka pagal pasiekiamumą. Jeigu objektas yra pasiekiamas iš išsaugoto (-jamo) objekto, tai jis irgi yra išsaugomas.Nuo objektų saugojimo tipo priklauso ir objektų naikinimas (kiekvieną objektą reikia iš duomenų bazės pašalinti išreikštinai, yra tam tikras "šiukšlių surinkėjas" ir t.t.).
10. **ODBS turi valdyti priėjimo prie duomenų konkurenciją ir duomenų atstatymą (*concurrency and recovery*).** Tipinės DBVS savybės.
11. **ODBS turi palaikyti asociacijas.** Iš pažiūros paprastas punktas. Tačiau štai kodėl jis yra svarbus: Asociacijos yra tas dalykas, kuris padeda sukonstruoti objektinėje duomenų bazėje tam tikrą realios sistemos modelį ir vėliau padeda palaikyti to modelio integralumą. Visų pirma, asociacijos gali būti skirtingos: (i) jos gali būti vienvpusės arba abipusės; (ii) jos gali turėti kardinalumą; (iii) jos gali turėti tam tikrą sutvarkymo semantiką (sąrašai). Antras dalykas — ką reikia daryti, jeigu šalinamas objektas turi kažkokių nuorodų į kitus objektus? Ar juos irgi reikia šalinti? Ar reikia neleisti šalinti tokio objekto su nuorodomis? Jeigu šaliname objektą, ar reikia surinkti visas nuorodas į jį ir jas "išvalyti"? O gal irgi negalima leisti šalinti tokio objekto? Yra daugybė klausimų ir daugybė atsakymų į juos variantų. Ir čia reikia pridurti, jog *asociacijų realizavimas sudaro bene didžiausią skirtumą tarp atskirų ODBS*.
12. **ODBS gali palaikyti objektų versijas.** Atsiradus objektinėms duomenų bazėms, atsirado ir "ilgų transakcijų" terminas, reiškiantis transakcijas, kurios gali vykti dieną, dvi ir pan. Reliacinėse DB tai įgyvendinti yra labai sunku (jeigu tiktai

įmanoma). O pagrindinė idėja yra tokia — kiekvienas vartotojas "pasiima" iš duomenų bazės sau objektą ir daro su juo ką nori ir kiek nori laiko. Jeigu kitas vartotojas tuo pat metu irgi kažką daro su tuo pačiu objektu, tuomet atsiranda dar viena to objekto *versija* su savo istorija (sukūrimo laikas ir t.t.). Vėliau ODBS, sudėjusi kelias objekto versijas, privalo "sukombinuoti" jas, pagamindama "teisingą" objektą. Ar palaikomos objektų versijos ir koks versifikavimo mechanizmas — paliekama spręsti atskiroms ODBS. Tačiau reikia pažymėti, jog dauguma ODBS palaiko objektų versijas.

13. **ODBS gali palaikyti tiesioginius DB schemas pokyčius (*runtime schema definition/modification*)**. Labai naudinga savybė, tačiau iškart reikia pripažinti, jog ši idėja visiškai svetima C++ programavimo kalbai ir sunkiai būtų derinama su C++ paremtomis ODBS.

Tiek mes prirašėme punktą apie tai, kokios yra ir turėtų būti ODBS, o formaliai joms keliamus reikalavimus aprašo taip vadinamasis "ODMG standartas".

2 ODMG standartas

Iš pradžių šiek tiek istorijos: kas yra ODMG²? Tai — objektinių ir reliacinių DBVS pardavėjų bei kitų suinteresuotų šalių konsorciumas. Jis kuria ir rūpinasi standartu, kuris užtikrintų aplikacijų pernešamumą tarp įvairių ODBS'ų. Konsorciume dalyvauja: GemStone Systems, IBEX Object Systems, Lockheed martin, Object Design, Objectivity, POET Software, Unidata, Versant Object Technology, Andersen Consulting, Baan, CERN, Computer Associates, Electronic Data Systems (EDS), Hitachi, Microsoft, NEC Corporation ir Sybase. Organizacija buvo suburta 1991 metais, kai Rick Cattell, dabartinis ODMG vadovas, o tuomet — JavaSoft darbuotojas, paragino tada dar mažas kompanijas — ODBS kūrėjas ir pardavėjas — dirbti kartu, kad būtų sukurti standartiniai programavimo kalbų susiejimai objektinėms duomenų bazėms. Suburtoji grupė nutarė sukurti savo organizaciją, kuri vystytų savą standartą. Dirbama buvo greitai ir 1993 metais buvo publikuotas standartas ODMG-93 Release 1.0. Jo pataisymai (aukštesnė versija) buvo publikuoti 1995 m. O paskutinė standarto versija — ODMG 2.0 — paskelbta 1997-ųjų liepą ("The Object Database Standard: ODMG 2.0" Morgan Kaufman Publishers, 1997).

Iš pradžių ODMG specifikacija buvo kuriama kaip standartinė sąsaja (API) objektinių duomenų bazių sistemoms, tačiau dabar ji evoliucionavo į standartinę sąsają objektų išsaugojimui. Tokiu būdu, pavyzdžiui, ODMG standartas pateikė pirmąjį ir vienintelę standartinę sąsają (interfeisą), leidžiančią išsaugoti Java objektus, naudojantis standartiniu API, kuris yra visiškai nepriklausomas nuo duomenų bazės. Ji gali būti reliacinė, objektinė ar dar kokia nors. Jeigu ji palaiko šį standartą — Java objektai gali būti saugojami tiesiog, API pagalba. Tuo pasinaudojo, pavyzdžiui, Sun Microsystems, kurdama savo Java Blend, skirtą reliacinėms DB.

ODMG standarte laikomasi koncepcijos, jog ODBS yra tokia sistema, kuri integruoja duomenų bazių galimybes su objektinės programavimo kalbos galimybėmis. Objektinės DBS pateikia ne vien aukšto lygio duomenų manipuliavimo kalbą (kaip kad, pavyzdžiui, SQL). Jos duomenų bazės objektus atvaizduoja į naudojamos programavimo kalbos (ar programavimo kalbų) objektus. ODBS praplečia programavimo kalbą (-as) galimybę išsaugoti duomenis, nekeičiant manipuliavimo jais ypatybių (*transparently persistent data*), priėjimo prie duomenų konkurencijos valdymu, duomenų atstatymu, užklausų galimumu bei kitomis duomenų bazių savybėmis. Duomenų bazių programavimas visiškai perkeliamas į programavimo kalbos aplinką. Toks duomenų bazės ir aplikacijos programavimo sukombinavimas vienoje aplinkoje reiškia, jog turimas tikrai *vienas*

² ODMG - (*angl.*) Object Database Management Group.

duomenų modelis. Tai palengvina programavimo darbą, nes, pasak statistikos, net iki 30-35% duomenų bazės programos kodo gali sudaryti programoje naudojamų duomenų atvaizdavimui į duomenų bazę.

Dabar pristatysime pagrindinius standarto ODMG 2.0 komponentus.

Objektinis modelis

Tai — duomenų modelis. ODMG standarte aprašomas objektinis meta modelis. Jis yra visą standartą vienijantis konceptas ir visiškai nepriklauso nuo jokios programavimo kalbos.

Kuriant ODMG objektinį modelį, kaip bazė buvo panaudotas OMG (*Object Management Group*) objektinis modelis. Pastarasis buvo sukurtas kaip bendras objektinio modelio branduolys objektinėms programavimo kalboms, objektinėms duomenų bazėms, ORB (*Object Request Brokers*) ir kitoms aplikacijoms. Prisilaikant bendros OMG modelio architektūros, buvo įvestos papildomos jo savybės, atitinkančios objektnių DB poreikius: asociacijas, sritis, kolekcijų klases ir konkurencijos valdymą.

Objektinės specifikacijų kalbos

Viena iš šių kalbų yra ODL (*Object Definition Language*). Jos sintaksės bazei buvo panaudota OMG interfeiso aprašymo kalba IDL (*Interface Definition Language*). ODL yra naudojama duomenų bazės schemos apibrėžimui. Ši schema gali būti naudojama įvairiose duomenų bazėse ir yra nepriklausoma nuo programavimo kalbos.

Kita specifikacijų kalba yra OIF (*Object Interchange Format*), kuri gali būti naudojama objektų apsikeitimui tarp duomenų bazių, kuriant duomenų bazės dokumentaciją ar vykdant duomenų bazės testus.

Objektinė užklausų kalba

ODMG standarte aprašoma deklaratyvi (neprocedūrinė) užklausų kalba OQL (*Object Query Language*). Jos pagrindas, kur įmanoma, yra standartinis SQL ir Objektinės DBVS turi savyje visas reliacinių užklausų galimybes. Tačiau OQL turi didesnes galimybes, nes gali manipuluoti sąrašais, masyvais bei bet kokio tipo rezultatais.

Pastaruoju metu, atsižvelgiant į reliacinių duomenų bazių išplitimą, jų rinkos tvirtumą bei kitus aspektus, ODBS kūrėjai stengiasi užtikrinti kuo pilnesnį SQL palaikymą (tai lyg savotiškas posūkis į Reliacinių-Objektnių DBVS sritį...). Todėl dabar labai dažnai ODBS valdymui galima naudoti ir SQL (dažniausiai — ODBC kontekste).

Susiejimas su C++

Ši standarto dalis nusako, kaip rašyti C++ kodą, kuris leistų sukurti, įvardinti, manipuluoti ir naikinti objektus objektinėje DB. Be to, susiejimas su C++ leidžia kurti pagal paveldėjimą klases, kurių objektai gali būti išsaugomi duomenų bazėje.

Susiejimas su C++ aprašo ODL versiją, naudojančią C++ sintaksę, nusako OQL iškvietimo mechanizmą, ir apibrėžia, kaip iškviečiamos operacijos su duomenų bazėmis bei transakcijomis. Pateikiami STL (*Standard Template Library*) algoritmai ir išskirtinių įvykių (*exception*) apdorojimas.

Susiejimas su SmallTalk

Šis susiejimas apima sąsajos tarp ODL ir SmallTalk nustatymą, besiremiantį OMG siūlomu SmallTalk siejimu su IDL. Nustatoma, kad Smalltalk ir ODBS naudojama vieninga tipų sistema yra ODL, atvaizduota į Smalltalk.

Susiejimas nekeičia SmallTalk sintaksės. Taipogi atsižvelgiama į tai, jog SmallTalk yra dinamiškai tipizuojama.

Taip pat numatomas OQL iškviatimo mechanizmas ir operacijų su duomenų bazėmis bei transakcijomis naudojimas. Atsižvelgiama į dinaminę atminties valdymo SmallTalk'e semantiką — objektai išlieka duomenų bazėje pagal pasiekiamumą.

Susiejimas su Java

Čia siejamas ODMG objektinis modelis su Java programavimo kalba (kuri apibrėžta Java kalbos specifikacijoje, versija 1.1). Nustatoma vieninga tipų sistema, naudojama Java ir objektinių DB. Java sintaksė nekeičiama.

Numatomas OQL iškviatimo mechanizmas ir operacijų su duomenų bazėmis bei transakcijomis naudojimas. Kaip ir SmallTalk atveju, objektai išlieka duomenų bazėje pagal pasiekiamumą.

Yra visiškai įmanoma rašyti ir skaityti iš tos pačios duomenų bazės, naudojant C++, SmallTalk ir Java programavimo kalbas, kol manipuluojama bendrai palaikomais duomenų tipais. Ateityje, prie kitų ODMG standarto versijų gali būti pridėti nauji skyriai, aprašantys siejimą su kitomis programavimo kalbomis.

Kartu su ODMG-2.0 standartu pridedami ir du papildomi skyriai, kurie aprašo:

OMG Objektinio modelio skirtumus

Čia aprašomi skirtumai tarp ODMG bei OMG objektinių modelių.

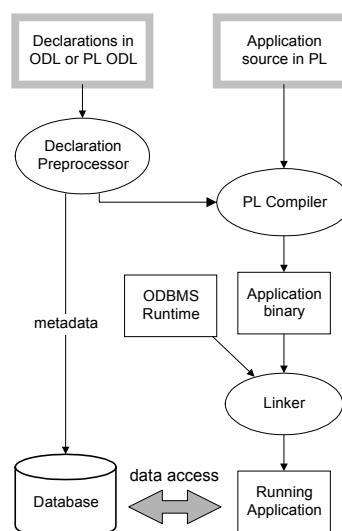
Susiejimą su OMG ORB

Specifikuojamas ODBS objektų naudojimas per ORB. Taip pat nusakoma, kaip ODBS gali pasinaudoti OMG ORB interfeisu.

ODMG standartas nusako ir aplikacijų, veikiančių su ODBS, kūrimo procesą, kurį pateikiame paveikslėlyje 3.

Programuotojas parašo “schemas” (duomenų ir interfeisų) deklaraciją bei programos išeities tekstus kuria nors programavimo kalba (PL — *Programing Language*), pasinaudodamas kartu su ODBS pateikiamomis bibliotekomis užklausų vykdymui, transakcijų valdymui ir t.t. Schemas deklaracija gali būti rašoma tiek ODL, tiek ODL modifikacija naudojamai programavimo kalbai. ODL galima naudoti kaip aukšto lygio duomenų apibrėžimo kalbą, nepriklausančią nuo pasirinktos programavimo kalbos.

Po to parašyti tekstai yra transliuojami ir susiejami su ODBS bibliotekomis. Gautoji vykdoma programa gali naudotis duomenų baze, kurioje saugomų duomenų tipai turi būti suderinti su schemas deklaracijomis. Transakcijų valdymą, duomenų prieinamumą bei konkurencijos valdymą užtikrina ODBS.

Paveikslėlis 3 ODBS naudojimas (paimta iš [ODMGBE97])

Tolesniuose skyriuose pristatysime objektinį modelį kartu su trumpu duomenų apibrėžimo kalbos ODL aprašymu, o paskui — ir objektinę užklausų kalbą OQL. ODMG standarto siūlomą siejimą su įvairiomis programavimo kalbomis paliksime smalsiam skaitytojui išsiaiškinti pačiam.

O dabar, kaip ir žadėta, pateiksime vartotų sutrumpinimų lentelę.

Santrumpa	Reikšmė	Komentaras
ODBS	Objektinės Domenų Bazių Sistemos	
ODMG	Object Databases Management Group	Grupė, besirūpinanti objektinių duomenų bazių standartizavimu. http://www.odmg.org
OMG	Object Management Group	Grupė, besirūpinanti objektinių technologijų standartizavimu. http://www.omg.org
ORB	Object Request Broker	OMG sukurtas objektų apsikeitimo standartas.
ODL	Object Definition Language	ODMG standarte pasiūlyta duomenų apibrėžimo kalba.
IDL	Interface Definition Language	OMG naudojama duomenų apibrėžimo kalba.
OIF	Object Interchange Format	ODMG standarte siūloma kalba objektų apsikeitimui su ODB aprašymui.
SQL	Structured Query Language	Reliacinių DB manipuliavimo duomenimis kalbos standartas.
OQL	Object Query	ODMG standarte siūloma užklausų kalba.

Language

Objektinis Modelis

Skyrelis paremtas medžiaga iš [AVH95], [Banc96], [Benz97].

Pristatant objektinį modelį, naudojamą ODBS, bus remiamasi dviem šaltiniais. Visų pirma, bus prisilaikoma ODMG-2.0 standarte suformuluoto objektinio modelio. Bet, kadangi šis modelis yra pakankamai bendro pobūdžio, pavyzdžiams dažniausiai naudosime O_2 notaciją (nepamiršdami priminti ir ODMG atitikmenų šiai notacijai).

O_2 [BDK92] yra viena iš labiausiai paplitusių pasaulyje ODBS, sukurta ir vystoma kompanijos *O₂ Technology*. Ji palaiko ODMG standartą ir, be to, jos naudojama notacija pakankamai artima C žymėjimams, todėl tikimės, jog bus gan lengvai suprantama be ypatingų komentarų.

Formalus (daugiau ar mažiau matematinis) objektinio modelio pristatymas remiasi [AVH95].

1 Neformalus modelio pristatymas

Pagrindinės objektinio modelio sąvokos yra šios:

- literalas,
- objektas,
- tipas,
- klasė,
- atributas,
- asociacija (*relationship*),
- metodas,
- sritis (*extent*),
- paveldėjimas,
- inkapsuliacija,
- polimorfizmas.

Būtent ties šiais aspektais ir bus koncentruojamas mūsų dėmesys šiame skyriuje.

Literalas yra bet kuri reikšmė, turinti savo tipą (arba, jei Jums tai labiau patinka — bet kurio tipo reikšmė). Tokių reikšmių sukonstruoti ir išvardinti mes galime begalės: 1,2, 3,1414, "Pi" ir t.t. Tačiau literalas yra beasmenis, niekas, laikina substancija. Tačiau, jeigu mes jį identifikuosime ir nuo to momento kiekvieną sykį, pagal tą identifikatorių, sugebėsime atrasti, koks gi tai yra literalas — tuomet mes jau turėsime ne šiaip sau reikšmę, o tikrą *objektą*.

Reliacinė teorija turi vieną ypatybę: esybių (reliacinio pasaulio objektų) identifikavimui turi būti naudojami atominių tipų atributai, sudarantys “raktą”. Tai gali pasirodyti kaip trūkumas, nes, visų pirma, tokiais raktais pakankamai sunku manipuluoti (ypač, jeigu į

raktą įeina ir simbolių eilutės; tuomet raktų skaitymo, lyginimo bei kitokių operacijų “kaina” smarkiai pašoka). Dar daugiau problemų atsiranda tuomet, kai keičiasi raktinio atributo reikšmė. Tada tenka keisti ir visus kitus, per tą raktą susietus, duomenis.

Objektiniai modeliai perkelia objektų identifikaciją iš konceptualaus į fizinių lygį. Jie įveda *objekto identifikatoriaus* sąvoką. Šis identifikatorius (*oid*) automatiškai suteikiamas kiekvienam objektui, saugomam duomenų bazėje ir išlieka nekintamas visą objekto gyvavimo ciklą, netgi jeigu keičiasi objekto atributai. Tokiu būdu, bet kuris objektas *o* gali būti “naudojamas” (susietas) kitų objektų, per jo identifikatorių *oid*. Bet kokie objekto atributų pakeitimai niekaip neatsispindi jį naudojančių objektų atributams, nes *oid* išlieka nepakitęs. Žinia, iš kitos pusės, atsietą nuo modeliuojamos srities *oid* sunkiau naudoti duomenų identifikavimui. Juk žmogų mes paprastai atpažįstame pagal jo vardą ir pavardę, ir todėl būtų labai nepatogu, jeigu pagal šiuos atributus mes negalėtume identifikuoti objekto. Todėl semantiniuose modeliuose buvo išskirti raktiniai esybių atributai.

Tas literalas, kurį identifikavę mes “pasigaminome” objektą, paprastai yra *struktūrinė reikšmė*. Kalbant C terminais, objekto atributai nusakomi kokia nors struktūra. Ši struktūrinė reikšmė (dar vadinama “įrašu” — *tuple*) gali būti sudaryta tiek iš atominių reikšmių, tiek iš kitų struktūrinių reikšmių ar aibių. Struktūroms gali priklausyti ir *oid*, kurie “rodytų” tą patį ar koki nors kitą objektą. Tie *oid* yra *asociacijos*, jau matytos semantiniuose modeliuose.

Kaip ir semantiniuose modeliuose, to paties tipo objektai yra grupuojami į *klases*.

Pateikime nedidelį pavyzdį O₂ notacija:

```
class Asmuo
  type tuple ( vardas: String,
               lytis: String,
               tevelis: Asmuo);
```

Pavyzdėlyje tariama, jog turime klasę “Asmuo”. Šios klasės objektams priskiriamas įrašas (*tuple*), sudarytas iš dviejų atominių reikšmių (*vardas* ir *lytis*) bei vieno *oid* (*tevelis*), rodančio į kitą klasės “Asmuo” objektą.

Objektiniuose modeliuose, klasės naudojamos dar ir kaip struktūriniai vienetai, nusakantys objektų elgesį. Elgesys aprašomas priskiriant objektui tam tikrą aibę *metodų*. Metodas turi savo vardą, signatūrą ir implementaciją. Vardas ir signatūra tarnauja išoriniam metodo interfeisui. Metodo implementacija yra rašoma kuria nors programavimo kalba, kurios pasirinkimas nėra duomenų modelio dalis.

Štai dar vienas pavyzdys O₂ notacija:

```
method Kreipinys:String in class Asmuo
{
  if (self.lytis == "VYR")
    return "Dėdė " + self.vardas;
  else
    return "Teta " + self.vardas;
}
```

Čia mes turime metodo *Kreipinys* implementaciją, kuri parašyta O₂C kalba. Kadangi programavimo kalba nėra duomenų modelio dalis, ši implementacija galėjo būti parašyta ir C++ ar kuria nors kita programavimo kalba, kuriai realizuotas susiejimas su ODBS O₂.

Klasės susietos tarpusavyje paveldimumo hierarchijos tvarka. Faktas, jog klasė c yra klasės c' poklasis (užrašoma $c \pi c'$) reiškia jog:

1. Reikšmių, priskiriamų klasės c objektams, tipas turi būti klasės c' objektams priskiriamų reikšmių tipo potipis. Tipo/potipio ryšys nusako apribojimus objektų atributams ir bus aprašomas vėliau, formaliame objektinio modelio pristatyme. Intuityviai galime manyti, jog potipis “praturtina” savo supertipą tam tikromis detalėmis.
2. Jeigu klasė c' turi metodą m , tai tokio pat vardo metodas turi egzistuoti ir klasėje c . Tam tikrais atvejais metodo m implementacija gali sutapti abiem klasėms. Tuomet sakoma, jog metodas m klasėje c yra *paveldėtas* iš klasės c' ir antrą kartą perrašyti jo implementacijos nebereikia. Tačiau, jeigu metodo implementacija šioms dviem klasėms skiriasi, sakoma, jog klasės c metodas *maskuoja* klasės c' metodą m . Kuri metodo implementacija naudojama objektui o , nustatoma programos vykdymo metu pagal objekto o klasę. Šis pasirinkimas vadinamas *vėlyvuojų metodo išsprendimu*.

Ir dar viena svarbi sąvoka objektyviuose modeliuose yra *inkapsuliacija*. Inkapsuliacija leidžia ryškiai atskirti objektų manipuliavimo manierą nuo to, kaip tie objektai fiziškai saugomi duomenų bazėje. Nepaisant objektams suteikiamų struktūrinių reikšmių, manipuluoti tomis reikšmėmis galima tik naudojantis klasės interfeisu.

Idealiu atveju klasės interfeisas yra jos metodai, tačiau yra priimta ir “viešų” atributų bei asociacijų sąvoka.

Todėl, po vienodu interfeisu, gali slėptis skirtinga objektų struktūra ar net (metodų maskavimo dėka) skirtingas elgesys. Ir tuomet “iš pažiūros” vienodi (interfeiso prasme) objektai gali elgtis skirtingai: tai mes vadiname *polimorfizmu*.

2 Formalus objektinio modelio pristatymas

Dabar pateiksime formalų objektinio modelio pristatymą.

Iš pradžių išvardinkime konstantinius dalykus, kurių egzistavimą laikysime savaime suprantamu ir jų struktūros nenagrinėsime.

Tarkime, kad turime:

- begalinę objektų identifikatorių aibę **obj** = $\{ o_1, o_2, \dots \}$;
- klasių vardų aibę **class** = $\{ c_1, c_2, \dots \}$;
- atributų vardų aibę **att** = $\{ A_1, A_2, \dots \}$;
- metodų vardų aibę **meth** = $\{ m_1, m_2, \dots \}$.

Naudodamiesi šiais pažymėjimais, galime pradėti apibrėžti pagrindines objektinio modelio sąvokas.

2.1 Literalai ir objektai

Objektyviame modelyje išskirsime atskirus objekto ir literalo (reikšmės) konceptus. Iš pradžių apibrėšime, kas yra literalas, o paskui, naudodamiesi šia sąvoka, apibrėšime objektą.

Šalia jau išvardintų trijų “konstantinių” aibių, tarsime, jog egzistuoja atominiai duomenų tipai, kurių reikšmės imamos iš atskirų domenų. ODMG standartas jų (atominų tipų) išskiria vienuoliką:

1. Long,
2. Short,
3. Unsigned long,
4. Unsigned short,
5. Float,
6. Double,
7. Boolean,
8. Octet,
9. Char,
10. String,
11. Enum.

Čia pastebėsime, jog nėra rodyklės (pointer) tipo. Šis tipas nėra labai tinkamas Objektinėms duomenų bazėms, nes tos pačios rodyklės naudojimas, naudojant tą patį objektą keliose programose, yra nepriimtinas.

Tais pačiais vardais vadinsime ir šių duomenų tipų domenų. Visų išvardintų domenų sąjungą žymėsime **dom**. Domeno **dom** elementus vadinsime *konstantomis*. Specialiu simboliu *nil* žymėsime neapibrėžtą reikšmę - konstantą (*null*).

Tuomet literalu arba paprasčiausiai — reikšme — vadinsime:

Apibrėžimas Esant duotai oid aibei $O \subset \mathbf{oid}$, reikšmių aibę virš O apibrėšime kaip:

1. *nil* yra reikšmė virš aibės O ;
2. visi **dom** priklausantys elementai yra reikšmės virš aibės O ;
3. visi O elementai yra reikšmės virš aibės O ;
4. jeigu v_1, \dots, v_n yra reikšmės virš aibės O , o A_1, \dots, A_n yra skirtingi atributų vardai iš **att**, tuomet struktūra $[A_1 : v_1, \dots, A_n : v_n]$ yra reikšmė virš aibės O ;
5. jeigu v_1, \dots, v_n yra reikšmės virš aibės O , tai aibė $\{v_1, \dots, v_n\}$ yra reikšmė virš aibės O .

Reikšmių virš O aibę žymima **val**(O).

Kaip matome, apibrėžimas yra rekursyvus. Iš pradžių apibrėžiama, jog reikšmės yra *nil*, konstantos bei objektų identifikatoriai (tai — reikšmių aibės **val**(O) konstravimo bazė), o vėliau, remiantis tomis reikšmėmis, galime konstruoti įvairias aibes bei struktūras.

ODMG standarte aibė turi kelias galimas variacijas:

- aibė *Set*;
- multiaibė *Bag* (aibė, galinti turėti pasikartojančius elementus);
- sąrašas *List* (sutvarkyta aibė);
- masyvas *Array*.

Tačiau formaliame modelio apibrėžime šių skirtingų aibių tipų neskirsime ir naudosime vienintelį žymėjimą $\{ \}$.

Štai keletas pavyzdžių:

Reikšmės:

```
1, "Reikšmė",
oid12,
[ kino_teatras: oid12,
  laikas: "16h30",
  kaina: nil,
  filmas: oid4
],
{ "G.Massina", "S.Loren", "M.Mastroianni" },
[ pavadinimas: "La Strada",
  rezisierius: "F.Fellini",
  aktoriai: {oid25, oid14, oid51}
]
```

O dabar, kai jau žinome, kas tai yra reikšmė, galime apibrėžti ir objektą:

Apibrėžimas Objektu vadinsime porą $\langle \text{identifikatorius}, \text{reikšmė} \rangle$. Identifikatoriai yra iš aibės **obj**, o reikšmės yra struktūra arba aibė.

Tiek objektas, tiek literalas turi savo "reikšmę". Kaip matome iš apibrėžimo, skirtumas yra tas, jog objektas yra pora $\langle o, v \rangle$ (kur o yra objekto oid, o v yra reikšmė), o literalas tėra viena reikšmė v . Be to, objektai įgyja tik struktūras arba aibės (kartais dar vadinamos *kolekcija*) tipo reikšmes. Literalas, be šių dviejų tipų, gali įgyti ir atominę (priklausančią **dom**) ar objekto identifikatoriaus reikšmę.

Pateikiame ir keletą objektų pavyzdžių:

Objektai:

```
< oid147, { "G.Massina", "S.Loren", "M.Mastroianni" } >
< oid148, [ pavadinimas: "La Strada",
  rezisierius: "F.Fellini",
  aktoriai: {oid25, oid14, oid51}
] >
```

2.2 Klasės ir tipai

Kiekvienas literalas apibūdinamas jo tipu (arba tiesiog — turi tipą).

Literalus konstruoti mes jau mokame, vadinasi dabar reikia "išmokti" konstruoti tipus. Tik tuomet, kai žinosime, kas yra tipas, galėsime bandyti sieti juos su atitinkamais literalais.

Tipai apibrėžiami kokios nors klasių vardų aibės C atžvilgiu.

Apibrėžimas Esant duotai klasių vardų aibei $C \subset \text{class}$, tipai virš aibės C apibrėžiami kaip:

1. klasės vardas **any** yra tipas;
 2. visi atominiai tipai (**short**, **long**, **unsigned short** ir t.t.) yra tipai;
-

3. klasių vardai iš C yra tipai;
4. jeigu τ_1, \dots, τ_n yra tipai, o A_1, \dots, A_n yra skirtingi atributų vardai iš **att**, tuomet $[A_1 : \tau_1, \dots, A_n : \tau_n]$ yra struktūrinis tipas;
5. jeigu τ yra tipas, tuomet $\{\tau\}$ irgi yra tipas (aibė).

Tipų virš C aibė žymima **types**(C).

Kaip matome, tipų apibrėžime irgi yra penki punktai, kaip ir literalo apibrėžime. Ir kiekvienas iš tipo apibrėžimo punktų savotiškai atitinka reikšmės apibrėžimo punktą. Išimtis yra tik reikšmė *nil* ir tipas **any**. Apie pastarąjį pakalbėsime vėliau.

ODMG standarte klasę **any** atitinka klasė “Object”.

Greta jau duotų atominių tipų, ODMG standarte iš anksto apibrėžti (*predefined*) ir kai kurie struktūriniai tipai. Štai jie:

- Date,
- Interval,
- Time,
- Timestamp.

Juos taip pat prijunkime prie atominių duomenų tipų.

Tipams galima suteikti vardus.

Štai keletas tipų pavyzdžių:

Tipas:

```
KinoTeatras,
{ Time },
[ kino_teatras: KinoTeatras,
  laikas: String,
  kaina: Short,
  filmas: Filmas
]
```

Keletas įvardintų tipų:

```
TypeKinoTeatras = [ pavadinimas: String;
                    adresas: String;
                    telefonas: Long
                  ]

TypeFilmas = [ pavadinimas: String;
               rezisierius: String;
               aktoriai: {Asmuo}
             ]
```

Kai turime apibrėžę tipą, galima apibrėžti, kas yra klasė:

Apibrėžimas Klasė - tai objektų, įgaunančių to paties tipo reikšmės, aibė.

Norėtume dar sykį atkreipti dėmesį į tai, kad klasė yra objektų aibė (ir nieko daugiau!) ir kad visi toje aibėje esantys objektai privalo turėti to paties tipo reikšmes (pamenate, objektas yra pora $\langle o, v \rangle$...).

Tuomet galimi klasių apibrėžimai (O_2 notacija):

```
class KinoTeatras
  type TypeKinoTeatras
end;

class Filmas
  type TypeFilmas
end;
```

Čia klasė `KinoTeatras` bus aibė objektų, o tie objektai bus tokios poros $\langle o, v \rangle$, kur reikšmė v yra tipo `TypeKinoTeatras`.

Taigi, tokiu būdu su kiekviena klase c yra asocijuojamas “jos” tipas, žymimas $\sigma(c)$.

Apibrėžimas Jeigu C yra klasių vardų aibė $C \subset \text{class}$, tuomet $\sigma(c)$ yra funkcija $\sigma: C \rightarrow \text{types}(C)$.

2.3 Klasių hierarchija

Klasės yra organizuotos pagal *specializacijos hierarchiją*. Tokia hierarchija apibrėžiama kaip:

Apibrėžimas Klasių hierarchija yra trejetas $\langle C, \sigma, \pi \rangle$, kur

- C yra baigtinė klasių vardų aibė,
 - $\sigma: C \rightarrow \text{types}(C)$,
 - π yra dalinės tvarkos sąryšis aibėje C .
-

Natūralu, jog į klasių hierarchijos apibrėžimą įeina jų vardų aibė C . Dalinė tvarka π tarp klasių organizuoja jas į hierarchinį medį, kuris *privalo turėti* vienintelę šaknį. Ta šaknis (šakninė klasė) ir yra žymima **any**. O funkcija σ į klasių hierarchiją įveda tam, kad būtų galima įvesti tipo/potipio sąryšį.

Kalbant neformaliai, jeigu mes turime klasę ir jos poklasį, tai poklasio tipas turi būti “praturtintas” superklasės tipas. Poklasio tipas gali būti *specializuotas*, prie superklasės tipo pridėdam naujus atributus ar asociacijas. Pavyzdžiui (jeigu grįšime prie senųjų pavyzdžių apie Studentus, Asmenis ir t.t.), visiškai natūralu, jog klasė “Studentas” patikslina (papildo naujais atributais) klasėje “Asmuo” saugomus duomenis.

Šiam tipų “specializavimui” išreikšti naudojamas tipo/potipio sąryšis \leq . Užrašas $\tau_1 \leq \tau_2$ reiškia jog “tipas τ_1 yra tipo τ_2 potipis”.

Taigi:

Apibrėžimas Tegu $\langle C, \sigma, \pi \rangle$ yra klasių hierarchija. Tuomet tipo/potipio sąryšis \leq yra dalinė tvarka aibėje $\text{types}(C)$, tenkinanti sąlygas

1. $c \pi c' \Rightarrow c \leq c'$,
2. $(\forall i \in [1, n], n \leq m : \tau_i \leq \tau'_i) \Rightarrow [A_1 : \tau_1, \dots, A_m : \tau_m] \leq [A_1 : \tau'_1, \dots, A_n : \tau'_n]$,
3. $\tau \leq \tau' \Rightarrow \{\tau\} \leq \{\tau'\}$,
4. $\forall \tau : \tau \leq \mathbf{any}$.

Dažnai iškyla nesusipratimų dėl šio apibrėžimo 2 punkto. Kodėl $n \leq m$? Atsakymas paprastas: struktūra, kuri turi daugiau elementų, negu kita, tėra tos kitos struktūros papildymas, praturtinimas, vadinasi — potipis.

Kaip matome, dabar mes turime dvi tvarkas: tvarką π tarp klasių ir tvarką \leq tarp su tomis klasėmis susietų tipų. Koks šių dviejų tvarkų santykis?

Apibrėžimas Klasių hierarchija vadinama *geros struktūros*, jeigu kiekvienai klasių porai c ir c' , $c \pi c' \Rightarrow \sigma(c) \leq \sigma(c')$.

Pavyzdžiui, mūsų paskutiniame pavyzdyje tipas `TypeKinoTeatras` nėra tipo `TypeFilmas` potipis. Todėl, jeigu, formuodami klasių hierarchiją, nurodysime `TypeKinoTeatras` π `TypeFilmas`, tai mūsų klasių hierarchija nebus geros struktūros.

Klasių hierarchijos, kurios nėra geros struktūros, yra tam tikra prasme išsigimęs atvejis ir toliau mes į jas nekreipsime dėmesio, o nagrinėsime tik geros struktūros klasių hierarchijas.

2.4 Klasių hierarchijos ir tipų semantika

Dabar apibrėšime klasių ir tipų semantiką. Klasės semantika — tai atsakymas į klausimą "Kokie objektai priklauso tai klasei?". Analogiškai tipo semantika atsako į klausimą, "Kokios yra šio tipo reikšmės?".

Pagrindinė šio poskyrio sąvoka yra *oid priskyrimas*, nusakanti, kaip su kiekviena klase susiejama tam tikra oid aibė, t.y. kaip klasė "gauna" savo objektus.

Apibrėžimas Tegų $\langle C, \sigma, \pi \rangle$ yra (geros struktūros) klasių hierarchija. *Oid priskyrimas* yra funkcija π , kuri kiekvienam aibės C elementui priskiria atskirą oid aibę. Esant duotam oid priskyrimui π , klasės c *sava sritis* yra $\pi(c)$, o klasės c *sritis* (žymimas $\pi^*(c)$) yra $\cup \{ \pi(c') \mid c' \in C, c' \pi c \text{ arba } c' = c \}$.

Kaip matome, oid priskyrimas yra paprasčiausia funkcija π , kuri ima ir susieja klasės vardą c su kažkokia oid aibe (nesvarbu — kaip!). Ir jeigu klasės c *sava sritis* yra jai (ir tik jai) priklausančių objektų identifikatoriai, tai klasės c *sritis* (apskritai) apima ir visiems klasės c poklasiams priklausančių objektų oid.

Pagal tokį apibrėžimą, esant duotam oid priskyrimui π , jeigu $c \pi c'$, tai $\pi^*(c) \subseteq \pi^*(c')$. Taip išreiškiamas faktas, jog kiekvienas klasės c objektas priklauso ir klasei c' . Tipizavimo požiūriu, ši išraiška reiškia, kad visos operacijos, kurias galima atlikti su klasės c' objektais, tinka ir klasės c objektams. T.y. klasės c objektai gali būti naudojami bet kur, kur tikimasi klasės c' objekto.

Dabar galima apibrėžti ir tipų semantiką. Šis apibrėžimas daromas duotos klasių hierarchijos ir duoto oid priskyrimo atžvilgiu.

Apibrėžimas

Tegu $\langle C, \sigma, \pi \rangle$ yra (geros struktūros) klasių hierarchija. Tegu $O = \cup \{ \pi(c) \mid c \in C \}$. Tada prilyginkime $\pi^*(\mathbf{any}) = O$. Tuomet tipo τ sava interpretacija, žymima $dom(\tau)$, yra apibrėžiama kaip:

1. $dom(\mathbf{any}) = \mathbf{val}(O)$;
2. kiekvienam atominiam tipui τ , $dom(\tau)$ yra įprastinė to tipo interpretacija;
3. $\forall c \in C : dom(c) = \pi^*(c) \cup \{ nil \}$;
4. $dom(\{ \tau \}) = \{ \{ v_1, \dots, v_n \} \mid n \geq 0, v_i \in dom(\tau), i \in [1, n] \}$
5. $dom([A_1 : \tau_1, \dots, A_n : \tau_n]) = \{ [A_1 : v_1, \dots, A_n : v_n] \mid v_i \in dom(\tau_i), i \in [1, n] \}$.

Kaip matome, kiekvieno tipo τ reikšmės žymimos $dom(\tau)$. Ir kiekvienam tipo apibrėžimo punktui yra atskiras punktas, aprašantis, kaip atrodo to tipo aibė dom .

2.5 Elgesys ir metodai. Interfeisas

Klasė apsprendžia (aprašo) jai priklausančių objektų *elgesį*. Elgesys nusakomas metodais, arba, jeigu kalbėsime tiksliau - metodų aibe.

Metodas susideda iš trijų sudėtinių dalių:

- vardas,
- signatūra,
- implementacija.

Apibrėžti (užrašyti) metodo vardą bei signatūrą nėra sunku. O štai, norint užrašyti jo implementaciją, reikia kokios nors programavimo kalbos. Kadangi programavimo kalbos pasirinkimas neįeina į objektinį modelį, tai apie metodų implementacijų rašymą mes daug ir nekalbėsime. Bendrame, abstrakčiame objektinio modelio aprašyme daugiau koncentruosimės į metodo signatūrą bei jo taikymą objektui.

Metodų vardai ir signatūros yra apibrėžiami kartu su tipais, klasėmis bei jų hierarchijomis.

Tarkime, jog egzistuoja metodų vardų aibė $\mathbf{meth} = \{ m_1, m_2, \dots \}$.

Objektiškai orientuotų programavimo kalbų terminologijoje dažnai sakoma, jog metodo m vardas yra pranešimas, o metodo iškvietimas objektui vadinamas pranešimo pasiuntimu tam objektui. Pats gi objektas vadinamas pranešimo gavėju.

Apibrėžimas

Tebūnie $\langle C, \sigma, \pi \rangle$ klasių hierarchija. Metodo vardui m , jo signatūra yra išraiška

$$m : c \times \tau_1 \times \dots \times \tau_{n-1} \rightarrow \tau_n$$

kur c yra klasės vardas iš C , kiekvienas τ_i yra tipas virš C ($\tau_i \in \mathbf{types}(C)$).

Šita signatūra susiejama su klase c ir yra sakoma, jog metodas m yra taikomas klasės c objektams. Kadangi, kaip jau sakėme, visi klasės c poklasiams priklausančys objektai priklauso ir klasei c , tuomet gauname situaciją, kad tas pats metodas gali būti taikomas ir skirtingų klasių objektams. Dar daugiau: tam pačiam metodo vardui m galima turėti

skirtingas signatūras, susietas su skirtingomis klasėmis. Tačiau tai galima padaryti tik su tam tikromis išlygomis, kurias apibrėšime vėliau.

Dabar pavyzdžiais pabandydysime apibrėžti *užklojimą*, *paveldėjimą* ir *išsprendimą*. Tarkime, turime tris klases (pavyzdžiuose viskas bus pateikiama O₂ notacija):

```
class Asmuo
  type TypeAsmuo
end;

class Tarnautojas inherits Asmuo
  type TypeTarnautojas
end;

class Destytojas inherits Tarnautojas
  type TypeDestytojas
end;
```

Visose trijose klasėse yra metodas *Kreipinys*.

```
Method Kreipinys:String in class Asmuo;
method Kreipinys:String in class Tarnautojas;
method Kreipinys:String in class Destytojas;
```

Šių metodų signatūros yra:

```
Kreipinys : Asmuo      → String
Kreipinys : Tarnautojas → String
Kreipinys : Destytojas → String
```

O implementacijos yra tokios:

```
method Kreipinys:String in class Asmuo
{
  if (self.lytis == "VYR")
    return "Dėdė " + self.vardas;
  else
    return "Teta " + self.vardas;
}

method Kreipinys:String in class Tarnautojas
{
  return "Tarnautojas " + self.vardas;
}

method Kreipinys:String in class Destytojas
{
  return "Dėstytojas " + self.vardas;
}
```

Klasė “Tarnautojas” yra klasės “Asmuo” poklasis. Vadinasi, klasės “Asmuo” metodas *Kreipinys* turi būti pritaikomas ir klasei “Tarnautojas” (kadangi kiekvienas tarnautojas kartu yra ir Asmuo). Tuomet sakoma, jog klasė “Tarnautojas” *paveldi* metodą *Kreipinys* iš klasės “Asmuo”. Tariant formaliai:

Apibrėžimas Esant duotoms klasėms c ir c' , tokioms, kad:

1. metodas m būtų apibrėžtas klasėje c ,
2. $c' \pi c$,
3. neegzistuoja jokios kitos klasės c'' , tokios, kad $c' \pi c''$ ir $c'' \pi c$, ir tokios,

kad metodas m būtų apibrėžtas klasėje c'

tuomet sakoma, jog klasė c' *paveldi* metodą m iš klasės c .

Pastebėjime, jog mūsų pavyzdyje klasė “Dėstytojas” savo metodą Kreipinys paveldi ne iš klasės “Asmuo”, o iš klasės “Tarnautojas”.

Dažnai būna taip, jog viena klasė, specializuojanti kokią nors kitą, bendresnę klasę, privalo turėti ir “specializuotą” elgesį. T.y. į tą patį pranešimą tos klasės objektas privalo reaguoti šiek tiek kitaip, negu bendresnės klasės objektai. Tai reiškia, jog metodą paveldinčioje klasėje privalo būti galimybė pakeisti jo implementaciją.

Mūsų pavyzdyje, tas pats metodas Kreipinys turi tris skirtingas implementacijas ir čia mes turime reikalą su *užklojimu*. Jeigu kalbant tiksliau - metodo Kreipinys implementacija klasėje “Tarnautojas” užkloja to paties metodo implementaciją klasėje “Asmuo”. Tas pats ir su klasių “Dėstytojas” bei “Tarnautojas” atveju: metodo implementacija klasėje “Dėstytojas” užkloja to paties metodo implementaciją klasėje “Tarnautojas”.

Tarkime, jog klasė c' yra klasės c poklasis ($c' \pi c$) ir mes turime metodą

$$m : c \times \tau_1 \times \dots \times \tau_{n-1} \rightarrow \tau_n \quad (1)$$

Taip pat tarkime, jog klasė c' užkloja metodo m implementaciją sava implementacija. Tuomet automatiškai turime klasėje c' ir naują, *kitą to paties* metodo signatūrą

$$m : c' \times \tau'_1 \times \dots \times \tau'_{k-1} \rightarrow \tau'_k \quad (2)$$

Tačiau signatūrų rašymas turi atitikti du reikalavimus:

1. *Neprieštarinumas*. Jeigu c yra klasių c' ir c'' poklasis (tiesioginis), ir jeigu metodas m aprašytas abiejose klasėse c' ir c'' , tuomet metodo m aprašymas privalo būti ir klasėje c .
2. *Kovariacija*. Jeigu $m : c \times \tau_1 \times \dots \times \tau_i \rightarrow \tau$ ir $m : c' \times \tau'_1 \times \dots \times \tau'_j \rightarrow \tau'$ yra dvi skirtingos metodo m signatūros, o $c' \pi c$, tuomet $i = j$ ir $\forall k : \tau'_k \leq \tau_k$ bei $\tau' \leq \tau$.

Pirmasis reikalavimas padeda išvengti prieštaravimų, kai klasė turi dvi ar daugiau tiesioginių superklasių. O apie antrąjį reikalavimą bus kalbama vėliau, aprašant tipizavimą bei kovariacijos-kontravariacijos konfliktą.

Pagal kovariacijos reikalavimą, signatūrose (1) ir (2) turi būti $k = n$.

Jeigu klasėje c' ($c' \pi c$) nėra apibrėžta kita metodo m implementacija, tuomet ji sutampa su tąja iš klasės c . Tačiau, jei šios dvi implementacijos skiriasi, tuomet programos vykdymo metu reikia rinktis, kuri iš jų yra naudojama duotu momentu.

Apibrėžimas

Pasirinkimas, kuri iš klasės c metodo m implementacijų turi būti vykdoma programos veikimo metu, vadinamas *metodo m išsprendimu*. O pasirinktoji metodo implementacija vadinama *m sprendimu* klasei c .

Tarkime, jog turime klasės c' ($c' \pi c$) objektą o , kuriam yra taikomas metodas m . Kurią metodo m implementaciją reikia taikyti objektui o ? T.y. reikia išspręsti metodą m . Yra du sprendimo būdai:

1. *Statinis susiejimas*. Šiuo būdu, metodas išsprendžiamas pagal prieš programos vykdymą išskaičiuotą objekto o klasę. Sprendžiama yra kompiliavimo metu. Tačiau jau žinome, jog klasės c' objektas gali būti naudojamas ir kaip klasės c objektas. Tai reiškia jog, nepaisant tikrosios objekto o klasės (c'), jeigu prieš programos vykdymą jo klasė bus išskaičiuota c , tai jam bus taikoma klasės c metodo implementacija.
2. *Dinaminis susiejimas*. Pagal šią strategiją, metodas išsprendžiamas programos veikimo metu, atsižvelgiant į tikrąją objekto o klasę. Taigi, mūsų atveju, jam bus pritaikyta klasės c' metodo implementacija.

Kuo remiantis galima išspręsti metodą m klasei c ? Vienos programavimo kalbos, sprendžiant metodą, naudoja tikrai objekto - gavėjo klasę. Kitos kalbos atsižvelgia dar ir į visų metodo parametrų tipus ($\tau_1, \dots, \tau_{n-1}$).

Dabar pateiksime formalų objekto interfeiso apibrėžimą:

Apibrėžimas Objektui taikomų metodų aibė vadinama objekto *interfeisu*.

Gi ODMG-2.0 standarte patikslinama, jog interfeiso apibrėžimas sudarytas iš metodų vardų ir signatūrų aibės. Atominiams objektams (t.y. objektams, kurių reikšmė nėra aibė) prie interfeiso aprašymo prisideda dar ir atributų vardai su jų tipais, o taip pat ir asociacijų vardai su jų tipais bei *atgalinių* asociacijų pavadinimais.

Inkapsuliacijos principas sako, jog visos manipuliacijos su objektu gali būti atliekamos tik per jo interfeisą.

2.6 Schemas ir egzemplioriai

Duomenų bazės schema aprašo joje saugomų duomenų struktūrą. Čia aprašomi tipai, klasės ir jų hierarchija, interfeisai ir vardai.

Jau minėjome, jog tipams galima suteikti vardus. Tačiau vardus galima suteikti ir literalams arba objektams. Tuomet jų reikšmės galima “pasiekti” tiesiogiai, naudojantis vardu. Objektų ir literalų vardai yra duomenų bazės “įėjimo taškai”, vadinami *saugojimo šaknimis* (*persistence root*). Visi įvardinti objektai išlieka duomenų bazėje (t.y. nėra sunaikinami po programos darbo). Ir tikai naudojantis įvardintų objektų vardais, galima pasiekti duomenų bazėje saugomą informaciją.

Pavyzdžiui, galime “apibrėžti” savo duomenų bazėje keletą saugojimo šaknų:

```

name KinoTeatai      : set(KinoTeatras);
name KinoFilmai      : set(Filmas);
name SavaitesFilmas  : Filmas

```

Matome, jog mes saugome aibę kino teatrų, aibę kino filmų ir, galų gale, įvardijame dar ir vieną objektą, kuris atstovauja savaitės filmą. Reikia priminti, jog, kartu su kiekvienu klasės “Filmas” objektu, aibėje “KinoFilmai” turėtų būti išsaugomi ir tie klasės

“Asmuo” objektai, kurie priklauso tipo “TypeFilmas” atributui “Aktoriai” (tipas “TypeFilmas” aprašytas 23 puslapyje).

O dabar - formalus apibrėžimas:

Apibrėžimas

Duomenų bazės schema yra penketas $S = \langle C, \sigma, \pi, M, G \rangle$, kur:

1. G yra vardų aibė, nesikertanti su C ,
2. σ yra funkcija $\sigma: G \cup C \rightarrow \mathbf{types}(C)$,
3. $\langle C, \sigma, \pi \rangle$ yra geros struktūros hierarchija,
4. M yra signatūrų aibė

Čia aibę G sudaro visi saugojimo šaknų vardai. Funkcija σ suteikia visiems vardams iš G ir klasėms iš C jų tipus. Tvarkos sąryšis π nusako klasių (ir tipų!) hierarchiją. Na, ir galų gale schemoje mes turime dar ir metodų signatūrų aibę M .

Su kiekviena DB schema galime susieti vieną arba keletą tos schemos *egzempliorių* (*instance*). Paprastai tarient, jeigu duomenų bazės schema yra jos struktūros aprašymas, tai schemos egzempliorius yra duomenys, tenkinantys tą aprašymą.

Apibrėžimas

Schemos $\langle C, \sigma, \pi, M, G \rangle$ egzempliorius yra ketvertas $I = \langle \pi, v, \gamma, \mu \rangle$, kur:

1. π yra oid priskyrimo funkcija,
2. v yra funkcija $v: O \rightarrow \mathbf{val}(O)$ (čia $O = \cup \{ \pi(c) \mid c \in C \}$), išlaikanti tipų suderinamumą, t.y. $\forall c \in C \forall o \in \pi(c) : v(o) \in \mathbf{dom}(\sigma(c))$,
3. γ yra funkcija, priskirianti kiekvienam vardui iš G , kurio tipas τ , reikšmę domene $\mathbf{dom}(\tau)$,
4. μ priskiria kiekvienam metodui iš M jo semantiką³. Tiksliau tarient, kiekvienai signatūrai $m: c \times \alpha^p \rightarrow \tau$,

$$\mu(m: c \times \alpha^p \rightarrow \tau) \equiv f: \mathbf{dom}(c \times \alpha^p) \rightarrow \mathbf{dom}(\tau).$$

Kaip matome, kurdami atskirą DB schemos egzempliorių, visas klases užpildome jų objektais (funkcija π), visiems objektams suteikiame jų reikšmes (funkcija v). Visoms saugojimo šaknims iš G taipogi suteikiama jų semantika (funkcija γ), o visoms metodų signatūroms suteikiame jų implementacijas (funkcija μ).

Galima teigti, jog klasės, objektai, literalai ir vardai aprašomi ekstensionaliai (t.y. suteikiant jiems turinį, aibę), o metodai - intensionaliai (nusakant, ką tie metodai turi daryti).

³ Metodo semantika —ką tas metodas daro.

Duomenų apibrėžimo kalba ODL

Skyrelis paremtas medžiaga iš [Sec97], [Banc96].

Apibrėžus formalų ODB duomenų modelį, reikėtų papasakoti, kaip jų konstruktai aprašomi kokia nors kalba.

Šiame skyriuje trumpai pristatysime ODMG siūlomą duomenų apibrėžimo kalbą ODL. Egzistuoja įvairios ODL “modifikacijos”, pritaikytos skirtingoms programavimo kalboms. Tačiau mes pateiksime “standartinio” kalbos varianto šiek tiek supaprastintus pagrindinius konceptus.

1 Tipai

Iš pradžių išsiaiškinkime, kaip ODL aprašomi įvairūs tipai.

```
<tipas> ::= <atominis_tipas> |  
           <klasės_vardas> |  
           <aibės_tipas> |  
           <struktūros_tipas> |  
           <išvardinamasis_tipas>
```

Atominiai tipai

Atominius tipus jau išvardijome skyriuje "Objektinis Modelis". Todėl dabar pateiksime paprasčiausią jų sąrašą:

```
<atominis_tipas> ::= long | short | unsigned long |  
                   unsigned short | float | double |  
                   boolean | octet | char | string |  
                   date | interval | time | timestamp
```

Klasės

Klasės vardas yra paprasčiausias vardas:

```
<klsės_vardas> ::= <vardas>
```

Aibės

Aibės tipas aprašomas naudojantis kelis galimus aibių konstruktorius. Skiriasi tik masyvo apibrėžimas.

```
<aibės_tipas> ::= <aibės_konstruktorius> <<tipas> > |  
                  <masyvo_apibrėžimas>  
  
<aibės_konstruktorius> ::= set | bag | list
```


Aibės konstruktorius nurodo, kokia bus aibė, o po to įrašomas tipas reiškia, kokio tipo elementai bus saugomi toje aibėje. Pavyzdžiui, galime apibrėžti tokią asmenų aibę:

```
|      Set <Asmuo>
```

O masyvai apibrėžiami taip:

```
<masyvo_apibrėžimas> ::= <tipas> <vardas> [[<dydis>]
                                     [[ , [[<dydis>] ]]
```

Matome, jog ODL leidžia apibrėžti fiksuoto ilgio ir neribotos dimensijos masyvus. Štai pavyzdys su keliais apibrėžtais masyvais:

```
|      octet TicTacToe [3][3];
|      char Eilute [256]
```

Struktūros

Struktūros ODL aprašomos naudojantis raktiniu žodžiu **struct**:

```
<struktūros_tipas> ::= struct <vardas>
                        {
                          <tipas> <vardas> [[ ; <tipas> <vardas> ] ]
                        }
```

Vardas po raktinio žodžio **struct** apibrėžia naujo tipo vardą.

Štai keletas pavyzdžių, kuriuose apibrėžiame naujus struktūrinius tipus:

```
|      struct Data
|      {
|          octet Diena;
|          octet Menuo;
|          unsigned short Metai;
|      };
|
|      struct Mokinys
|      {
|          string Vardas;
|          string Pavarde;
|          short Pazymiai [10];
|      }
```

Išvardinamasis tipas

Išvardinamajame tipe yra išvardijamos visos reikšmės, kurias gali įgauti šio tipo objektai (kintamieji). Tipas apibrėžiamas taip:

```
<išvardinamasis_tipas> ::= enum <vardas>
                           {
                             <simbolis> [[ , <simbolis> ] ]
                           }
```

Vardas po raktinio žodžio **enum** apibrėžia naujo tipo vardą. Žemiau apibrėžiame kelis naujus išvardijamuosius tipus:

```
|      enum Spalvos
|      {
```

```

        Raudona, Žalia, Mėlyna, Juoda, Balta, Geltona, Ruda
    };

    enum DarboDienos
    {
        Pirmadienis, Antradienis, Trečiadienis, Ketvirtadienis,
        Penktadienis
    }

```

Tipo paskelbimas

Galima apibrėžti naujus tipus, paskelbiant jų vardus, o vėliau tie vardai naudojami taip pat, kaip ir visų kitų (atominų) tipų vardai. Tai daroma raktinio žodžio **typedef** pagalba:

```
<tipo_paskelbimas> ::= typedef <tipas> <vardas>
```

Keletas pavyzdžių:

```

typedef long TypeTimeOut;

typedef char Stekas[256]

```

2 Klasės

Klasėms aprašyti ODL naudojamas raktinis žodis **interface**. Po šio žodžio rašomas klasės pavadinimas, superklasės(-ių) vardas ir tuomet tarp rištinių skliaustų { } surašomi klasės atributai, asociacijos bei metodai:

```

<klasė> ::= interface <klasės_vardas>
                [: <superklasė> [{, <superklasė>}]]
    {
        <savybė> {;<savybė>}
    };

<klasės_vardas> ::= <vardas>
<superklasė> ::= <vardas>
<savybė> ::= <atributas> |
            <asociacija> |
            <metodas>

```

Atributai

Atributai klasės apibrėžime aprašomi pagal sintaksę

```
<atributas> ::= attribute <tipas> <vardas>
```

Čia pateikiamas pavyzdys klasės, turinčios kelis atributus:

```

interface Tarnautojas : Asmuo
{
    string Vardas;
    string Pavarde;
    struct TypeAdresas
    {
        string Miestas;
        string Gatve;
        short Namas;
        short Butas;
    } Adresas;
    Asmuo Vaikai[5];
}

```

```
|      }
```

Asociacijos

Nors asociacijos yra lyg ir tokie patys atributai, kaip ir visi kiti, tačiau jos aprašomos kitaip. Asociacijos pažymimos raktiniu žodžiu **relationship**. Tolesnis asociacijos aprašymas panašus, kaip ir kitų atributų.

Kartais asociacija turi savo “atvirkštinę” asociaciją kitoje klasėje. Atvirkštinė asociacija nurodoma iškart po asociacijos aprašymo, nurodant raktinį žodį **inverse**, po to “asocijuotos” klasės vardą ir tos klasės atributą - asociaciją, kuris ir yra toji atvirkštinė asociacija.

Užrašykime tai formaliai, o po to — paaiškinkime pavyzdžiu:

```
<asociacija> ::= relationship <tipas> <vardas>
                [inverse <klasės_vardas> ::= <asociacijos_vardas>]
<klasės_vardas> ::= <vardas>
<asociacijos_vardas> ::= <vardas>
```

```
interface Asmuo {
    relationship Butas gyvena_bute
                                inverse Butas::apgyvendintas;
};

interface Butas {
    relationship Asmuo apgyvendintas
                                inverse Asmuo::gyvena_bute;
};
```

Čia matome, jog atributą - asociacija `gyvena_bute` `Asmens` objektas susijęs su savo butu, o iš `Buto` objekto jo šeimininkas pasiekiamas per asociaciją `apgyvendintas`.

Galima modeliuoti ir daugybines asociacijas, naudojantis atributais, kurių tipas yra aibė:

```
interface Asmuo {
    relationship Set<Asmuo> tėvai
                                inverse Asmuo::vaikas;
    relationship List<Asmuo> vaikai
                                inverse Asmuo::tėvai;
};
```

Metodai

Metodų aprašymo sintaksė yra tokia:

```
<metodas> ::= <tipas> <metodo_vardas> ( <argumentas>
                                           {, <argumentas>} )
<metodo_vardas> ::= <vardas>
```

Čia tipas, užrašytas prieš metodo vardą, reiškia metodo rezultato tipą. O metodų argumentai aprašomi pagal tokią sintaksę

```
<argumentas> ::= <argumento_kvalifikatorius> <tipas> <vardas>
```

Čia tipas reiškia argumento tipą, vardas — argumento vardą. O argumento kvalifikatorius yra viena iš trijų reikšmių:

```
<argumento_kvalifikatorius> ::= in | out | inout
```

Kvalifikatorius **in** reiškia, jog argumentas yra perduodamas metodui, **out** reiškia, jog metodas jį grąžina, o **inout** reiškia, jog parametras yra perduodamas metodui ir tikimasi, jog metodas jį turi grąžinti.

Taigi, žinodami tokias taisykles, jau galime aprašyti paprasčiausias klases:

```
interface Asmuo
{
    attribute String Vardas;
    attribute String Pavarde;
    attribute Date GimData;

    void vedybos ( in Asmuo Sutuoktinis );
};

interface Tarnautojas: Asmuo {
    attribute Float Alga;
};
```

Kaip matote, mūsų klasė “Tarnautojas” yra klasės “Asmuo” poklasis ir, be visų paveldėtų klasės “Asmuo” atributų ir metodų (specialiai nurodyti paveldėjimo nereikia), jis turi dar ir algą.

Taigi, tuo baigiame trumpą ODL aprašymą. Čia mes pamatėme, kaip aprašomos klasės (interfeisai), kurių objektai vėliau gali būti saugomi duomenų bazėje. Kaip jau minėjome, tą patį galima padaryti ir modifikuotomis ODL versijomis, kurių sintaksė nelabai skiriasi nuo programavimo kalbos, kuriai yra pritaikyta ta ODL versija. Tačiau standartinio ODL naudojimas padidina juo parašytų tipų ir klasių apibrėžimų pernešamumą.

Objektinė užklausų kalba OQL

Paruošta pagal [Del9495], [Banc97], [Feg97], [Lief97]. Tikimasi, jog gerbiamas Skaitytojas bent kažkiek susipažinęs su kita užklausų kalba: SQL.

Šiame skyriuje pristatysime objektinę užklausų kalbą OQL (*Object Query Language*), kuri yra patvirtinta ODMG standarte. Kalba paremta ODMG (tuo pačiu — ir OMG) duomenų modeliu, tačiau, stengiantis perimti tuos pozityvius (progresyvius) dalykus, kuriuos atnešė į Duomenų Bazių pasaulį reliacinis duomenų modelis su SQL, daug OQL konceptų buvo perimta iš SQL2 standarto. Žinoma, nemaža dalimi prie tokio panašumo prisidėjo ir faktas, jog SQL yra šiuo metu plačiausiai naudojama ir labiausiai išvystyta užklausų kalba. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad OQL yra SQL išplėtimas — ji yra visiškai savarankiška kalba.

Taigi — OQL, visų pirma, yra *deklaratyvi* užklausų kalba. OQL užklauskos nenurodo jų vykdymo algoritmo, o nusako tik tas savybes, kurias turi tenkinti užklauskos rezultatas. Tai leidžia įgyvendinti kalbos nepriklausomumą nuo fizinio duomenų lygio. Tai yra, OQL yra nepriklausoma nuo įvardijimo bei duomenų išliekamumo (*persistence*) strategijos. Taip pat šis faktas leidžia užklausų optimizavimą.

Antra — OQL yra *ortogonal*i kalba: kiekvienas jos mechanizmas pritaikomas bet kuriam duomenų modelio konstruktui (tiesa, tas ortogonalumas yra duomenų tipų sistemos atžvilgiu; t.y. OQL kalbos mechanizmai gali būti taikomi tik tiems duomenų modelio konstrukts, kuriems ši mechanizmą pritaikyto leidžia jų tipas).

Trečia — OQL yra *apibendrinta* (*general*), kadangi jos mechanizmai taikomi visiems duomenų modelio konstrukts: tiek objektams, tiek struktūrinėms reikšmėms, tiek jų aibėms.

Ketvirta — OQL kalba yra *funkcional*i. Tai reiškia du dalykus: (i) užklausoje galima naudoti metodus ir (ii) užklauskas galima įdėti vieną į kitą, pagal pageidavimą, bet kurioje užklauskos dalyje.

Penkta — OQL gali būti naudojama tiek interaktyviai (*ad hoc*), tiek programavimo režime.

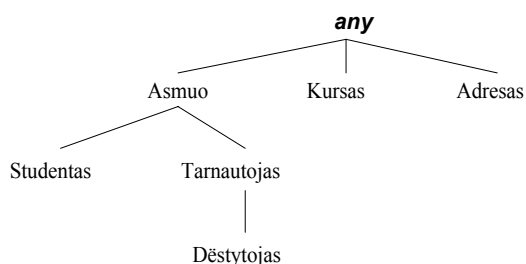
Ir, galų gale, OQL galima praplėsti kitų programavimo kalbų galimybėmis. Tai padaroma per metodų naudojimą ir jau minėtus ODMG standarte susiejimus su kitomis programavimo kalbomis. Todėl egzistuoja netgi tokia teorinė galimybė, kaip siejimo su SQL standartizavimas ir visų SQL galimybių inkorporavimas.

Po tokio bendro OQL pristatymo, pateiksime šią užklausų kalbą smulkiau.

1 Duomenų bazė — pavyzdys

Visų pirma aprašykime duomenų bazę, kuria naudosime kaip pavyzdį OQL pristatymui.

Tarkime, jog mūsų duomenų bazėje yra ši klasių hierarchija:

Paveikslėlis 4 Pavyzdžio DB klasių hierarchija

Kiekviena iš klasių turi šias savybes (atributus bei metodus):

Asmuo: vardas, pavarde, gimimo_data, adresas, amzius()
Studentas: pazymejimo_nr, kursai
Tarnautojas: departamentas, alga()
Destytojas: laipsnis, kursai
Kursas: pavadinimas, numeris, destytojai, studentai
Adresas: namas, butas, gatve, miestas, indeksas

Ir, galų gale, tarkime, jog mūsų duomenų bazėje yra šios įvardintos reikšmės (“įėjimo taškai”):

Zmones: set <Asmuo>
Studentai: set <Studentas>
Tarnautojai: set <Tarnautojas>
Destytojai: set <Destytojas>
Kursai: set <Kursas>
Vedegas: Destytojas

Pasinaudodami šia DB ir pristatysime užklausų kalbą OQL.

2 Trumpos pastabos apie kalbą

OQL yra funkcionali kalba. Kiekviena užklausa yra funkcija. O funkcijos argumentais gali būti kitos užklausos/funkcijos.

```

Vedegas
Vedegas.kursai
count (Vedegas.kursai)
count (Vedegas.kursai) > 10
  
```

Šiame pavyzdyje iš pradžių turime užklausą `Vedejas`, kuri grąžina `Vedėjo` objektą. Ši užklausa vėliau panaudojama kaip argumentas užklausoje `(...).kursai`; pastaroji — užklausoje `count(...)` ir t.t.

OQL apibrėžiama aibe užklausų/funkcijų ir taisyklėmis, pagal kurias galima sukonstruoti naujas užklausas, pasinaudojant funkcijų kompozicija bei iteratoriais. Štai iteratoriaus `select` pavyzdys:

```
Select p.pavarde
  from p in Destytojai
 where count(p.kursai) > count(Vedejas.kursai)
```

Užklausų/funkcijų argumentai yra bet kokie objektai ar reikšmės, o rezultatai gali būti:

- bet kuris objektas ar reikšmė, saugoma duomenų bazėje;
- bet kokia naujai sukonstruota reikšmė, tenkinanti duomenų modelio reikalavimus;
- bet koks sukurtas objektas, kurio klasė apibrėžta DB schemoje.

Objektų savybes (atributai ir metodai) pasiekiami naudojantis funkcija “.” (arba “->”). Tačiau realiai atributų naudojimas užklausoje yra labiau pageidautinas, nei metodų, nes atributų naudojimas leidžia optimizuoti užklausas (kas yra neįmanoma su metodais; metodai turi savus algoritmus, kurie “nematomi” ODBS; todėl ji negali naudoti nei statistinės, nei kitokios informacijos, leidžiančios surasti gerą užklaustos vykdymo planą).

Paprastai užklausų kalbos deklaratyvumas pristatomas kaip priešprieša jos funkcionalumui. OQL atveju turime abi šias savybes kartu. Pripažinkime - vietoj to, kad rašytume OQL užklausą, galime ją suprogramuoti koku nors metodu ir vėliau pasinaudoti ja, panašiau kaip kad rašėme užklausą `Vedejas.kursai`. Tačiau, norint tikrai pasiekti fizinio ir loginio duomenų lygių nepriklausomumą, tokio užklausų programavimo vertėtų vengti.

Yra ir dar viena pastaba: OQL neleidžia kitaip keisti duomenų bazėje saugomos informacijos, kaip tikrai naudojantis saugomų objektų metodais. T.y. jame nėra tradicinių SQL sakinių “UPDATE” ar “INSERT”. OQL yra užklausų kalba.

Faktas, jog OQL tėra tik užklausų kalba ir tai, jog OQL yra visiškai ortogonalė, gerokai supaprastina jos sintaksės aprašymą. Palyginimui: SQL3 standartą sudaro apie 1300 puslapių specifikacijos, o OQL specifikacija - tik apie 40 psl. Tačiau SQL aprašo keturis - duomenų, jų saugojimo, įvardijimo bei paieškos - modelius, o OQL - tik paieškos modelį.

3 OQL sintaksė

O dabar — apie OQL sintaksę formaliau.

3.1 Duomenų pasiekimas

Visi duomenų bazėje esantys objektai ar reikšmės pasiekiami per *vardus*. Vardai yra tas įėjimo taškas, per kurį paskui galima paimti bet kokią DB saugomą informaciją.

```
Vedejas
```

Tai yra OQL išraiška. Jos rezultatas - klasės `Destytojas` objektas, saugantis Vedėjo duomenis.

```
| Tarnautojai
```

Tai - irgi OQL išraiška. Tik šį kartą rezultatas yra klasės `Tarnautojas` objektų aibė.

Prie tokių pat išraiškų galime priskirti ir užklausą 1+1. SQL šitaip užrašyti užklausos neįmanoma. O kadangi ODMG objektiniame duomenų modelyje visos atominių tipų reikšmės yra (iš anksto apibrėžtos) konstantos, “įvardijamos” savo pačių užrašymu, tai jas galime naudoti lygiai taip pat, kaip ir visus kitus vardus.

3.2 Reliacinės užklausos

OQL leidžia užrašyti standartines reliacines užklausas. Dar daugiau - jų užrašymo sintaksė mažai kuo skiriasi (o ODMG-2.0 standarte priimama ir lygiai tokia pat sintaksė) nuo SQL. Pavyzdžiui:

```
Select s
  from s in Studentai
 where s.vardas = "Sigitas"

Select struct ( vrd: s.vardas,
                amz: s.amzius() )
  from s in Studentai

Select s.vardas
  from s in Studentai,
       d in Destytojai
 where s.vardas = d.vardas
```

Paskutinėje užklausoje mes užrašėme standartinę (tradicinę) reliacinę *join* operaciją. Kaip pamatysime vėliau, OQL leidžia išreikšti ir šiek tiek kitokio tipo apjungimus (*join*).

3.3 Už SQL ribų...

Šiame skyrelyje pateiksime tokius OQL sintaksės ypatumus, kurių nesutiksime reliaciniame pasaulyje. Tuos skirtumus, žinoma, daugiausia lemia kitoks ODB duomenų modelis. Objektinis modelis atsineša su savimi ir specifines operacijas su to modelio elementais. Na, bet tai pamatysite patys...

Unarinės kelio išraiškos

Visų pirma - OQL užklausoje galima naudoti unarines *kelio išraiškas* (*path expression*). Jau minėjome, kad objektinėje duomenų bazėje išlieka įvardinti objektai (reikšmės) bei visi iš tų objektų pasiekiami objektai ir reikšmės. Taigi - visi objektai, kurie gali būti “pasiekti” yra pasiekiami per kelio išraiškas. Kelio išraiška - tai išraiška, nurodanti tam tikrą “navigacinį” kelią po objekto savybes (atributus bei metodus). Štai kelios kelio išraiškos:


```
Vedegas.vardas;
Vedegas.adresas.mestas;
```

Reikia pastebėti, kad šios užrašytos kelio išraiškos yra *užklauskos* OQL kalboje (pirmosios rezultatas yra simbolių eilutė, reiškianti vedėjo vardą, o antrosios - miestas, kuriame gyvena vedėjas).

Kelio išraiškos yra “unarinės”, nes kiekvienas kelio elementas yra *vienas* objektas ar reikšmė, ir nuo vieno objekto prie kito pereinama iškart ir vienareikšmiškai: kelias yra vienos šakos pavidalo.

Tokias unarines kelio išraiškas galima naudoti ir bet kuriose kitose OQL užklauskų išraiškose, pavyzdžiui - SELECT sakinyje:

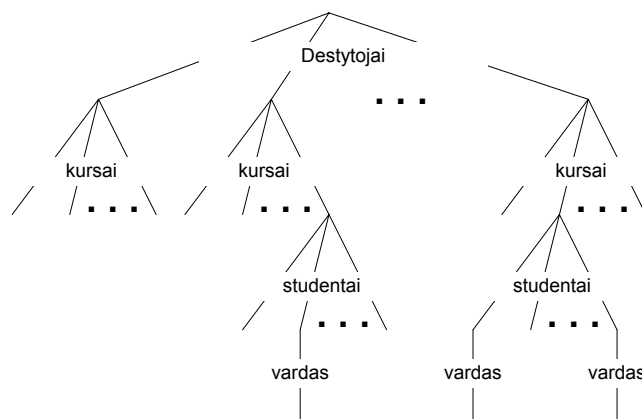
```
select k.destytojas.adresas.miestas
from k in Kursai
where k.pavadinimas = "Objektinės duomenų bazės"
```

N-narinės kelio išraiškos

OQL išraiškose galima naudoti ir n-narines kelio išraiškas. Tai reiškia, kad tam tikrose kelio dalyse, jis gali “išsišakoti” ir tuomet kelias turi medžio pavidalą. Taip būna tuomet, kai vienas iš objekto atributų yra aibė ir tada užklausoje reikia peržiūrėti visus aibės elementus. Tai lemia kelio išsišakojimą. Tokios kelio išraiškos panaudojimo pavyzdys:

```
select d.pavarde
from d in Destytojai,
     k in d.kursai,
     s in k.studentai
where s.vardas = "Sigitas"
```

Čia mes gauname tokį užklauskos medį, iliustruojantį n-narinę kelio išraišką:

Paveikslėlis 5 N-narinę kelio išraišką naudojančios užklauskos medis

Metodų naudojimas

Trečiasis skirtumas nuo SQL glūdi galimybėje naudoti metodus. Bet kurioje užklausoje vietoje galima iškviesti objekto metodą ir pasinaudoti jo rezultatais. Pavyzdžiui, galima užrašyti tokias užklausas:

```
Vedegas.alga();

select a.vardas
  from a in Asmenys
 where a.amzius() > 21
```

Sąjunga pagal pasiekiamumą

Dar viena ypatybė OQL kalboje (kylanti vėlgi iš duomenų modelio), yra sąjunga pagal pasiekiamumą (*pointer join*).

Jau minėjome, jog OQL leidžia išreikšti tradicinę reliacinę sąjungą, kai sąjunga išreiškiama per dviejų atributų santykį. Čia gi sąjunga apibrėžiama pagal pasiekiamumą arba, tiksliau, pagal galimybę sudaryti kelio išraišką tarp dviejų norimų elementų. Pavyzdžiui:

```
select s.pavarde, d.pavarde
  from d in Destytojai,
       k in d.kursai,
       s in k.studentai
```

Šioje užklausoje studentas su dėstytoju susiejami ne per kokį nors jų bendrą atributų sulyginimą, bet per kelio išraišką nuo dėstytojo objekto iki jo studento.

Sudėtinių išraiškų sudarymas

Kadangi OQL užklausa yra funkcija su tam tikru rezultatu, tai bet kokios formos užklausa galima laisvai naudoti bet kurioje kitos užklausoje vietoje. Štai pavyzdys:

```
select struct ( studentas: s.pavarde,
                destytojas: select d
                              from k in s.kursai,
                              d in k.destytojai )
  from s in Studentai
```

Jeigu gerai įsisiūrėsime ir atsiminsime, kas yra užklausa OQL, tai pamatysime, kad yra dvi užklausoje: `s.kursai` ir `k.destytojai`, kurios dalyvauja trečioje, `SELECT` užklausoje. Šioji gi dalyvauja užklausoje, konstruojančioje naują struktūrinę reikšmę. Ir pagaliau šis konstravimas dalyvauja išorinėje `SELECT` užklausoje.

3.4 Manipuliavimas reikšmėmis ir objektais

OQL kalboje galima tiek konstruoti reikšmes bei objektus, tiek išgauti juose saugomą informaciją

Informacija išgaunama, kaip jau matėme, per įvardintus objektus (reikšmes), bei per kelio išraiškas.

```
Vedegas.alga();

Vedegas.adresas.miestas
```

Objektai bei reikšmės kuriami naudojantis klasių vardais (objektams) ar reikšmių *konstruktoriais*. (jeigu tokie yra). Pavyzdžiui: struktūrinės reikšmės kuriamos naudojantis konstruktoriumi **struct**, o štai reikšmei 5 sukurti nereikia jokio konstruktoriaus - užtenka parašyti patį skaičių.

Žinoma, jei užrašysime $4+1$, tai operatorių “+” irgi galima būtų laikyti konstruktoriumi. Tačiau tokie svarstymai jau truputį išeina už mūsų kurso ribų.

Štai keletas reikšmių konstravimo pavyzdžių (nepamirškite, jog tai - savarankiškos OQL užklausos!):

```
struct ( gatve: "Lokio g-vė",
        miestas: "Meškai" );

Adresas ( namas: 5,
          butas: 14,
          gatvė: "Partizanų",
          miestas: "Joniškėlis",
          indeksas: 223322 )
```

Žinoma, visus šiuos tris manipuliavimo mechanizmus galima ir kombinuoti tarpusavyje:

```
struct ( pavarde: Vedejas.pavarde,
        adresas: Adresas ( namas: 5,
                          butas: 14,
                          gatvė: "Partizanų",
                          miestas: "Joniškėlis",
                          indeksas: 223322 )
        )
```

3.5 Įvardintosios užklausos

Užklausoms, kaip ir objektams ar reikšmėms, galima suteikti vardus. Tiesa, reikia atminti, jog užklausoms vardai suteikiami tik *ad hoc* (t.y. interaktyviame) darbo režime, o programavimo (programų veikimo) metu to daryti negalima.

Taigi, užklausoms vardai suteikiami naudojantis raktiniu žodžiu **define**:

```
define Sigitai as
select distinct s
  from s in Studentai
  where s.vardas = "Sigitas"
```

Vėliau įvardintą užklausą galima naudoti kaip ir bet kurią kitą užklausą ten, kur tai leidžia tipizavimo taisyklės. Pavyzdžiui:

```
select ss.adresas.miestas
  from ss in Sigitai
```

3.6 Manipuliavimas kolekcijomis (aibėmis)

Dažniausiai užklausos daromos į kokias mus dominančias objektų ar reikšmių aibes. Todėl labai svarbu, kokias galimybes manipuliavimui su aibėmis pateikia užklausų kalba. Imkime pavyzdžiu tokią OQL užklausą:

```

select struct ( pavarde: d.pavarde,
                DBkursas: select k
                           from k in d.kursai
                           where k.pavadinimas like "*DB*"
                )
from d in Destytojai
where count(select k
             from k in d.kursai
             where k.pavadinimas like "*DB*") > 0

```

Joje renkama (SELECT sakiniai) iš aibių, vienas iš konstruojamos struktūros atributų yra aibė (DBkursas), ir, galų gale, aibei pritaikoma kardinalumo funkcija **count**.

Taigi, OQL leidžia atlikti su aibėmis šiuos veiksmus:

Rūšiavimas

Rūšiavimas OQL užklausoje išreiškiamas raktinių žodžių **order by** pagalba. Pavyzdžiui:

```

select s
from s in Studentai
order by s.amzius(), s.vardas

```


*Jau minėtoje ODBS O₂ naudojama kita sintaksė ir net kitas raktinis žodis: **sort**. Pateiksime ją čia be didesnių paaiškinimų, nes intuityviai ši sintaksė irgi yra aiški:*

```

sort stud in Studentai
by stud.amzius(), stud.vardas

```

Agreguojančios funkcijos

Aibėms galima taikyti agreguojančias funkcijas **max**, **min**, **count**, **avg** ir t.t. Štai:

```

max ( select t.alga()
      from t in Tarnautojai )

```

Grupavimas

Aibės grupavimas daromas pagal tam tikrus joje esančių objektų požymius (tai gali būti tiek objektų atributų reikšmės, tiek kokios nors funkcijos nuo objektų atributų). Po aibės sugrupavimo, rezultatas yra kita aibė, kurios elementai - *struktūrinės reikšmės*. Jas sudaro grupavimo požymiai, bei vienas standartinis atributas **partition**. Šis atributas yra ne kas kita, kaip aibė tų objektų (ar reikšmių) iš sugrupuotos aibės, kurie atitinka toje pačioje struktūroje esančius grupavimo požymius.

Kad būtų aiškiau, pateikime tokį grupavimo pavyzdį:

```

select *
from t in Tarnautojai
group by      daug: t.alga() > 10000,
             vidutiniskai: t.alga() > 2000 and t.alga() < 10000,
             mazai: t.alga() < 2000

```

Šios užklauso rezultatas yra tokia struktūrinių reikšmių aibė:

```
{
[daug: false, vidutiniskai: false, mazai: true,
                                partition: { [t:t11], [t:t12], ...}],
[daug: false, vidutiniskai: true, mazai: false,
                                partition: { [t:t21], [t:t22], ...}],
[daug: true, vidutiniskai: false, mazai: false,
                                partition: { [t:t31], [t:t32], ...}],
}
```

Grupavimo sakiniuose galima naudoti ir apribojimo sakinį **having**:

```
select *
  from t in Tarnautojai
group by      daug: t.alga() > 10000,
              vidutiniskai: t.alga() > 2000 and t.alga() < 10000,
              mazai: t.alga() < 2000
having avg( select t.alga() from t in partition ) > MGL
```

T.y. šioje užklausoje mes norime gauti tik tas grupes (domimės tik tais tarnautojais), kurių darbo užmokesčio vidurkis didesnis už Minimalų praGyvenimo Lygį.

Nors tai ir nėra būtina, bet vėl paminėsime O_2 naudojamos sintaksės skirtumą. Taigi, mūsų tarnautojų sugrupavimas būtų užrašomas taip:

```
group t in Tarnautojai
by (      daug: t.alga() > 10000,
          vidutiniskai: t.alga() > 2000 and t.alga() < 10000,
          mazai: t.alga() < 2000 )
```

Konversijos

Galima konvertuoti aibes tiek į objektus, tiek į kito tipo aibes (aibę į multiaibę ir pan.).

```
element ( select k
           from k in Kursai
           where k.pavadinimas like "*DB*" and
                 k.numeris = 101 );

first ( element( select k
                 from k in Kursai
                 where k.pavadinimas like "*DB*" and
                       k.numeris = 101
                 ).destytojai
       );

listtoiset (Vedejas.kursai);
```

Objektus irgi galima paversti aibėmis:

```
set (Vedejas);

list (1, 2, 3)
```

Įdomi yra operacija, leidžianti iš aibių aibės gauti vieną (“plokščią”) aibę:

```
flatten ( select d.kursai
```

```
| from d in Destytojai )
```

Čia kiekvienas Dėstytojas turi aibę dėstomų Kursų. Užklausa (SELECT sakiny), surenka visų Dėstytojų atributus “kursai”. Taigi, rezultatas yra aibių aibė (kadangi `d.kursai` yra aibės tipo). O operatorius **flatten** “išgliaudo” visas SELECT rezultato aibėje esančias aibes ir grąžina vientisą aibę, kurios elementai yra kursai, pasitaikę bent vienoje iš `d.kursai`.

Operatorius **flatten** apdoroja tik vieną aibių “įdėjimo” lygį.

Aibių operacijos

OQL galimos ir operacijos su aibėmis: **union**, **intersect**, **except** (kurios atitinka aibių sąjungą, sankirtą bei atimtį):

```
Asmenys except Studentai;

Studentai union set (Vedejas)
```

Kvantoriai

OQL kalboje yra du aibių kvantoriai: visuotinis ir egzistencijos:

```
define DBmaniakai as
  select s.vardas
    from s in Studentai
   where for all k in s.kursai : k.pavadinimas like "*DB*";

define ManoStudentai as
  select s.vardas
    from s in Studentai
   where exists k in s.kursai :
      (exists d in k.destytojai :
        d.pavarde = "Janeliūnas")
```

3.7 Trumpa OQL sintaksės santrauka

Šio skyriaus pabaigai pateiksime trumpą (t.y. nepilną) OQL išraiškų sintaksę.

OQL išraiška yra:

- 1) **c** bet kokia konstanta;
- 2) **v** vardai (duomenų bazės saugojimo šaknys);
- 3) **x** iteratorių kintamieji;
- 4) konstruktoriai `struct`, `set`, `list`, `bag`, `array` :

```
struct (name1 : expr1 , ... , namen : exprn)
      set (expr1 , ... , exprn)
      list (expr1 , ... , exprn)
      bag (expr1 , ... , exprn)
      array (expr1 , ... , exprn)
```

5) operacijos:

skaitinės: + , - , * , /
 logines: not, and, or
 struktūrinės: . (atributo ekstraktorius)
 aibių: element, except, union, intersect,
 flatten, count, sum, avg, min, max
 sąrašų concat ir aibių operacijos
 multiaibių: tokios pat, kaip ir aibių
 objektų: . (pranešimo objektui pasiuntimas)

6) predikatai:

expr₁ θ **expr₂** $\theta \in \{ = , != , < , > , <= , >= \}$;
 for all **x** in **col**: **boolexpr⁴(x)**;
 exists **x** in **col**: **boolexpr(x)**

7) išrinkimas

```
select [ distinct ] expr1(x1 , ... , xn) ,
      . . .
      exprm(x1 , ... , xn)
from x1 in col1 ,
    . . .
    xn in coln
[ where boolexpr (x1 , ... , xn) ]
[ group by name1 : expr1 , ... , namen : exprm ]
[ having boolexpr(name1 , ... , namen) ]
[ order by expr1 , ... , exprq ]
```

8) įvardinimas

```
define name as expr
```

4 OQL tipizavimas

Kaip ir visos programavimo kalbos, OQL irgi turi savo sintaksę, tipizavimą bei semantiką. Sintaksę mes jau pristatėme ir laikas pereiti prie kitų dviejų temų.

Šiame skyrelyje pristatysime OQL išraiškų tipizavimą. Tiesa, pristatymas nebus visiškai išsamus - nepateiksime tipizavimo taisyklių kiekvienai kalbos išraiškai. Tačiau toks išsamumas ir nėra mūsų kurso tikslas. Svarbiausia - suprasti tipizavimo mechanizmą ir, reikalui esant, pritaikyti šį supratimą tolesniems ieškojimams.

⁴ **boolexpr** yra išraiškos, kurių reikšmė *boolean* tipo. Tai yra predikatai bei jų kombinacijos (junginiai), sudarytos naudojantis jau minėtomis loginėmis operacijomis.

4.1 Vardų išsprendimas

Prieš pradėdant nagrinėti išraiškų tipizavimą, visų pirma reikia pakalbėti apie vardų išsprendimą. Nes nuo to, kaip bus išspręstas išraiškoje esantis vardas, priklauso ir tai, kaip tas vardas bus tipizuojamas.

OQL išraiškų sintaksinis analizatorius atpažįsta:

- atominių tipų konstantas (skaičius, simbolių eilutes ir pan.),
- tarnybinius, kitaip dar vadinamus raktiniais, žodžius (*select*, *from*, ...),
- “vardus” (visi likę išraiškos elementai).

Deja, tie patys vardai gali būti naudojami skirtingiems kalbos konceptams įvardinti. Pavyzdžiui:

```
class Asmuo
  type tuple ( . . . );

class Automobilis
  type tuple (
    asmuo: Asmuo;
    . . .
  );

name Asmuo : . . .

define asmuo as . . .

select . . .
  from asmuo in Asmuo,
       auto in ManoAutomobiliai
  where auto.asmuo = . . .
```

Sintaksinis analizatorius pagal vardo vietą (poziciją) išraiškoje gali nustatyti kai kurių vardų “reikšmę”. Pirmame pavyzdžio sakinyje visiškai aišku, jog vardas “Asmuo” yra klasės vardas. O štai antroje išraiškoje “asmuo” yra iš pradžių atributo vardas, paskui - tipo (klasės) pavadinimas.

Tačiau vis vien lieka tam tikras kiekis “neišspręstų” vardų. Pastariesiems taikoma tokia išsprendimo prioritetų tvarka:

1. kintamasis;
2. savybė (atributas arba metodas, į kurį galima kreiptis);
3. užklauso vardas;
4. schemos vardas.

Taigi, kai jau aptarėme vardų išsprendimą, galime pereiti ir prie užklausų tipizavimo.

4.2 Dinaminis ar statinis tipizavimas?

Bendru atveju galimi du išraiškų tipizavimo variantai:

- **Statinis.** Jis daromas prieš išraiškos vykdymą, pagal jos sintaksinę medį. Šitoks tipizavimo būdas yra griežtas, nes, turint klasės/poklasio ryšį, dažnai neįmanoma pasakyti tikrosios objekto klasės, kol tas objektas nepatenka į išraišką jos vykdymo metu. Tačiau toks tipizavimas yra efektyvesnis, nes visos

išraiškos būna tipizuotos dar prieš vykdymą ir to nebereikia daryti užklauso vykdomo metu. Be to, taip sumažinamas galimų programos klaidų skaičius.

- **Dinaminis.** Išraiškos yra tipizuojamos jų vykdymo metu. Todėl galime pamiršti viliojančią išankstinio programų teisingumo tikrinimo idėją - neįmanoma tiksliai iš anksto nustatyti programos rezultato, kol nėra jos išankstinio tipizavimo. Be to, išraiškų vykdymas yra mažiau efektyvus. Užtat toks tipizavimas yra daug lankstesnis ir “galingesnis”.

Pavyzdžiui:

```
select a.alga()  
from a in Asmenys  
where a.statusas = "dirbantis"
```

Statinis tipizavimas šioje užklausoje išduotų klaidą, nes Asmuo nebūtinai turi Algą. Galima būtų daryti tipų konversiją ir rašyti `select (Tarnautojas)a.alga()`, tačiau tai nėra gražus sprendimas. Be to, objektas `a` gali būti ir Dėstytojas. Tokiu atveju tipų konversija nebūtų visiškai teisinga - būtų prarandama informacija.

O štai esant dinaminiam tipizavimui, šią užklausą galima būtų traktuoti kaip teisingą ir kompiliavimo metu neturėtume jokių bėdų. Tačiau, jeigu pereisime prie užklauso vykdomo - bėdų gali ir atsirasti. Kas bus, jeigu Statusą “dirbantis” turės objektas, kuris neturi metodo “alga”?

Pasvarstymų pabaigai skubame pranešti, jog, po tam tikro išankstinio (statinio) tipizavimo, OQL tipizuojama dinamiškai. Jeigu sugrįšime prie mūsų pavyzdžio, tai jame pateikta užklausa OQL tipizavimo atžvilgiu yra klaidinga. Visi objektai `a` aibėje `Asmenys` yra klasės “Asmuo”. Todėl, nepriklausomai nuo atributo `statusas` reikšmės, jiems negalima taikyti metodo `alga()`. Jeigu padarytume minėtą tipų konversiją `(Tarnautojas)a`, tai tipizavimo atžvilgiu užklausą ištaisytume. Tačiau dabar visą atsakomybę dėl galimų tipų klaidų prisiima programuotojas.

Taigi, kaip tipizuojama OQL?

4.3 OQL tipizavimo taisyklės

OQL užklauso tipizavimas atsako į klausimą “ar užklausa gerai (teisingai, korektiškai) tipizuota?”

Jau sakėme, jog OQL yra funkcionali kalba: užklauso yra funkcijos, kurių argumentais gali būti kitos užklauso. Iš pradžių užklauso sudaromos iš *konstantinių* užklausų (atominų reikšmių ar Duomenų Bazėje esančių vardų), kurių tipai yra žinomi. Tuomet šios užklauso yra tipizuojamos naudojantis *tipizavimo taisyklėmis*, kurios leidžia nustatyti užklauso (funkcijos) tipą pagal jos argumentų tipus. Jeigu naujai sudarytoji užklausa bus naudojama kitose užklausose - jos tipas jau žinomas ir ji galės būti panaudojama tų naujųjų užklausų tipizavime.

Pateikime keletą tipizavimo taisyklių.

Kai kurios vieno argumento funkcijos

- Konversija (*casting*)

$$\frac{q :: c', c \leq c' \text{ arba } c \geq c'}{(c) q :: c}$$

Viršutinėje taisyklės dalyje rašomi užklauskų/argumentų tipai, o apatinėje - mūsų tipizuojamos užklauskos tipas. Todėl taisyklę galime skaityti “jeigu ... (viršutinė taisyklės dalis), tuomet turi būti... (apatinė dalis)”. Jei išraiška netenkina tipizavimo taisyklės, vadinasi ji yra blogai tipizuota.

Tuomet, ši mūsų taisyklė sako, kad, jeigu reiškinys q yra tipo c' , o c yra bet koks kitas tipas, kažkaip susietas su c' tipo/potipio sąryšiu, tai po konversijos $q(c)$ reiškinys bus tipo c .

- **Element**

$$\frac{q :: \{t\}}{\text{element}(q) :: t}$$

Čia nurodoma, kad, jeigu reiškinys q yra aibė iš tipo t elementų, tai reiškinys $\text{element}(q)$ yra tipo t .

Tipizavimo taisyklės tarnauja tik tipų skaičiavimui. Jos jokių būdu nenusako užklauskos vykdymo algoritmo ir dar negarantuoja, jog užklausa bus įvykdyta teisingai. Todėl ši taisyklė visiškai netvirtina, kad aibė q turės vienintelį elementą, kad ją būtų galima konvertuoti į tą elementą. Ji nusako tik tipų “santyki” užklausoje.

Kreipimasis į savybes

- Ši taisyklė nusako struktūrinių reikšmių tipizavimą.

$$\frac{q :: t, t \leq [a : t']}{q.a :: t'}$$

Čia sakoma, jog, jeigu q yra struktūrinė reikšmė, kuri turi tipo t' atributą a , tai galima į tą atributą kreiptis, o rezultatas bus tipo t' .

- O šioji taisyklė skirta objektų tipizavimui.

$$\frac{q :: c, \text{type}(c) \leq [a : t]}{q.a :: t}$$

Ši taisyklė panaši į prieš tai buvusią. Tik čia imamas ne reiškinio q tipas (t.y. klasės vardas), o su klase c susietas tipas $\text{type}(c)$.

-

$$\frac{q :: c, \quad m : (c, t_1, K, t_n) \rightarrow t, \quad \forall i = \overline{1, n} \quad q_i :: t'_i, t'_i \leq t_i}{q.m(q_1, K, q_n) :: t}$$

- ši taisyklė - metodu iškvietimui. Sąlyga $t'_i \leq t_i$ norima pasakyti, jog metodui perduodami argumentai gali būti ir “mažesnio” tipo, negu nurodyti jo signatūroje.

Keletas dviejų argumentų funkcijų

- Viena taisyklė sudėčiai

$$\frac{q_1 :: t_1, q_2 :: t_2, \{real\} \subseteq \{t_1\} \cup \{t_2\} \subseteq \{int, real\}}{q_1 + q_2 :: real}$$

Šia taisykle teigiama, jog, jeigu bent vienas iš sudėties argumentų yra realu skaičius, tai suma - irgi realus skaičius.

- Antra taisyklė sudėčiai

$$\frac{q_1 :: int, q_2 :: int}{q_1 + q_2 :: int}$$

O štai jeigu abu argumentai yra sveiki skaičiai - suma irgi yra sveikas skaičius.

- Viena iš taisyklių sąjungai

$$\frac{q_1 :: \{t_1\}, q_2 :: \{t_2\}, t_1 \leq t_2}{q_1 + q_2 :: \{t_2\}}$$

Sujungiant dvi aibes (sąjunga daroma operatoriaus + pagalba), gautosios aibės elementai bus didesniojo tipo.

Kelios kintamo argumentų skaičiaus funkcijų

- Struktūrinės reikšmės konstravimas

$$\frac{\overline{\forall i = 1, n \quad q_i :: t_i}}{\text{struct}(a_1 : q_1, K, a_n : q_n) :: [a_1 : t_1, K, a_n : t_n]}$$

Taisyklė nurodo, kokio tipo struktūrą gausime, konstruodami ją iš atskirų elementų q_i .

- Aibės konstravimas

$$\frac{\overline{\forall i = 1, n \quad q_i :: t_i, t = \sup(t_1, K, t_n)}}{\text{set}(q_1, K, q_n) :: \{t\}}$$

O štai čia, panašiai, kaip aibių sąjungos tipizavimo taisyklėje, konstruojant aibę iš kelių elementų, gautos aibės elementų tipas yra pats didžiausias iš konstravimui panaudotų elementų tipų.

Iteratoriai

- `select-from-where` iteratorius. Aprašyme naudosime tokius pažymėjimus: `col` reiškia kolekciją (t.y. tipą *set*, *bag*, *list* arba *array*); `[]` reiškia fakultatyvinį apskliaustojų reiškinio pobūdį ir `{ { } }` reiškia *bag* tipą.

Taip pat reikia priminti, jog iterartoriaus argumentai yra *funkcijos*, o ne *funkcijų rezultatai*.

$$\begin{array}{l}
 q_1 :: col(t_1), \quad q_2 :: [t_1] \rightarrow col(t_2), \quad K, \quad q_n :: [t_1, K, t_{n-1}] \rightarrow col(t_n), \\
 p :: [t_1, K, t_n] \rightarrow bool, \quad q :: [t_1, K, t_n] \rightarrow t \\
 \hline
 x_1 :: t_1, \quad K, \quad x_n :: t_n, \\
 \left(\begin{array}{l}
 \text{select } q[x_1, K, x_n] \\
 \text{from } x_1 \text{ in } q_1, \quad x_2 \text{ in } q_2[x_1], \quad K, \quad x_n \text{ in } q_n[x_1, K, x_{n-1}] \\
 \text{where } p[x_1, K, x_n]
 \end{array} \right) :: \{\{t\}\}
 \end{array}$$

Jeigu q_i yra kolekcijos iš tipo t_i elementų (arba - funkcijos, kurios grąžina tokias kolekcijas), predikatas p grąžina loginę reikšmę, o funkcija q - grąžina (“gamina”) tipo t reikšmes, tuomet visi kintamieji užklausoje x_i bus tipo t_i , o mūsų užklausa bus multiaibė iš tipo t elementų.

- select-from-where-groupby iteratorius.

Šią ir dar kitą taisyklę pateiksime be didesnių komentarų, nes jų prasmė panaši į prieš tai buvusią taisyklę.

$$\begin{array}{l}
 q_1 :: col(t_1), \quad q_2 :: [t_1] \rightarrow col(t_2), \quad K, \quad q_n :: [t_1, K, t_{n-1}] \rightarrow col(t_n), \\
 p :: [t_1, K, t_n] \rightarrow bool \\
 q'_1 :: [t_1, K, t_n] \rightarrow t'_1, \quad K, \quad q'_m :: [t_1, K, t_n, t'_1, K, t'_{m-1}] \rightarrow t'_m \\
 p' :: [t'_1, K, t'_m, \{[x_1 : t_1, K, x_n : t_n]\}] \rightarrow bool \\
 q :: [t'_1, K, t'_m, \{[x_1 : t_1, K, x_n : t_n]\}] \rightarrow t \\
 \hline
 x_1 :: t_1, \quad K, \quad x_n :: t_n, \quad a_1 :: t'_1, \quad K, \quad a_m :: t'_m \\
 \text{partition} :: \{[x_1 : t_1, K, x_n : t_n]\} \\
 \left(\begin{array}{l}
 \text{select } q[x_1, K, x_n, \text{partition}] \\
 \text{from } x_1 \text{ in } q_1, \quad x_2 \text{ in } q_2[x_1], \quad K, \quad x_n \text{ in } q_n[x_1, K, x_{n-1}] \\
 \text{where } p[x_1, K, x_n] \\
 \text{group by } a_1 : q'_1[x_1, K, x_n], \quad K, \quad a_m : q'_m[x_1, K, x_n, a_1, K, a_{m-1}] \\
 \text{having } p'[a_1, K, a_m, \text{partition}]
 \end{array} \right) :: \{\{t\}\}
 \end{array}$$

- select-from-where-orderby iteratorius. Čia pažymėjimas $\langle \rangle$ reiškia sutvarkytą sąrašą (*list*).

$$\begin{array}{c}
q_1 :: col(t_1), \quad q_2 :: [t_1] \rightarrow col(t_2), \quad K, \quad q_n :: [t_1, K, t_{n-1}] \rightarrow col(t_n), \\
p :: [t_1, K, t_n] \rightarrow bool, \quad q :: [t_1, K, t_n] \rightarrow t \\
\hline
\forall i = 1, m \quad q_i :: [t_1, K, t_n] \rightarrow bool + real + int + string + Object \\
\hline
x_1 :: t_1, K, x_n :: t_n, \\
\left(\begin{array}{l}
\text{select } q[x_1, K, x_n] \\
\text{from } x_1 \text{ in } q_1, x_2 \text{ in } q_2[x_1], K, x_n \text{ in } q_n[x_1, K, x_{n-1}] \\
\text{where } p[x_1, K, x_n] \\
\text{order by } q'_1[x_1, K, x_n], K, q'_m[x_1, K, x_n]
\end{array} \right) :: \langle t \rangle
\end{array}$$

- Kvantoriai

$$\frac{q :: col(t), p :: [t] \rightarrow bool}{x :: t, (\text{for all/exists } x \text{ in } q : p[x]) :: bool}$$

Čia teigiama, jog kvantoriaus, pritaikančio kolekcijai q sąlygą (predikatą) p , reikšmė yra tipo $bool$.

Dabar, kai turite šias kelias tipizavimo taisykles, pabandykite nustatyti, ar teisingas žemiau pateiktos užklauso tipizavimas:

```

select struct ( dept: d,
                vidurkis: avg (select p.t.alga()
                              from p in partition
                              )
              )
from t in Tarnautojai
group by d: t.departamentas
having avg ( select p.t.alga()
            from p in partition ) < 1000

```

Atsakymą galite pažiūrėti išnašoje⁵.

4.4 Galimos vykdymo klaidos

Šiame skyrelyje šiek tiek pakalbėsime apie vykdymo (*runtime*) klaidas, kurios gali įvykti net esant korektiškam užklauso tipizavimui. Tai:

1. operacijos **min**, **max**, **avg**, **sum**, ir pan. su tuščia aibe;
2. operacija **element** su aibe, turinčia ne vieną elementą;
3. dalyba, kai daliklis lygus nuliui;

⁵ Taip, užklausa yra teisinga tipizavimo atžvilgiu. Elementai t yra klasės *Tarnautojas*. Po sugrupavimo iteratorius grąžina struktūras su dviem atributais: d ir *partition*. Todėl vėlesnis *partition* dalydavimas subužklausoje visai “teisėtas”. Be to, *partition* tipas yra $\{[t: Tarnautojas]\}$. Vadinasi, subužklausoje i *partition* yra teisingos. Taigi - turime teisingą (tipizavimo atžvilgiu) užklauso.

4. kreipimosi į sąrašus ar simbolių eilutes operacija, kai nurodytas neteisingas kreipimosi indeksas;
5. tipų konversija, kai konvertuotas elementas pasirodo nesąs to tipo, į kurį buvo konvertuotas, potipis;
6. kreipimasis į `nil` objekto savybes.

Plačiau verta pakalbėti apie paskutinę klaidą, nes ji yra dažnai pasitaikanti ir šios problemos sprendimas įneša tam tikrus pataisymus į OQL.

Bet kurioje užklausoje, kuri kreipiasi į objektus, galime turėti tokią situaciją, kai objektas yra `nil`. Pavyzdžiui:

```
select a
  from a in Asmenys
 where a.vardas = "Sigitas"
```

Niekas negali garantuoti, jog aibėje “Asmenys” nėra objekto `nil` ir kad kreipimasis `a.vardas` bus korektiškas. Žinoma, galima būtų bandyti rašyti taip:

```
select a
  from a in Asmenys
 where a != nil and a.vardas = "Sigitas"
```

Bet, visų pirma, rašyti šitaip visas užklausas būtų daugiau negu kad nepatogu. O antra - toks rašymas vis vien nepataiso padėties. Neužmirškime, jog OQL yra deklaratyvi kalba, t.y. nenusakanti užklaustos vykdymo algoritmo. Todėl užklaustos sąlygų užrašymo tvarka negarantuoja jų vykdymo tvarkos. Ir jeigu ODBS optimizatorius “nuspręs” visų pirma patikrinti, koks yra Asmens vardas, o tik po to - ar Asmuo yra `nil`, tai mes vis vien neišvengsime klaidos užklaustos vykdymo metu.

Norint išspręsti šią “`nil` problemą”, buvo įvesta nauja, neapibrėžta reikšmė: `null`. Ji neegzistuoja ODMG duomenų modelio standarte ir ji yra vidinė OQL reikšmė. Dabar galime apibrėžti:

1. jeigu operandas yra `nil` arba `null`, tai kreipimasis į jo atributą grąžina `null`;
2. visos loginės operacijos grąžina `false`, jeigu bent vienas iš jų operandų yra `null`;
3. apibrėžiama funkcija `IsNull`, kuri grąžina `true`, jeigu argumentas yra `null`.

Taigi, jeigu dabar paimsime užklausą

```
select a
  from a in Asmenys
 where a.vardas = "Sigitas"
```

ir jeigu pasitaikys koks nors objektas `a=nil`, tai `a.vardas` duos reikšmę `null`. Ši reikšmė nelygi “Sigitui” ir automatiškai objektas nebus grąžinamas į rezultatą.

Kas bus, jeigu tą pačią užklausą perrašytume štai taip:

```
select a
  from a in Asmenys
 where not (a.vardas != "Sigitas")
```

Jeigu asmuo yra ne `nil` objektas, tuomet užklaustos sąlygos prasmė sutampa su prieš tai buvusiaja. Tačiau, jeigu `a=nil`, tuomet `a.vardas` yra reikšmė `null`. Vadinas, palyginimo reikšmė yra `false` ir, kadangi dar turime operatorių `not`, tai `nil` objektas patenkina užklaustos sąlygą ir jį turėsime užklaustos rezultate. Kadangi reikšmė `nil` priklauso duomenų modeliui - jokios klaidos nėra.

Tačiau kas atsitiks, jei užrašysime tokią užklausą:

```
select a.adresas.miestas
from a in Asmenys
where a.vardas = "Sigitas"
```

Visgi - galima užklaustos vykdymo klaida! Kodėl? Atsakymas nėra visiškai akivaizdus. O klaida galima todėl, kad į rezultatą ši kartą gali patekti reikšmė `null`. “Kas čia blogo?” - paklausite. Bet ji nepriklauso duomenų modeliui. Tai - tik vidinė OQL reikšmė. `Null` neturi tipo duomenų modelio prasme. Vadinas, negalima nustatyti užklaustos rezultato tipo, t.y užklaustos rezultatas gali būti nepanaudojamas. O tai yra klaida. Užklaustos rezultate galime turėti reikšmę `null` tik tuo atveju, jeigu ji yra tikrai subužklausa kitoje užklausoje. Gi grąžinti reikšmės `null` į OQL “išorę” negalima.

5 OQL semantika

O dabar pereiname prie pakankamai sudėtingo, bet labai svarbaus klausimo - OQL išraiškų semantikos. Mes jau mokame nustatyti, ar užklausa užrašyta sintaksiškai teisingai. Jei taip - mokame patikrinti, ar ta užklausa gerai tipizuota, t.y. ar ją vykdant nekils problemų dėl netinkamų duomenų (operandų) tipų. Vienintelis dalykas, į kurį belieka išmokti atsakyti - o koks gi bus tos teisingai sintaksiškai užrašytos bei gerai tipizuotos užklaustos rezultatas? Atsakyti į šį klausimą reiškia apibrėžti užklaustos (bendru atveju - OQL išraiškų) semantiką.

OQL semantika apibrėžiama naudojantis “OQL algebra”. Kaip ir reliacinės algebros atveju, toks sprendimas leidžia išskirti ir formalizuoti esminius (bazinius) veiksmus su duomenimis, tokiu būdu sudarant galimybę formaliam veiksmų nagrinėjimui. Be to - algebrinių operatorių naudojimas leidžia apibrėžti tam tikras algebrinių išraiškų užrašymo/perrašymo taisykles, o tai įgalina įvesti užklausių optimizavimą.

Tačiau algebros įvedimas į OQL nėra toks paprastas.

5.1 Semantikos nusakymo sunkumai

Pirmas sunkumas įvedant algebrines išraiškas į objektinį pasaulį slypi metodų naudojime. Ar galima (ar verta) metodų semantiką įtraukti į algebros semantiką? O gal galima įvesti į algebrą kokį nors mechanizmą, leidžiantį atlikti su duomenimis “išorinius” veiksmus (t.y. tuos veiksmus, kurių algoritmai ir semantika neįeina į algebrą)?

Ši problema OQL algebroje sprendžiama pasitelkiant specialų operatorių, kuris įgalina algebrinėse išraiškose naudoti klasių metodus.

Dar vienas sunkumas susijęs su kolekcijų apjungimu (*join*). Mat apjungiamos kolekcijos gali būti skirtingų tipų: aibė, multiaibė ir sąrašas. Tačiau šis pirmasis sunkumas įveikiamas pakankamai lengvai: visos kolekcijos algebrinėse išraiškose konvertuojamos į multiaibes (kaip universaliosią kolekcijų tipą).

Antroji problema, susijusi su apjungimo operacija - apjungiamos kolekcijos gali priklausyti viena nuo kitos (pavyzdžiui: a **in** Asmenys, v **in** a.vaikai). Šiai problemai spręsti įvedamas specialus apjungimo operatorius *d-join* (*dependent join*), kuris realizuojamas ciklu, “įdėtu” (*nested*) į kitą ciklą.

Ir, galų gale, yra dar viena ir, galbūt, didžiausia problema. Su kokiais duomenimis turi dirbti algebrų operatoriai? Kalbant paprastai, algebra - operacijos, apibrėžtos tam tikroje aibėje. Taigi, mūsų klausimas - kokioje aibėje apibrėžti OQL algebrą? ODB duomenų modelis, matėme, toks įvairialypis, kad sunku tikėtis unifikuoti algebrų operatorius visiems to modelio konceptams.

Tokia problema ir sprendžiama ne taip paprastai. Visi duomenų tipai algebroje transformuojami į struktūrinį tipą. Pavyzdžiui, skaitmuo 5 bus paverstas į struktūrinę reikšmę $[x:5]$, objektas Obj - į $[y:Obj]$, aibė $\{a, b\}$ - į $[z:\{a, b\}]$ ir t.t. Ir visos algebrinės operacijos atliekamos su būtent tokiais struktūromis.

Šiuo sprendimu tam tikra prasme grįžtama į reliacinį pasaulį. Nes struktūrinės reikšmės darosi panašios į lentelių įrašus. Tačiau tai nėra visiškas grįžimas į reliacinį modelį: juk operacijos su struktūromis (ar, taip sakant, “įrašais”) yra kitokios negu reliacinės...

O dabar pereisime prie algebrinių operatorių aprašymo.

5.2 OQL algebrų operatoriai

Restruktūrizavimo operatorius MAP

Pirmasis mūsų pristatomas operatorius MAP naudojamas “išorinių” veiksmų pritaikymui algebrinių išraiškų operandams. Taip pat šis operatorius apima ir reliacinę projekciją. Trečioji operatoriaus funkcija yra sukonstruoti/eliminuoti struktūras, naudojamas algebrinėse išraiškose.

Ši pastaba susijusi su šiek tiek anksčiau išreikštu tvirtinimu, kad visos algebrinės operacijos atliekamos tik su tam tikro tipo struktūromis. Iš tikrųjų, kaip matote, tai nėra visiška tiesa. Kadangi operatorius MAP leidžia “įsikišti” išoriniams algoritmams į algebrines išraiškas, tai savaime aišku, jog išorinių išraiškų operandai gali būti ne vien struktūros. Šiuo atžvilgiu operatorius MAP yra lyg ir išimtis OQL algebroje. Tačiau leiskit pastebėti, jog operatoriaus MAP argumentai yra struktūrinės reikšmės ir rezultatai - irgi STRUKTŪRINĖS REIKŠMĖS.

Remiantis šiuo paskutiniu pastebėjimu, galima ir ne taip formaliai paaiškinti, ką atlieka operatorius MAP. Jis yra tiltas tarp dviejų pasaulių: tarp algebrinių struktūrų ir nealgebrinių duomenų (operacijų) tipų. Jis ima struktūras, “atiduoda” jas išoriniams algoritmams ir tų algoritmų darbo rezultatą vėl “apipavidalina” kaip struktūras.

Čia pasidaro ir formaliai aišku, kodėl ODBS optimizatorius negali optimizuoti metodų iškviatimo. Ogi todėl, jog metodas įeina kaip išorinis algoritmas MAP operatoriuje. Jis nepriklauso algebrinei išraiškai (ar teisingiau - algebrinės išraiškos medžiui). Todėl jis ir nepatenka į optimizatoriaus “akiratį”.

Pagal šias tris išvardintas operatoriaus MAP funkcijas, skiriamos ir trys operatoriaus užrašymo sintaksės:

$$1. \exp[a] = \{ [a:x] \mid x \in \exp \}$$

Šis operatorius paverčia išraišką \exp struktūrinių reikšmių aibę, kurioje \exp elementai tampa atributu a . Pavyzdžiui, išraiška $Tarnautojai[t]$ paverčia

aibę Tarnautojai į aibę struktūrų $\{[t: t_1], [t: t_2], \dots\}$, kur visi t_i yra klasės Tarnautojas objektai.

$$2. \text{MAP}_{\text{exp2}}(\text{exp1}) = \{ \text{exp2}(x) \mid x \in \text{exp1} \}$$

Šis operatorius skirtas metodų, o galbūt ir išorinių veiksmų exp2 pritaikymą operandams iš exp1 . T.y. jis kiekvienam elementui, esančiam išraiškos exp1 rezultate pritaiko išraišką exp2 , ir taip sukonstruoja naują aibę. Toks operatoriaus MAP formatas gali atlikti ir standartinę projekciją, jeigu išraiškoje exp2 paprasčiausiai išrašysime atributų vardus. Pavyzdžiui, išraiška $\text{MAP}_{t.\text{vardas}}(\text{Tarnautojai}[t])$ paverčia aibę Tarnautojai į jau matytą struktūrų aibę, o operatorius MAP savo ruožtu ją paverčia į vardų (o tariant tiksliau - simbolių eilučių) aibę. Būtent dėl tokio užrašymo formato operatorius MAP vadinamas restruktūrizavimu: jis paima vienokios struktūros rezultatą ir iš jo padaro kitokią struktūrą.

$$3. \text{MAP}_{a:\text{exp2}}(\text{exp1}) = \{ x \bullet [a:\text{exp2}(x)] \mid x \in \text{exp1} \}$$

Šioje sintaksėje operatorius MAP pritaiko išraišką exp2 kiekvienam operandui iš exp1 ir prideda jos rezultatą prie jau buvusios operando struktūros. Operatorius \bullet čia reiškia dviejų struktūrų konkatenciją. Taigi, jeigu užrašysime išraišką $\text{MAP}_{v:t.\text{vardas}}(\text{Tarnautojai}[t])$, tai rezultate turėsime tokią struktūrinių reikšmių aibę:

$$\{[t:t_1, v:<\text{vardas}>], [t:t_2, v:<\text{vardas}>], \dots\}$$

Filtravimo (išrinkimo) operatorius σ

Šis operatorius visikai panašus į reliacinį išrinkimo operatorių.

$$\sigma_p(\text{exp}) = \{ x \mid x \in \text{exp} \wedge p(x) = \text{True} \}$$

Čia p yra loginė išraiška. Operatorius σ nekeičia reikšmių, kurios yra išraiškos exp rezultatas, struktūras. Jis tik nufiltruoja tas reikšmes, kurios netenkina sąlygos p .

Apjungimo operatorius \times

Kaip jau buvo minėta, yra du apjungimo operatoriai: įprastinis “reliacinis” ir d -join:

$$1. \text{exp1} \times_p \text{exp2} = \{ x \bullet y \mid x \in \text{exp1} \wedge y \in \text{exp2} \wedge p(x, y) = \text{True} \}$$

Įprastinis join operatorius.

$$2. \text{exp1} < \text{exp2} > = \{ x \bullet y \mid x \in \text{exp1} \wedge y \in \text{exp2}(x) \}$$

D -join operatorius.

Pergrupavimo operatorius Γ

Pakankamai “painus” operatorius, išreiškiantis regroupavimo veiksmą.

$$\Gamma_{g,A,\Theta,f}(\text{exp}) = \{ x.A \bullet [g:G] \mid x \in \text{exp} \wedge G = f(\{y \mid y \in \text{exp} \wedge x.A \Theta y.A\}) \}$$

Čia g , kaip matote, yra atributo vardas; A yra struktūrų iš exp atributai, pagal kuriuos grupuojama aibė exp ; Θ yra santykių aibė (tų santykių skaičius atitinka atributų aibėje A skaičių), o f - funkcija.

Pergrupavimo operatorius ima struktūrines reikšmes iš exp , atskiria atributų A reikšmes ir prie kiekvienos iš jų prideda dar vieną atributą g , kurio reikšmė yra funkcija f nuo tų

reikšmių iš \exp , kurių atributų aibė A turi nustatytą santykį Θ su paimtos struktūrinės reikšmės atributų aibe A .

Rūšiavimo operatorius Sort

Operatorius surūšiuoja argumento multiaibę pagal atributus A ir tvarką Θ .

$$\text{Sort}_{A,\Theta}(\exp) = \{ x_1, \dots, x_n \mid \forall i=1..n (x_i \in \exp \wedge x_i.A \Theta' x_{i+1}.A) \wedge \forall x \in \exp x \in \{x_1, \dots, x_n\} \}$$

Čia Θ' apibrėžtas taip:

$$A = \{a_1, \dots, a_n\}, \quad \Theta = \{\Theta_1, \dots, \Theta_n\}$$

$$\begin{aligned} x.A \Theta' y.A \Leftrightarrow & (x.a_1 \Theta_1 y.a_1) \vee \\ & (x.a_1 = y.a_1 \wedge x.a_2 \Theta_2 y.a_2) \vee \\ & \quad \cdot \quad \cdot \quad \cdot \\ & (x.a_1 = y.a_1 \wedge \dots \wedge x.a_{n-1} = y.a_{n-1} \wedge x.a_n \Theta_n y.a_n) \end{aligned}$$

Po tokio gana sauso algebros operatorių pristatymo, pažiūrėkime, kaip jie pasireiškia OQL išraiškose. Tai mums tarnaus lyg ir pavyzdžiu. Tuomet ir pamatysime viską smulkiau.

5.3 OQL užklausų vertimas į algebrines išraiškas

Dabar aprašysime taisykles, pagal kurias OQL užklausa yra išverčiama į algebrines išraiškas.

Tarkime, jog turime tokią (apibendrintą) užklausą:

```

select      s
from        x1 in f1, ..., xn in fn
where       p
group by    a1:c1, ..., am:cm
having      q
order by    o1, ..., ok

```

Tarsime, jog rūšiuojama kuria nors tvarka Θ (didėjančiai arba mažėjančiai).

Žingsnis po žingsnio paseksime, kaip ši užklausa bus paversta į OQL algebrą.

Dalis FROM

Užklausa pradedama apdoroti nuo FROM dalies. Ji yra išverčiama į tokį pavidalą:

$$F = f_1[x_1] < f_2[x_2] > \dots < f_n[x_n] >^6$$

Čia tikrai reikia pastebėti jog priklausomas apjungimas *d-join* reikalingas tik ten, kur x_i priklauso nuo x_j , $j < i$. Priešingu atveju, vietoj *d-join* operatoriaus daromas tas pats $f_i[x_i]$.

⁶ Išraiškoje laikoma, jog operacija *d-join* asociatyvi į kairę, t.y. suskliausta ji turėtų atrodyti $((f_1[x_1] < f_2[x_2] >) < f_3[x_3] >) \dots < f_n[x_n] >$

Dalis WHERE

Tarkime, jog predikatui p suskaičiuoti reikia įvykdyti funkcijas (subužklausas) g_1, \dots, g_w . Tuomet po dalies WHERE apdorojimo, algebrinė išraiška turės jau tokį pavidalą:

$$W = \sigma_{p(v_1, \dots, v_w)} (\text{MAP}_{v_1:g_1, \dots, v_w:g_w} (F))$$

Čia predikate p kintamaisiais v_1, \dots, v_w pakeistos subužklauros g_1, \dots, g_w .

Dalis GROUP BY

Po dalies WHERE apdorojamas sugrupavimas:

$$G = \Gamma_{\text{partition}, \langle a_1, \dots, a_m \rangle, \langle =, \dots, = \rangle, \text{Id}} (\text{MAP}_{a_1:c_1, \dots, a_m:c_m} (W))$$

Kaip matome, tas “papildomas” atributas po sugrupavimo yra *partition*. Be to, grupavime naudojami tik lygybės sąryšiai ir jokia funkcija nuo vienon grupės papuolančių elementų neatliekama - imama funkcija *Id*. Taigi, į aibę *partition* jie sudedami tokie, kokie yra.

Dalis HAVING

Atlikus sugrupavimą, reikia patikrinti HAVING sąlygas.

Tarkime, jog predikatui q suskaičiuoti reikia įvykdyti funkcijas (subužklausas) h_1, \dots, h_j . Tuomet:

$$H = \sigma_{q(u_1, \dots, u_j)} (\text{MAP}_{u_1:h_1, \dots, u_j:h_j} (G))$$

Čia predikate q kintamaisiais u_1, \dots, u_j pakeistos subužklauros h_1, \dots, h_j .

Dalis ORDER BY

Rezultato išrūšiavimas užrašomas taip:

$$O = \text{Sort}_{\langle b_1, \dots, b_k \rangle, \Theta} (\text{MAP}_{b_1:o_1, \dots, b_k:o_k} (H))$$

Čia Θ , kaip jau minėjome yra mūsų pasirinkta tvarka. Jeigu tvarka yra “mažėjanti”, tai $\Theta = \langle >, >, \dots, > \rangle$, o jei “didėjanti”, tai $\Theta = \langle <, <, \dots, < \rangle$.

Dalis SELECT

Ir galų gale, kai jau turime visus “reikiamus” atributus, galime padaryti SELECT dalies projekciją:

$$S = \text{MAP}_s (O)$$

Tik reikia neužmiršti, jog ką tik buvome padarę aibės sutvarkymą. Vadinasi, operacija MAP šiuo atveju turi išlaikyti argumento įrašų tvarką.

Taigi, s ir yra mūsų užklauros algebrinė išraiška.

5.4 Užklauros vertimo į algebrinę išraišką pavyzdys

Pavyzdžiui išverskime į algebrinę išraišką štai tokią užklausa:

```

select struct ( amzius: a,
                kiekis: count(partition)
              )
  from d in Destytojai,
       k in d.kursai
 where k.pavadinimas = "ODBS"
group by a: d.amzius()

```

Ši užklausa turėtų peržiūrėti visus dėstytojus, dėstančius objektines duomenų bazių valdymo sistemas ir grąžinti kaip rezultatą aibę struktūrinių reikšmių, kuriose būtų įrašytas dėstytojų amžius bei kiek tokio amžiaus dėstytojų dėsto ODBS. Rašome “turėtų”, nes jokios semantikos į šią užklausą dar “neįdėjome”. Jei pavyks sudaryti algebrinę išraišką, tuomet jau tvirtai galėsime pasakyti, jog užklausą darys būtent tai, ko iš jos norime (arba, teisingiau, kaip ir daugelio programų atveju - darys tai, ką užrašėme, o ne tai, ko norime...).

Taigi, pradėkime nuo FROM dalies. Ji bus išversta taip:

$$d \text{ in Destytojai} \Rightarrow \text{Destytojai}[d]$$

Ši operacija pavers dėstytojų aibę į aibę struktūrinių reikšmių $\{[d:d1], [d:d2], \dots\}$.

$$d \text{ in Destytojai}, k \text{ in d.kursai} \Rightarrow \text{Destytojai}[d] \text{ } \langle d.kursai[k] \rangle$$

O šitos operacijų sekos rezultatas bus jau aibė

$$\{[d:d1, k:k11], [d:d1, k:k12], \dots, [d:d2, k:k21], [d:d2, k:k22], \dots\}$$

Tolesnis žingsnis - dalies WHERE vertimas. Šiai daliai išversti, reikia “prisijungti” prie struktūros atributą, atitinkantį k.pavadinimas ir po to palyginti šį atributą su “ODBS”:

$$\sigma_{p=\text{"ODBS"}}(\text{MAP}_{p:k.pavadinimas}(\text{Destytojai}[d] \text{ } \langle d.kursai[k] \rangle))$$

Po šių dviejų operacijų turėsime maždaug tokią struktūrinių reikšmių aibę:

$$\{[d:d1, k:k11, p:\text{"ODBS"}], [d:d2, k:k23, p:\text{"ODBS"}], \dots\}$$

O dabar atėjo laikas ir sugrupavimui. Visų pirma, reikia “pasidaryti” atributą, pagal kurį bus galima grupuoti. Vadinasi, reikės dar vieno restruktūrizavimo, kuris prie struktūros pridėtų atributą su amžiumi. O tuomet pagal tą atributą ir grupuosime.

$$\Gamma_{\text{partition}, \langle a \rangle, \langle = \rangle, \text{Id}}(\text{MAP}_{a:d.amzius()}(\sigma_{p=\text{"ODBS"}}(\text{MAP}_{p:k.pavadinimas}(\dots$$

Po sugrupavimo turėsime tokią rezultato aibę:

$$\begin{aligned} &\{[a:a1, \text{partition}:\{[a:a1, d:d2, k:k23, p:\text{"ODBS"}], \\ &\quad [a:a1, d:d4, k:k41, p:\text{"ODBS"}], \\ &\quad \dots\}] \\ &], \\ &[a:a2, \text{partition}:\{[a:a2, d:d5, k:k52, p:\text{"ODBS"}], \\ &\quad [a:a2, d:d4, k:k21, p:\text{"ODBS"}], \\ &\quad \dots\}] \\ &], \\ &\dots\} \end{aligned}$$

Kai jau turime sugrupavę elementus, galime padaryti ir galutinę projekciją/restruktūrizavimą:

```
MAP[amzius:a, kiekis:count(partition)] (Γpartition,<a>,<=>, Id (MAPa:d.amzius() ( . . .
```

Taigi, galutinis rezultatas bus tokia aibė:

```
{[amzius:a1, kiekis:kk1], [amzius:a2, kiekis:kk2], ... }
```


Nors visur, rodant tarpinius užklausos rezultatus, vartojome žodį “aibė”, nereikia užmiršti, jog po tuo slepiasi multiaibės sąvoka. Būtent ją ir turėjome omeny, rašydami “aibė”.

5.5 OQL algebros realizavimas

Tai, ką mes pristatėme kaip OQL algebrą, yra teorinė algebra. Realiose ODBS tos teorinės algebros operatoriai realizuojami *fizine algebra*. Fizinės algebros operatoriai yra funkcijos (programos, algoritmai), kurie realizuoja teorinės algebros operatorius.

Taigi, dabar pristatysime tuos operatorius, kurie realizuoja OQL algebrą. Visi šie operatoriai turi vieną “bendrą” argumentą `monoid`, nurodantį, kokio tipo yra operatoriaus rezultato aibė: `list`, `set` ar `bag`.

```
1. get (monoid, extent_name, range_variable, predicate)
```

Šis operatorius atitinka OQL užklausą `select * from range_variable in extent_name where predicate`. Funkcija sukuria kolekciją tokių struktūrinių reikšmių, kurios turi vienintelį atributą, pavadintą `range_variable` ir kurio reikšmės yra elementas iš `extent_name`. Be to, visi šie elementai turi tenkinti sąlygą `predicate`. Sąlyga yra formos `and(p1, ..., pn)`, kur `pi` yra predikatai. Jokios įdėtos užklausos predikatuose neleidžiamos - visos jos jau turi būti eliminuotos.

Kaip matote, šis operatorius atitiktų mūsų jau pažįstamus

$$\sigma_{\text{predicate}}(\text{extent_name}[\text{range_variable}])$$

```
2. reduce (monoid, expr, variable, head, predicate)
```

Kiekvienai struktūrinei reikšmei iš `expr`, kuri atitinka sąlygą `predicate`, suskaičiuojama funkcija `head`. Suskaičiuota reikšmė (ar aibė reikšmių) susiejama su atributo vardu `variable`.

Operatoriumi `reduce` realizuojam išraiška

$$\text{MAP}_{\text{variable:head}}(\sigma_{\text{predicate}}(\text{expr}))$$

```
3. join (monoid, left, right, predicate, keep)
```

Reliacinis apjungimas. Jis konkatenuoja dvi struktūras, esančias išraiškose `left` ir `right`, jeigu jos tenkina sąlygą `predicate`. Jei `keep=left`, tuomet apjungimas elgiasi kaip kairysis išorinis apjungimas (*left-outer join*), kai kairioji struktūra gali apjungime įgyti null reikšmes. `Keep=right` reiškia, jog turime dešinią išorinį apjungimą. O `keep=none` reiškia reguliary apjungimą.

Pavertus operatorių į teorinę algebrą, turėtume paprasčiausią

$$\text{left} \ltimes_{\text{predicate}} \text{right}$$

4. `unnest (monoid, expr, variable, path, predicate, keep)`

Operatorius išskleidžia “įdėtą” kolekciją, pasiekiamą pagal `path` išraiškoje `expr` ir atrenka visas struktūrines reikšmes, kurios tenkina `predicate`. Pavyzdžiui: jeigu `expr` tipas yra `set ([x: [vardas:String, vaikai:set (Asmuo)]])`, ir `path=x.vaikai` tai po išskleidimo turėsime aibę `monoid ([x: [vardas:String, vaikai: set (Asmuo)], variable: Asmuo])`. Išskleidžiant imamos tik tos `path` reikšmės, kurios tenkina `predicate`. Jei skleidžiamoje aibėje nėra elementų, arba nei vienas iš jų netenkina `predicate`, o `keep=true`, tai `variable` susiejamas su reikšme `null`.

Šis operatorius gali išreikšti

$$\sigma_{\text{predicate}}(\text{expr}[\text{root_of_path}] < \text{path}[\text{variable}] >)$$

5. `nest (monoid, expr, var, head, groupby, nestvars, predicate)`

Operatorius sugrupuoja išraišką `expr` pagal kintamuosius `groupby` (`groupby` yra kintamųjų aibė `vars (v1, ..., vn)`, kur `vi` yra kintamasis, apibrėžtas išraiškoje `expr`). Tuomet kiekvienai atributų `groupby` kombinacijai struktūroje pridami atributai iš `nestvars` su savo reikšmėmis (`nestvars` yra kintamieji, esantys `expr` “viduje”) ir dar vienas atributas `var`, kurio reikšmė yra `reduce (monoid, expr, var, head, predicate)`.

Operatorius `nest` atitiktų tokią teorinės algebros išraišką:

$$\text{MAP}_{\text{nestvars:Id}}(\Gamma_{\text{var,groupby, <=, ..., >=, head (expr)})$$

6. `map (monoid, expr, variable, function)`

Išraiškai `expr` įvykdoma funkcija `function`, o jos rezultatas susiejamas su atributo pavadinimu `variable`. Tai tik paprastesnis operatoriaus `reduce` atvejis.

Šis operatorius išreiškia

$$\text{MAP}_{\text{variable:function}}(\text{expr})$$

7. `merge (monoid, left, right)`

Operatorius sulieja (*merge*) dvi išraiškas: `left` ir `right` (jeigu jas galima sulieti).

O dabar pabandykime perrašyti tą pačią pavyzdžio užklausą fizinės algebros operatoriais. Primename, jog užklausa buvo tokia:

```
select struct ( amzius: a,
                kiekis: count(partition)
              )
  from d in Destytojai,
       k in d.kursai
 where k.pavadinimas = "ODBS"
 group by a: d.amzius()
```

Tuomet galima tokia fizinės algebros išraiška:

```
reduce ( set,
        nest ( bag,
              unnest ( bag
                    unnest ( bag,
                          get ( set,
```

```
        Destytojai,  
        d,  
        and()  
    ),  
    k,  
    d.kursai,  
    and( k.pavadinimas="ODBS" )  
),  
    a,  
    d.amzius,  
    and()  
)  
partition,  
d,  
vars(a),  
vars(),  
and()  
)  
result,  
struct( bind(amzius,a), bind(kiekis,count(partition)) ),  
and()  
)
```

Pateikime šios išraiškos tarpinių rezultatų tipus:

```
get    → set ([d: Destytjas])  
unnest → bag ([d: Destytjas, k: Kursas])  
unnest → bag ([d: Destytjas, k: Kursas, a: integer])  
nest   → bag ([a: integer, partirion: bag(Destytojas)])  
reduce → set ([amzius: integer, kiekis: integer])
```

Tipų klaidos

Parengta pagal [BC97], [Cas95].

Pirmuosiuose skyriuose mes pristatėme ODMG standartą bei jame aprašytus komponentus (duomenų modelį, ODL, OQL). Dabar pereisime prie kai kurių problemų, egzistuojančių objektinių DB pasaulyje, bet kurių standartas neišsprendžia (nesprendžia). Nereikia manyti, jog tai - vienintelės, svarbiausios ir sunkiausios problemos ODB srityje. Ne. Tai - tik kai kurios iš jų. Pateikdami jas bei jų sprendimo būdus, norime, kad skaitytojas pajustų ODB vystymo ir vystymosi pulsą, skonį.

Taigi, iš pradžių trumpai apžvelgsime vis pasitaikančias tipų klaidas vykdam išraiškas, kurios lyg ir buvo gerai tipizuotos kompiliavimo metu. Klasikinėse programavimo kalbose “tipo klaida” vadinama tokia klaida, kai su duomenimis bandomos atlikti operacijos, neleistinos tų duomenų tipui. Objektiniame pasaulyje prie tų klaidų dar prijungiamas ir bandymas pasiųsti objektui pranešimą, į kurį jis negali “atsakyti”.

Reikia pažymėti, kad čia aprašomos klaidos pasitaiko ne vien OQL užklausoje, ar ODB saugomų objektų metoduose - tos klaidos vienu ar kitu aspektu galimos ir objektinėse programavimo kalbose⁷. Ir šių problemų sprendimas neapsiriboja objektinių duomenų bazių sritimi. Tai yra globalus objektinių programavimo kalbų tipizavimo uždavinys. Bet, kadangi jis liečia ir mūsų kurso sritį, nepraleisime jo pro šalį.

1 Specializuotų atributų problema

Pirmoji tipizavimo - ar, teisingiau, *saugaus tipizavimo (type safety)* - problema kyla iš to, jog objektiniame modelyje leidžiama specializuoti atributų tipus.

Primename: jeigu mes turime struktūrinius tipus, tai jų tipo/potipio ryšys nustatomas taip:

$$(\forall i \in [1, n], n \leq m : \tau_i \leq \tau'_i) \Rightarrow [A_1: \tau_1, \dots, A_m: \tau_m] \leq [A_1: \tau'_1, \dots, A_n: \tau'_n]$$

Kaip matome, vienas struktūrinis tipas yra kito struktūrinio tipo potipis, jeigu jis turi bent jau tuos pačius atributus (gali turėti jų ir daugiau), ir jeigu tų atributų tipai yra struktūros supertipo atributų tipų potipiai. Būtent šiame leidime turėti $\tau_i \leq \tau'_i, i = 1, \dots, n$ ir slypi galimų klaidų šaltinis.

Imkime tokį pavyzdį (vėl pasinaudosime O_2 notacija):

```
class A
  type tuple ( x: tuple ( Bool: boolean )
              )
end;
```

⁷ Šioje vietoje prašosi mažytė pastaba: objektų metodai yra rašomi kuria nors programavimo kalba. Todėl tipų klaidos metoduose atsiranda tiek, kiek jos galimos naudotoje programavimo kalboje...


```

method set_x_to_true:boolean in class A
{
  if self.x.Bool == False
  { self.x = tuple(Bool:True);
    return True;
  }
  else return False;
};

class B inherit A
  type tuple ( x: tuple ( Bool: boolean,
                        Int: integer)
              )
end;

method read_x_int:integer in class B
{
  return self.x.Int;
};

```

Čia mes apibrėžėme dvi klases. Pirmoji klasė, A, turi vieną atributą *x*, kuris yra struktūra iš vieno atributo. Kita klasė, B, yra klasės A poklasis. Jis paveldi iš klasės A tą vienintelį atributą *x* ir jį užkloja, pridėdamas dar vieną atributą *Int*.

Jeigu patikrinsime, ar gerai tipizuoti šie klasių apibrėžimai, tai pamatysime, jog:

1. Pagal apibrėžimą $[Bool : boolean, Int : integer] \leq [Bool : boolean]$. Vadinasi, užklojant atributą *x*, jo tipas “sumažėjo”;
2. Iš pirmosios išvados seka, jog $[x : [Bool : boolean, Int : integer]] \leq [x : [Bool : boolean]]$. Tuomet mes tikrai turime geros struktūros klasių hierarchiją, kur $B \pi A \Rightarrow \sigma(B) \leq \sigma(A)$.

Taigi, mūsų apibrėžimai yra korektiški ir jokių tipų klaidų lyg ir neturėtų būti. O dabar pabandykime atlikti tokias užklausas:

```

select b.read_x_int()
from b in Bobjects
where b.set_x_to_true();

```

Manau, jog sutiksite - tipų klaida, vykdant šią užklausą, neišvengiama. Metodas *read_x_int* bandys nuskaityti reikšmę *Int*, kuri neegzistuoja po metodo *set_x_to_true* vykdymo.

Klaida atsirado todėl, jog leidome pakeisti atributo *x* tipą “mažesniu” arba, tiksliau - labiau specializuotu. Todėl, jeigu su *x* bus “pasielgta” kaip su superklasės atributu, dings jo specializuotumas, t.y. prarasime dalį jam būdingos informacijos.

Problemos sprendimas yra paprastas ir pakankamai gerai tipizavimo teorijos pagrįstas: negalima leisti, kad paveldėti atributai keistų savo tipą: jeigu įvesime šį apribojimą, tuomet tokio tipo klaidų nebelieka.

2 Kovariacija vs. kontravariacija?

Šį kartą paliesime šiek tiek didesnę ir gerokai sudėtingesnę tipizavimo problemą. Ji susijusi su metodų užklojimu.

Pradėkime iškart nuo problemą iliustruojančio pavyzdžio:

```

class Point
  type tuple ( x: real,
               y: real )
end;

class ColorPoint inherit Point
  type tuple ( c: string /* x ir y paveldimi iš Point */
              )
end;

method equal (p:Point):boolean in class Point
{
  return ((self.x == p.x) && (self.y == p.y));
};

method equal (p:ColorPoint):boolean in class ColorPoint
{
  return ( (self.x == p.x) &&
           (self.y == p.y) &&
           (self.c == p.c)
         );
};

```

Kaip matote, vėl turime dvi klases. Viena iš jų vaizduoja taškus dvimatėje erdvėje, o antroji - tokį pat tašką, tik su spalvos charakteristika. Be to, klasėje `ColorPoint`, norint atsižvelgti dar ir į spalvą, perrašytas metodas lyginimui `equal`. Kaip pamename, metodų užklojimui buvo taikomi du apribojimai: (i) neprieštarinumas bei (ii) kovariacija.

Neprieštarinumo sąlygos tikrinti čia neprireiks, nes mes neturime pavyzdyje daugialypio paveldimumo. O štai kovariacijos apribojimą reikia patikrinti.

Visų pirma, pagal šį apribojimą, turi sutapti metodų argumentų skaičius. Tenkinama. Antra - argumentų tipai užklojančiame metode turi būti užklojamo metodo argumentų tipų potipiai. Kadangi $\sigma(\text{ColorPoint}) \leq \sigma(\text{Point})$ - tenkinama. Trečia - užklojančio metodo rezultato tipas turi būti užklojamojo metodo rezultato tipo potipis. `Boolean` \leq `Boolean` - tenkinama. Taigi - metodas `equal` užklotas teisingai.

Tiesą sakant, kovariacijos taisyklė, nors ir atrodytų intuityviai teisinga, negarantuoja saugaus tipizavimo. Šį teiginį galima labai greit iliustruoti tokiu pavyzdžiu:

```

method break_it (p:Point):boolean in class Point
{
  p.equal (self);
};

```

Dabar, jei parašysime išraišką `(new Point).break_it(new ColorPoint)`, tai galime lengvai įsitikinti, jog ji gerai tipizuota. Tačiau, jeigu pabandysime ją įvykdyti, turėsime klaidą: klasės `ColorPoint` metodas `equal` veltui stengsis ieškoti atributo `c` klasės `Point` objekte.

Pabandykime formalizuoti šią problemą. Tarkime, turime dvi klases: C_1 ir C_2 , kur klasė C_2 yra klasės C_1 poklasis. Tuomet, klasės C_2 objektai gali būti “saugiai” naudojami vietoj klasės C_1 objektų, jeigu visi C_1 metodai gali būti saugiai pakeisti klasės C_2 metodais. Jeigu visi C_2 metodai yra paveldėti iš C_1 , tuomet jokių problemų nėra, nes metodas abiem klasėms yra tas pats. Tačiau problema iškyla, jeigu klasės C_1 metodas yra užklojamas klasės C_2 analogu. Tada reikia garantuoti, kad naujasis metodas būtų saugiai naudojamas vietoj senojo *visuose kontekstuose*. Tai reikštų, jog naujojo metodo tipas privalo būti užklotojo metodo tipo potipis.

Kaip apibrėžti metodų tipus? Metodas yra funkcija. Tuomet jo tipas yra $A \rightarrow B$. Tada kyla klausimas: kada $A \rightarrow B \leq C \rightarrow D$? Arba - kada tipo $A \rightarrow B$ metodas gali būti saugiai naudojamas vietoj tipo $C \rightarrow D$ metodo?

Pabandykime suformuluoti atsakymą į šį klausimą. Visų pirma, naujosios funkcijos (ar naujojo metodo) rezultatas turi būti panaudojamas vietoj senojo metodo rezultato. T.y. $B \leq D$. Antra - naujasis metodas būtinai turi priimti senojo metodo argumentus. Tai reiškia: $C \leq A$. Kaip matote, šis reikalavimas skiriasi nuo kovariacijos taisyklės ir yra vadinamas *kontravariacija*⁸. Atrodytų - jeigu jau tipizavimo saugumą garantuoja kontravariacijos taisyklė, tai ją ir naudokime metodų užklojimui. Deja, tuomet klasės `ColorPoint` metodo `equal` argumentas turėtų būti bent jau klasės `Point` ir kalbos apie galimybę palyginti taškų spalvas negali net ir būti. Tai reiškia, jog netenkame to specializavimo, kurio siekdami įsivedėme klasę `ColorPoint`. Taigi, atrodytų, jog turime rinktis - arba saugus tipizavimas (kontravariacija), arba - specializavimo galimybė (kovariacija). Kovariacija vs. kontravariacija?

Pasirodo, išeitis yra. Norintiems plačiau su ja susipažinti, siūlome paskaityti [Cas95]. O čia paminėsime tikrai pagrindinę sprendimo idėją.

Paprastai, iškviečiant objektui metodą, kurį jo realizaciją iškviesti, nusprendžiama pagal objekto klasę. Šiuo atveju, tipizuojant, naudojamosi klasės/struktūrinio tipo analogija (*record-based*) ir metodas laikomas vienu iš struktūrinės reikšmės atributų. Tai reiškia, jog kiekvienai struktūrai egzistuoja vienintelis metodo variantas ir, kartą identifikavus “struktūrą” (t.y. klasę), metodo realizacija jau pasirenkama automatiškai.

Bet galimas ir kitas požiūris į metodus (ir klases). Jis paremtas užklojimo analogija (*overloading-based*). Pagal šį požiūrį su kiekvieno metodo vardu susiejama aibė jo realizacijų (teisingiau - įvairių funkcijų su jų signatūromis). Ir, kiekvieną kartą, kai objektui iškviečiamas metodas, su juo susietoje aibėje išsirenkama atitinkama funkcija. O pasirenkama ji pagal kai kuriuos funkcijos argumentus.

*Ši paskutinį teiginį reiktų paaiškinti. Kiekviename metode, be visų jam siunčiamų parametrų visada yra dar vienas (sakykime - pirmas), apie kurį dažnai net nesusimąstome, ir kuris paprastai metodo viduje vadinamas **self**. Tai yra tas objektas, kuriam siunčiamas pranešimas. Jo tipą irgi galima įjungti į metodo parametrus signatūroje. Ir tuomet tikrai metodo “versija” pasirenkama pagal jo parametrus - bent jau pagal pirmąjį.*

Kai turime šitokį požiūrį, reikia išskirti dvi skirtingas sąvokas, kurios yra labai panašios:

- *funkcijos pakeitimas kita*. Čia kalbame apie tai, kaip vieną funkciją mes norime panaudoti vietoj kitos. Tuomet turime pasirūpinti tokio pakeitimo saugumu ir naudoti kontravariacijos taisyklę. Bet šis atvejis pasitaiko tik tuomet, kai mes norime funkcijas perduoti kaip parametrus. Tai nebūna taip dažnai, todėl netgi be kontravariacijos taisyklės reikalavimo objektinės DBVS dirba visai gerai.
- *funkcijos pasirinkimas iš sąrašo*. O čia kalbame apie tai, kaip mes renkamės iš aibės funkcijų vieną, reikalingą. Tarkime, turime klasę C_1 ir jos poklasį C_2 . Klasėje C_1 metodą m realizuoja funkcija f , o klasė C_2 užkloja šį metodą kita funkcija g . Taigi, su metodo vardu m susieta funkcijų aibė $\{f, g\}$. Bet tai nereiškia, jog klasės C_2 objektams funkcija g naudojama vietoj funkcijos f . Paprasčiausiai naudojama arba funkcija f , arba funkcija g .

⁸ “Kontravariacija” - ne todėl, kad priešinga kovariacijai. Kovariacijos taisyklėje potipio ryšys išlaikomas abiem rodyklės pusėms. O kontravariacijos taisyklėje kairiosioms rodyklės pusėms potipio ryšys yra priešingas.

Tarkime $g : A \rightarrow B$, $f : C \rightarrow D$. f atitinka klasę C_1 , o g - klasę C_2 (C_2 yra C_1 poklasis). Tarkime, jog po specializacijos $A \leq C$. Be to, turi būti $A \rightarrow B \leq C \rightarrow D$. Tarkime dar, jog objektas o kompiliavimo metu yra klasės C_1 . Tuomet su jam pasirenkama funkcija f . Tuomet jo argumentai yra tipo C , o rezultatas - tipo D . Tačiau programos vykdymo metu objekto o klasė gali “sumažėti” ir tada jam jau bus taikoma funkcija g . Bet tuomet jos rezultatas bus tipo B . O tą rezultatą turi būti galima panaudoti kaip tipo D reikšmę, kas buvo išskaičiuota kompiliavimo metu. Tai reiškia $B \leq D$. Kaip matote - pasirenkant funkciją iš aibės, turi būti naudojama kovariacijos taisyklė.

Jeigu sudėsime visus šiuos samprotavimus į vieną vietą, tai gausime tokį paprastą rezultatą: tarkime, turime metodų užklojimą. Pasirenkant metodo realizaciją konkrečiam objektui, kai kurie jo parametrai imami domėn, o kiti - ne. Tie, pirmieji, turi būti tipizuojami pagal kovariacijos taisyklę (nes pagal juos pasirenkama reikalinga funkcija ir jų atžvilgiu taikoma tik ta arba kita iš jų). O visi likę argumentai privalo būti tipizuojami pagal kontravariacijos taisyklę (nes funkcijos pasirinkime jie nedalyvauja, ir jų atžvilgiu vyksta funkcijos *pakeitimas*).

Integralumo palaikymas

Paruošta pagal [BS97].

Kuriant objektines duomenų bazines ir programavimo kalbas joms, pagrindinis dėmesys buvo skiriamas išvystytų tipų sistemų bei duomenų saugojimo mechanizmų integravimui. Tačiau nuošaly liko tokie specifiniai uždaviniai kaip DB atvaizdžių (*view*) valdymas, rolių apibrėžimas ar duomenų integralumo palaikymas. Ir tik paskutiniaisiais metais pagaliau buvo atkreiptas dėmesys ir į šias problemas. Tačiau vieningų sprendimų dar nėra.

Duomenų integralumo palaikymas leidžia (bent jau tam tikru lygiu) užtikrinti, kad saugomi duomenys tikroviškai atvaizduotų realų pasaulį. Tas atitikimas išreiškiamas tuo, kad duomenys tenkina tam tikrus *semantinius integralumo apribojimus*. Pavyzdžiui, jeigu duomenų bazėje saugome asmenis ir jų sutuoktinius, tai visiškai natūralus būtų integralumo apribojimas

Nei vienas asmuo negali būti vedęs (ištekėjusi už) savęs paties

Tokių integralumo apribojimų palaikymas ir valdymas visada buvo vienas iš didžiausių ODBS kūrėjų pažadų. Deja, kol kas nei viena iš jų nepateikė vartotojus tenkinančio sprendimo.

Viena iš priežasčių, atgrasančių ODBS kūrėjus nuo rimto duomenų integralumo palaikymo yra tai, jog integralumo apribojimai privalo būti tikrinami *sistemiškai*, aplikacijų vykdymo metu, po kiekvieno duomenų pasikeitimo. Nors buvo pasiūlyti įvairūs dinaminio tikrinimo optimizavimo mechanizmai, sistemos efektyvumas vis vien paveikiamas labai stipriai. Todėl darosi aišku, kodėl integralumo palaikymas ODBV sistemose paliktas daugiau ar mažiau nuošalyje.

Padėtis būtų gerokai pagerinta, jeigu kažkokia (galbūt netgi didžioji) integralumo apribojimų tikrinimo darbo dalis būtų atliekama statiškai, t.y. *kompiliavimo metu*. Mūsų aprašomas integralumo palaikymo mechanizmas būtent ir remiasi šiuo principu. Jo esmė yra ta, jog kompiliavimo metu patikrinami duomenų bazėje saugomų objektų metodai ir nusprendžiama, ar jie gali pažeisti duomenų integralumo apribojimus. Sprendimas priimamas *formaliai*, t.y. egzistuoja jo įrodymas (pagrindimas). Šiame skyriuje aprašysime siūlomą techniką tokiam metodų tikrinimo formalizavimui.

Aprašymas parengtas pagal vienos iš siūlomo mechanizmo kūrėjų pateiktą medžiagą. Nors tyrimas dar nėra baigtas, tačiau egzistuoja ir veikiantis tokios sistemos prototipas [BD93]. O mums ši medžiaga bus puikiu pavyzdžiu to, kas yra daroma, norint išspręsti duomenų integralumo objektinėse duomenų bazėse problemą.

1 Objektinė programavimo kalba su apribojimais

Čia mes pristatysime, kaip šalia įprastinių tipų, klasių, metodų apibrėžimo (aprašymo) programavimo kalba galėtų leisti aprašyti ir duomenų integralumo apribojimus, kurie būtų išreiškiami kaip loginės formulės.

Reikia pažymėti, jog programavimo kalbos bei duomenų bazių valdymo sistemos duomenų modelių ypatumai čia nevadina jokios reikšmės. Svarbiausia yra (ir į tai mes sukoncentruosime savo dėmesį) formulių užrašymas ir jų panaudojimas. Todėl, nemenkindami bendrumo, grubiai išskirkime tokias mūsų duomenų bazių programavimo kalbos dalis: klasės, saugojimo šaknys, metodai ir integralumo apribojimai.

1.1 Klasės ir saugojimo šaknys

Čia pateiksime mūsų duomenų bazės schemą, kurią naudosime tolesniame temos dėstyje. Kad būtų aiškiau ir paprasčiau, panaudosime jau pažįstamą O_2 notaciją. Todėl, turbūt, galima susilaikyti nuo platesnių schemos aiškinimų, išskyrus, galbūt, kai kurias detales. Bet tai - jau po schemos pristatymo...

```
class Asmuo
  type tuple ( vardas: String,
                sutuoktinis: Asmuo,
                draugas: Asmuo,
                pinigai: Integer
              )
  method tuoktis (partneris: Asmuo);
  skirtis ();
  leistiPinigus (kiek: Integer);
  isigytiDrauga (patikimas: Asmuo);
end;

class Tevas inherit Asmuo
  type tuple ( vaikai: set(Asmuo)
              )
  method tuoktis (meiluzis: Asmuo);
  skirtis ();
  leistiPinigus (kiek: Integer);
end;

class Tarnautojas inherit Asmuo
  type tuple ( bosas: Asmuo
              )
  method skirtis ();
end;

name Asmenys      : set(Asmuo);
name Tevai        : set(Tevas);
name Tarnautojai : set(Tarnautojas);
```

Kaip matote - turime tris klases. Viena iš jų, “Asmuo”, yra šakninė, o kitos dvi - jos poklasiai.

Poklasiuose kai kurie metodai užkloja klases “Asmuo” metodus. Tai reiškia, jog jiems egzistuoja savos realizacijos tuose poklasiuose.

Kiekvienai iš aprašytų klasių apibrėžiama ir sava saugojimo šaknis. Nors, žinoma, niekas nedraudžia tą patį Tarnautoją priskirti dviem aibėms, “Tarnautojai” ir “Asmenys” - nelaikyti tarnautojų žmonėmis būtų mažų mažiausia netaktiška...

1.2 Integralumo apribojimai

Savo schemai apibrėžkime tokius integralumo apribojimus:

1. Turi egzistuoti bent vienas nevedęs (netekėjusi) asmuo.
2. Nė vienas asmuo negali būti savo paties sutuoktinis.

3. Nē vienas tēvas negali vesti (ištektēti už) savo paties vaiko.
4. Nevedēs tarnautojas privalo turēti viršininką.
5. Asmuo privalo turēti bent kiek nors pinigų.
6. Nevedēs (netekējusi) asmuo negali turēti vaikų.
7. Bent vienas asmuo privalo neturēti draugo.

Šie apribojimai gali būti išreikšti uždaromis pirmos eilės logikos formulėmis, užrašytais tam tikra kalba. Mes naudosime tokią kalbą:

- Simboliai apima konstantas (0, 1, ... , nil, ...) ir kintamuosius (x, y, ...).
- Termai konstruojami taip: jei t yra terminas, o a - atributas, tuomet $t.a$ irgi yra terminas.
- Predikatai palyginimui ir priklausymui išreikšti yra $<, =, >, \neq, \notin, \in$, ir t.t.
- Formulės sudaromos naudojantis įprastais loginiais konektoriais ($\wedge, \vee, \neg, \dots$) ir kvantoriais (forall, exists)

Norėtume priminti pirmos eilės kalbas.

Pirmos eilės kalba L užduodama:

- simbolių aibė C , kurios elementai vadinami konstantomis,
- simbolių aibė F , kurios elementai vadinami funkcijomis,
- netuščia simbolių aibė P , kurios elementai vadinami predikatais,
- begaline simbolių aibė V , kurios elementai vadinami kintamaisiais,
- konektorių aibė CON .

Kalbos L termų aibė $Term(L)$ apibrėžiama taip:

- $V \cup C \subset Term(L)$,
- jei f yra funkcijos simbolis, o t_1, \dots, t_n - termai, tuomet $f(t_1, \dots, t_n)$ irgi yra terminas.

Atominių formulių aibė $AtForm(L)$ apibrėžiama kaip aibė $R(t_1, \dots, t_n)$, kur $R \in P$, o $t_1, \dots, t_n \in Term(L)$.

Kalbos L formulių aibė $Form(L)$ apibrėžiama kaip:

- $AtForm(L) \subset Form(L)$,
- sujungus formules loginiais konektoriais iš CON , gaunamos naujos formulės.

Taigi, šia mūsų kalba visi septyni integralumo apribojimai būtų užrašyti taip:

```

C1: exists x in Asmenys: x.sutuoktinis=nil;
C2: forall x in Asmenys: x.sutuoktinis≠x;
C3: forall x in Tevai: x.sutuoktinis ∉ x.vaikai;
C4: forall x in Tarnautojai: x.sutuoktinis=nil ⇒ x.bosas≠nil;
C5: forall x in Asmenys: x.pinigai > 0;
C6: forall x in Tevai: x.sutuoktinis=nil ⇒ ¬(exists y∈x.vaikai);
C7: exists x in Asmenys: x.draugas=nil

```

Duomenų bazė gali būti traktuojama kaip tam tikras domenai su savais elementais ir ryšiais tarp tų elementų. Duomenų bazę B vadinsime suderinama su integralumo apribojimais C , jeigu B yra C modelis.

Primename, jog aibė A yra formulų aibės F modelis, jeigu kiekviena formulė iš F yra teisinga aibėje A .

Šis faktas logikoje žymimas kaip $B \models C$.

1.3 Metodai

Metodai yra programos blokai, kurie gali keisti duomenų bazėje saugomus duomenis. Jeigu programuotojas neįveda jokių apsaugos priemonių, metodai gali atvesti bazę į prieštarinę būseną.

Pateikime klasės “Asmuo” metodų realizacijas:

```
method skirtis() in class Asmuo
{
    self.sutuoktinis = nil;
};

method tuoktis(partneris: Asmuo) in class Asmuo
{
    if (self <> partneris)
    { self.sutuoktinis = partneris;
      partneris.sutuoktinis = self;
    }
};

method leistiPinigus(kiek: Integer) in class Asmuo
{
    if (self.pinigai - kiek > 0)
    self.pinigai = self.pinigai - kiek;
};

method isigytiDrauga(patikimas: Asmuo) in class Asmuo
{
    if (exists a in Asmenys: a <> self ^ a.draugas = nil)
    self.draugas = patikimas;
};
```


Kaip matote, metodų realizacijose mes jau panaudojome apibrėžtą pirmos eilės kalbą.

Visi šie metodai parašyti *saugiai*, nes, prieš atliekant veiksmus su duomenimis, patikrinamos sąlygos, garantuojančios, jog nė vienas iš aukščiau surašytų apribojimų nebus pažeistas. Kai kuriais atvejais pakanka paprasčiausiai patikrinti tik tam tikras atributų reikšmes (metoduose *tuoktis* ir *leistiPinigus*), tačiau kartais tenka pasinaudoti *loginėmis užklausomis*, kaip tai daroma metode *isigytiDrauga*. Nors tokių užklausų panaudojimas sulėtina metodo darbą, bet jų praleisti negalima.

Pažymėkime dar, jog panaudota loginė užklausa labai primena integralumo apribojimą $C7$, kuriam išlaikyti, tiesą sakant, ji ir yra skirta. Tačiau šios dvi išraiškos nėra visiškai vienodos. Ir esminė problema yra įrodyti, kad sąlyga (loginė užklausa) užtikrina integralumo apribojimo išlaikymą. Netgi jeigu vietoj sąlygos panaudotume tiksliai integralumo apribojimo išraišką - tai nebūtų pakankama. Mat integralumo apribojimas

išreiškia duomenų bazės būseną *po* pakeitimo, o metodo vykdymo sąlyga tikrinama *prieš* pakeitimą.

Pateikime kitų klasių metodų realizacijas:

```

method skirtis() in class Tarnautojas
{
    if (self.bosas <> nil)
        self.sutuoktinis = nil;
};

method skirtis() in class Tevas
{
    if (¬(exists v ∈ self.vaikai))
        self.sutuoktinis = nil;
};

method tuoktis(meiluzis: Asmuo) in class Tevas
{
    if ( self <> meiluzis ∧
        ¬(meiluzis ∈ self.vaikai) ∧
        ¬(self ∈ meiluzis.vaikai)
    )
    { self.sutuoktinis = meiluzis;
      meiluzis.sutuoktinis = self;
    }
};

method leistiPinigus(kiek: Integer) in class Tevas
{
    if (self.pinigai-kiek > 0)
        self.pinigai = self.pinigai-kiek;

    forall v where (v in self.vaikai) do
        if (v.pinigai-kiek > 0)
            v.pinigai = v.pinigai-kiek;
};

```

Čia mes apibrėžėme metodus, užklojančius klasėje “Asmuo” esančius jų analogus. Tolesniame temos nagrinėjime tokį faktą žymėsime taip: tarkime, turime metodą m , kuris yra užklotas keliomis kitomis versijomis, esančiomis klasės “Asmuo” poklasiuose. Tuomet rašysime $m = \{m_1, \dots, m_n\}$, kur m_i yra skirtingos metodo m realizacijos.

O dabar pereisime prie formalaus metodų analizavimo. Iš pradžių patikslinkime kalbą, kuria bus (yra) parašyti analizuojami metodai.

Šitoks apibrėžimas nesumenkina bendrumo, nes tą kalbą galime apibrėžti bet kokią. Apibrėžiame tik norėdami palengvinti tolesnį atliekamų veiksmų formalizavimą.

Apibrėžimas 1 Termai ir programos instrukcijos rekursyviai apibrėžiami kaip:

$termas ::= kintamasis \mid termas.atributas \mid termas \leftarrow metodus \mid termas \ominus termas$

čia \ominus reiškia aritmetinę operaciją.

instrukcija ::= $termas := termas$
 \mid instrukcija ; instrukcija
 \mid { instrukcija }
 \mid **if** sąlyga **then** instrukcija

| forall terminas where sąlyga do instrukcija

2 Metodų vertimas į tarpinę formą

Objektinių programavimo kalbų analizė yra pakankamai sudėtinga, ypač kai objektai gaunami *naviguojant* kitų objektų atributais, arba kai jie yra metodų rezultatas. Mūsų apibrėžtoji kalba leidžia parašyti išraišką:

$$(o \leftarrow m) . a ::= v$$

Kad išvengtume nepatogumų, susiaurinkime mūsų programavimo kalbą, pakeisdami termino formą:

Apibrėžimas 2 $terminas ::= kintamasis \mid terminas.atributas \mid terminas \ \Theta \ terminas$

Net ir įvedus tokį supaprastinimą, savo programavimo kalba vis dar galime užrašyti pakankamai sudėtingas išraiškas, kurių analizė nebūtų tokia jau paprasta. Todėl suformuluokime tokią metodų analizės strategiją:

- visų pirma, metodai išverčiami į tarpinę, paprastesnę, formą (žinoma, neprarandant metodo veiksmų logikos);
- po to analizuojama būtent tarpinė forma. Dėl jos paprastumo ir analizė darosi paprastesnė.

Taigi, nepaisant jau įvesto programavimo kalbos supaprastinimo, lieka dar vienas sunkumas - nagrinėti navigavimą objektų atributais. Pavyzdžiui, tarkime, jog turime išraišką

$$a.sutuoktinis.sutuoktinis = b.sutuoktinis$$

Čia keičiami ne patys objektai a ar b , o objektai, *pasiekiami* iš objektų a ir b . Kad galėtume supaprastinti tokio tipo išraiškas, įveskime instrukciją

$$\text{forone } objektas \text{ where } sąlyga \text{ do } instrukcija$$

Tuomet mūsų išraiška su navigavimu objektų atributais gali būti perrašyta kaip

$$\begin{aligned} &\text{forone } o_1 \text{ where } a.sutuoktinis = o_1 \text{ do} \\ &\quad \text{forone } o_2 \text{ where } b.sutuoktinis = o_2 \text{ do} \\ &\quad \quad o_1.sutuoktinis = o_2 \end{aligned}$$

Toks vertimas gali būti atliktas su bet kokio ilgio kelio išraiškomis. Be to, yra dar vienas privalumas: terminų apibrėžime belieka tik “*kintamasis.atributas*” vietoj bendresnio “*terminas.atributas*”.

Dabar galime apibrėžti, į ką verčiama mūsų programavimo kalba.

Apibrėžimas Metodu laikysime programą $m(p_1, \dots, p_n) = instrukcija$, kur m yra metodo vardas, p_1, \dots, p_n - jo parametrai, o *instrukcija* vadinama metodo kūnu ir jos sintaksė yra tokia:

$$\begin{aligned} &instrukcija ::= kintamasis.atributas ::= kintamasis \\ &\quad \mid instrukcija ; instrukcija \end{aligned}$$

```

| { instrukcija }
| if sąlyga then instrukcija
| forall kintamasis where sąlyga do instrukcija
| forone kintamasis where sąlyga do instrukcija

```

Kai kurių programavimo kalbos išraiškų (instrukcijų) vertimas į šią formą yra tiesioginis, o kitoms, sudėtingesnėms, vertimo algoritmus jau aprašėme.

Taip aprašytiems metodams taikysime formalią analizę, padedančią nustatyti (įrodyti), ar metodas gali pažeisti integralumo apribojimus.

3 Predikatų transformacijos

Šiame skyriuje aprašysime automatinio įrodymo, kad metodas išlaiko duomenų bazės integralumą, techniką.

Programų analizės tyrimai buvo stipriai inspiruoti Deikstros (*Dijkstra*) ir Horės (*Hoare*) logikos darbų. Taip pat galime sakyti, jog šie tyrimai priklauso abstraktaus programų interpretavimo sričiai.

Abstraktus programų interpretavimo tikslas yra pateikti iš anksto, kompiliavimo metu, tam tikrą informaciją apie programos elgesį jos vykdymo metu. Tai informacijai pateikti visai nereikia realaus programos vykdymo realioje aplinkoje. Informacija gaunama po abstraktaus vykdymo *abstrakčioje* programos aplinkoje. Būtent šiuo principu ir remiasi mūsų aprašoma technika.

Pagrindinė sąvoka tolesniame aprašyme yra *predikatų transformacija* (*predicate transformer*). Aprašysime du transformacijų tipus ir parodysime, kaip jos gali būti taikomos metodų tikrinimui. Tiesioginė predikatų transformacija ima pirminę sąlygą φ , metodą m ir generuoja galinę sąlygą $\overset{m}{m}(\varphi)$. Atvirkštinė predikatų transformacija daro atvirkščiai: pagal galinę sąlygą φ ir metodą m generuoja pradinę sąlygą $\overset{m}{m}(\varphi)$. Jeigu tiksliau, abiejų predikatų transformacijų veikimas apibrėžiamas šitaip:

- jeigu φ teisinga prieš m vykdymą, tai $\overset{m}{m}(\varphi)$ teisinga po m įvykdymo;
- jeigu $\overset{m}{m}(\varphi)$ teisinga prieš m vykdymą, tai φ teisinga po m įvykdymo.

Predikatų transformacijų pritaikymas mūsų uždaviniui yra visiškai natūralus: metodas m negali pažeisti integralumo apribojimo C , jeigu $\overset{m}{m}(C) \Rightarrow C$ arba jeigu $C \Rightarrow \overset{m}{m}(C)$.

Dabar aprašysime šią idėją plačiau.

3.1 Tiesioginė predikatų transformacija

Šioje dalyje aprašysime, kaip metodams sudaroma tiesioginė predikatų transformacija. Jos apibrėžimui panaudosime indukciją tiek pagal metodo, tiek pagal integralumo apribojimo formulės sandarą. Kad būtų aiškiau, pradėsime nuo paprastų metodų, kuriuose nėra ciklų ir metodų užklojimo. Pastaruosius du atvejus panagrinėsime vėliau. Taigi, tiesioginė predikatų transformacija:

Apibrėžimas Tegu m yra metodas. Jam mes apibrėžiame *tiesioginę predikatų transformaciją* \hat{m} (predikatų transformacija yra logikos formulė) šitokiu būdu:

Tarkime, kad φ ir ψ yra formulės, o u, v, x ir y - kintamieji. Tebūnie a - atributo vardas. Tuomet tiesioginė predikatų transformacija apibrėžiama pagal indukciją:

- Indukcija pagal formulės sandarą:
 1. $\hat{m}((\varphi)) \equiv \hat{m}(\varphi)$
 2. $\hat{m}(\varphi \wedge \psi) \equiv \hat{m}(\varphi) \wedge \hat{m}(\psi)$
 3. $\hat{m}(\varphi \vee \psi) \equiv \hat{m}(\varphi) \vee \hat{m}(\psi)$
 4. $\hat{m}(\text{forall } x: \varphi(x)) \equiv \text{forall } x: \hat{m}(\varphi(x))$
 5. $\hat{m}(\text{exists } x: \varphi(x)) \equiv \text{exists } x: \hat{m}(\varphi(x))$
- Indukcija pagal metodo sandarą:
 6. Jeigu $m \equiv u.a := v$ ir φ yra literalas⁹, tuomet:
 - Jei $\varphi \equiv (x.a = y)$, tai $\hat{m}(\varphi) \equiv (u = x \wedge u.a = v) \vee (u \neq x \wedge u.a = v \wedge x.a = y)$
 - Jei $\varphi \equiv (x.a \neq y)$, tai $\hat{m}(\varphi) \equiv (u = x \wedge u.a = v) \vee (u \neq x \wedge u.a = v \wedge x.a \neq y)$
 - Priešingu atveju $\hat{m}(\varphi) \equiv \varphi \wedge u.a = v$
 7. Jeigu $m \equiv i_1; i_2$, tuomet $\hat{m}(\varphi) \equiv \hat{l}_2(\hat{l}_1(\varphi))$
 8. Jeigu $m \equiv \{i\}$, tuomet $\hat{m}(\varphi) \equiv \hat{l}(i)(\varphi)$
 9. Jeigu $m \equiv \text{if } \psi \text{ then } i$, tuomet $\hat{m}(\varphi) \equiv \hat{l}(\psi \wedge \varphi) \vee (\neg \psi \wedge \varphi)$
 10. Jeigu $m \equiv \text{for one } v \text{ where } \psi(v) \text{ do } i$, tuomet $\hat{m}(\varphi) \equiv \text{exists } v: \hat{l}(\psi(v) \wedge \varphi)$

Apibrėžime tariame, jog nėra jokių sutapimų tarp vardų, žyminčių skirtingus objektus (reikšmes, atributus, ...). Priešingu atveju, visuomet galime padaryti pervardinimą.

Jeigu tarsime, kad formulėse, aprašančiose integralumo apribojimus yra laisvų kintamųjų, kurie įgauna reikšmes skirtingiems ribojamos duomenų bazės egzemplioriams, tai tų kintamųjų inicializavimo (*assignment*) funkciją vadinsime σ , o duomenų bazės egzempliorius tuomet bus B_σ .

Taigi, tuomet ryšį tarp duomenų bazės, metodo ir tiesioginės predikatų transformacijos galime pavaizduoti štai taip:

$$\begin{array}{ccc}
 \varphi & \xrightarrow{\quad \sigma \quad} & \hat{m}(\varphi) \\
 \downarrow \mathcal{J} & & \downarrow \mathcal{J} \\
 B_{old \sigma} & \xrightarrow{\quad} & B_{new \sigma}
 \end{array}$$

⁹ *literalas* yra atominė formulė, arba jos neiginys.

Paveikslėlis 6 Tiesioginės predikatų transformacijos veikimo diagrama

Dabar būtų gerai įrodyti, jog mūsų predikatų transformacija suteikia patikimą informaciją apie metodo elgesį jo vykdymo metu, arba, kitais žodžiais tariant, reikia įrodyti, jog tiesioginė transformacija yra *korektiška*.

Teorema 1 Tegu B_{old} yra duomenų bazės egzempliorius, m yra metodas, o B_{new} - duomenų bazė, gauta iš B_{old} , įvykdžius metodą m . Taip pat tegu φ yra formulė, o σ - formulės φ laisvų kintamųjų inicializacija. Tuomet

$$B_{old} \sigma \models \varphi \Rightarrow B_{new} \sigma \models \hat{m}(\varphi)$$

arba - predikatų transformacija \hat{m} yra korektiška.

Korektiškumą įrodinėsime pagal tiesioginės predikatų transformacijos apibrėžimą - naudodami indukciją pagal formulės ir pagal metodo sudėtį.

- sąlygai (1) įrodymas trivialus.
- sąlygoje (2) tarkime, jog φ ir ψ yra formulės ir, pagal indukcijos hipotezę, tarkime jog predikatų transformacija šioms formulėms yra korektiška.

Tuomet tariame $B_{old} \sigma \models \varphi \wedge \psi$.

Vadinasi, $B_{old} \sigma \models \varphi$ ir $B_{old} \sigma \models \psi$.

Pagal indukcijos hipotezę turime, jog

$$B_{old} \sigma \models \varphi \Rightarrow B_{new} \sigma \models \hat{m}(\varphi) \text{ ir}$$

$$B_{old} \sigma \models \psi \Rightarrow B_{new} \sigma \models \hat{m}(\psi)$$

Taigi, iš čia išplaukia, jog $B_{old} \sigma \models \varphi \wedge \psi \Rightarrow (B_{new} \sigma \models \hat{m}(\varphi) \wedge \hat{m}(\psi))$. O tai reiškia, jog predikatų transformacija yra korektiška.

- įrodymas (3) sąlygai visiškai panašus.
- sąlygoje (4) tarkime, jog φ yra formulė, kuriai predikatų transformacija yra korektiška (indukcijos hipotezė).

Tada imame $B_{old} \sigma \models \text{forall } x: \varphi(x)$, kuris reiškia, jog kiekvienam x $B_{old} \sigma \models \varphi(x)$.

Pagal indukcijos hipotezę, kiekvienam x $B_{new} \sigma \models \hat{m}(\varphi(x))$.

Bet tai reiškia, jog $B_{new} \sigma \models \text{forall } x: \hat{m}(\varphi(x))$ - predikatų transformacija yra korektiška.

- sąlygai (5) įrodymas analogiškas.
- sąlyga (6) yra indukcijos bazė. Tegu $m \equiv u.a := v$, o $\varphi \equiv x.a = y$. Jeigu $B_{old} \sigma \models \varphi$, tai:

turime $B_{new} \sigma \models u = x$, ir tada $B_{new} \sigma \models u.a = v$

arba turime $B_{new} \sigma \models u \neq x$, ir tuomet $B_{new} \sigma \models u.a = v \wedge x.a = y$.

Taigi, turime, jog $B_{new} \sigma \models (u = x \wedge u.a = v) \vee (u \neq x \wedge u.a = v \wedge x.a = y)$.

Kiti du atvejai (kur keičiasi φ sandara) yra analogiški.

- sąlyga (7) - tarkime, jog $m \equiv i_1 ; i_2$. pagal indukcijos prielaidą imame, kad predikatų transformacija korektiška abiem instrukcijoms i_1 ir i_2 . pažymėkime B_1 bazę B_{old} po instrukcijos i_1 įvykdymo. Tuomet, remdamiesi indukcijos hipoteze, turime, kad

$$B_{old} \sigma \models \varphi \Rightarrow B_1 \sigma \models l_1^V(\varphi)$$

$$B_1 \sigma \models l_1^V(\varphi) \Rightarrow B_{new} \sigma \models l_2^V(l_1^V(\varphi))$$

Taigi, predikatų transformacija korektiška ir šiuo atveju.

- sąlyga (8) įrodoma trivialiai, o sąlygos (9) įrodymas analogiškas (6) atvejui.
- paskutinė sąlyga (10). Indukcijos hipotezė yra, jog instrukcijai i teorema teisinga. Taigi, $B_{old} \sigma \models \varphi$. Tuomet:

- galbūt egzistuoja toks objektas v , kad $B_{old} \sigma \models \psi(v)$. Tada turime jog egzistuoja v toks, kad toji $B_{old} \sigma \models \psi(v) \wedge \varphi$. Iš indukcijos hipotezės išplaukia, jog egzistuoja v toks, kad $B_{new} \sigma \models l^V(\psi(v) \wedge \varphi)$. vadinasi, galų gale turime $B_{new} \sigma \models \text{exists } v : l^V(\psi(v) \wedge \varphi)$;

- galimas atvejis, jog objektui v netenkinama sąlyga ψ . Tuomet metodo vykdymo metu įvyksta klaida¹⁰, ir, formaliai sakant, $B_{new} \sigma \models \text{false}$.

Todėl galų gale mes turime $B_{new} \sigma \models (\text{exists } v : l^V(\psi(v) \wedge \varphi)) \vee \text{false}$, kas ekvivalentu sąlygos (10) rezultatui.

Šia teorema mes įrodėme, kad apibrėžtoji predikatų transformacija pateikia teisingą informaciją apie metodų elgesį vykdymo metu. Bet ar tos informacijos pakanka? Tarkime, apibrėžiame predikatų transformaciją $\tilde{m}(\varphi) = \text{true}$ kiekvienam metodui m ir kiekvienai formulei φ . Tokia transformacija yra korektiška (pagalvokite, kodėl), bet nesuteikia jokios informacijos... Tačiau dabar mes įrodysime teoremą, kuri sako, kad tokia predikatų transformacija, kokią apibrėžėme, padeda įrodyti metodų “saugumą” integralumo apribojimų atžvilgiu.

Teorema 2 Tegu C yra apribojimas, o m - metodas. Tuomet, jeigu $\tilde{m}(C) \Rightarrow C$, tai m nepažeidžia apribojimo C .

m bus saugus apribojimo C atžvilgiu, jeigu, bet kuriuo metu įvykdžius jį duomenų bazėje B_{old} , tenkinančioje C , rezultate gausime duomenų bazę B_{new} , irgi tenkinančią C . Taigi, pagal prielaidą mes turime $B_{old} \models C$. Pagal anksčiau įrodytą teoremą, gauname, jog $B_{new} \models \tilde{m}(C)$. Pagal teoremos sąlygą turime $\tilde{m}(C) \Rightarrow C$. Tada $B_{new} \models C$ ir metodas m išlaiko apribojimą C .

Taigi, norint įrodyti metodo saugumą, belieka mokėti įrodyti $\tilde{m}(C) \Rightarrow C$. Deja, tai nėra taip paprasta. Šiuo metu pateikta nemažai automatinių teoremų įrodinėjimo metodikų.

¹⁰ Neužmirškime, kam skirta instrukcija `for one`. Ji *neišrenka* visų objektų, kurie tenkina sąlygą ψ . Objektas v jau egzistuoja - jam tikrinama sąlyga ψ . Jeigu kalbant paprasčiau - instrukcija `for one` skirta kelio išraiškai nurodyti, kur imamas v ir kreipiamasi į jo atributą (tas kreipimasis ir atitinka sąlygą ψ). Todėl natūralu, kad, jeigu objektas nemoka atsakyti į tokį kreipimąsi (sąlyga ψ netenkinama), įvyksta klaida.

Tačiau jie turi vieną savybę - jie yra *pilni*. Jeigu formulė teisinga, tai jie visuomet suranda jos įrodymą per *baigtinį* laiką. Bet ką daryti, jeigu formulė *neteisinga*? Tuo atveju vis bandoma rasti įrodymą, kuris neegzistuoja. Kadangi realiai bandymo įrodyti laikas tokiu atveju būna apribojamas iš anksto kažkokia konstanta, tai mūsų įrodinėjimo technika:

- aptiks esančius saugiais kai kuriuos saugius metodus (priklausomai nuo įrodymo laiko apribojimo),
- nurodys esant nesaugiais visus nesaugius ir kai kuriuos saugius metodus.

Šitų dviejų faktų verta neužmiršti, kalbant apie tokį integralumo apribojimų palaikymo būdą.

O dabar, kaip jau buvo žadėta, panagrinėsime tiesioginę transformaciją metodams su ciklais, arba, tiksliau sakant - predikatą ciklo sakiniui, nes visi kiti įrodyti rezultatai išlieka nepakitę.

Mūsų apibrėžtoje programavimo kalboje ciklo sakinytis yra toks:

forall kintamasis where sąlyga do instrukcija

Norint įrodyti, kad ciklas yra saugus integralumo apribojimo atžvilgiu, visų pirma reikia įrodyti, kad *instrukcija* yra saugi. O jeigu instrukcija bet kada išlaiko integralumo apribojimą, tai ir visas ciklas instrukcijų turi išlaikyti tą apribojimą. Tokia pagrindinė idėja. O dabar - pati predikatų transformacija ciklo sakiniui:

$$\hat{m}(\varphi) = \begin{cases} C & \text{jeigu } \varphi \Rightarrow C \text{ ir } \hat{i}(C) \Rightarrow C \\ \text{true} & \text{priešingu atveju} \end{cases}$$

Po tokio apibrėžimo, transformacijos korektiškumas išlieka.

Teorema 3 Tegu B_{old} yra duomenų bazės egzempliorius, m yra metodas, o B_{new} - duomenų bazė, gauta iš B_{old} , įvykdžius metodą m . Taip pat tegu φ yra formulė, o σ - formulės φ laisvų kintamųjų inicializacija. Tuomet

$$B_{old} \sigma \models \varphi \Rightarrow B_{new} \sigma \models \hat{m}(\varphi)$$

arba - predikatų transformacija \hat{m} yra korektiška.

Visi ankstesni atvejai jau įrodyti. Belieka įrodyti, kad, jeigu $m \equiv \text{forall } x \text{ where } P(x) \text{ do } i(x)$ ir \hat{i} yra korektiška (indukcijos prielaida), tai \hat{m} - irgi korektiška.

Tegu B_{old} yra duomenų bazė prieš m vykdymą, o $\{x \mid B_{old} \models P(x)\} = \{a_1, \dots, a_n\}$. Čia a_1, \dots, a_n yra būtent tie duomenų bazės objektai, kuriems ir vykdoma ciklo instrukcija. Tuomet galimi du atvejai:

- $\varphi \Rightarrow C$ ir $\hat{i}(C) \Rightarrow C$. Tada $\hat{m}(\varphi) = C$. Jeigu $B_{old} \models \varphi$, o $\varphi \Rightarrow C$, tai $B_{old} \models C$. Dabar apibrėžiame n duomenų bazių taip:

B_1 yra instrukcijos $i(a_1)$ vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

B_2 yra instrukcijų sekos $i(a_1); i(a_2)$ vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

...

B_n yra instrukcijų sekos $i(a_1); \dots; i(a_n)$ vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

Kadangi seka $i(a_1); \dots; i(a_n)$ ekvivalenti ciklo vykdymui, tai turime $B_n = B_{new} \cdot O$

kadangi $\overset{P}{I}(C) \Rightarrow C$, tai $B_I \models C, \dots, B_n \models C$ ir, vadinasi, $B_{new} \models C$.

- priešingu atveju $\overset{P}{M}(\varphi) = \text{true}$ ir trivialiai $B_{new} \models C$.

Šioje vietoje įterpkime mažytę pastabėlę, kad ciklo rezultatas gali priklausyti nuo instrukcijų $i(a_j)$ vykdymo tvarkos ir tuo atveju mūsų panaudotas duomenų bazių “ekvivalentumas” nėra visiškai teisingas. Tačiau predikatų transformacijos atžvilgiu, tvarka neturi jokios reikšmės.

Esant ciklams metode, išlieka teisinga ir **Teorema 2**. Tik reikia pridurti dar du apribojimus įrodymo technikai: įrodymai turi būti rasti per baigtinį laiką ne vien faktui $\overset{P}{M}(C) \Rightarrow C$, bet ir $\varphi \Rightarrow C$ bei $\overset{P}{I}(C) \Rightarrow C$.

Antra mūsų “pažadėtoji” išnagrinėti tema yra rekursijos ir užklotų metodų naudojimas. Pradėkime nuo rekursijos.

Rekursija yra gan sudėtingas procesas ir todėl gan sudėtingai analizuojamas. Mes nesunkinsime situacijos ir aprėpsime tik gan ribotą rekursijos atvejį: metodą su rekursija apibendrintai užrašysime taip:

```
method m (parametrai) in class K
{
  i ;
  if not rekursijos_bazė
    rekursyvus_kreipinys
}
```

Tokiam parametrui tiesioginę predikatų transformaciją vėl gi apibrėžiame kaip

$$\overset{P}{M}(\varphi) = \begin{cases} C & \text{jeigu } \varphi \Rightarrow C \text{ ir } \overset{P}{I}(C) \Rightarrow C \\ \text{true} & \text{priešingu atveju} \end{cases}$$

Transformacija lieka korektiška:

Teorema 4 Tegu B_{old} yra duomenų bazės egzempliorius, m yra metodas, o B_{new} - duomenų bazė, gauta iš B_{old} , įvykdžius metodą m . Taip pat tegu φ yra formulė, o σ - formulės φ laisvųjų kintamųjų inicializacija. Tuomet

$$B_{old} \sigma \models \varphi \Rightarrow B_{new} \sigma \models \overset{P}{M}(\varphi)$$

arba - predikatų transformacija $\overset{P}{M}$ yra korektiška.

Bet kuris m vykdymas atitiks keletą to paties metodo vykdymų vis su kitais parametrais. Todėl jį galima pakeisti tokia instrukcijų seka:

$$i(\text{parametrai}_1); \dots; i(\text{parametrai}_n)$$

Ir vėl galimi du atvejai:

- $\varphi \Rightarrow C$ ir $\overset{P}{I}(C) \Rightarrow C$. Tada $\overset{P}{M}(\varphi) = C$. Jeigu $B_{old} \models \varphi$, o $\varphi \Rightarrow C$, tai $B_{old} \models C$. Dabar apibrėžiame n duomenų bazių taip:

B_1 yra instrukcijos i (parametrai₁) vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

B_2 yra instrukcijų sekos i (parametrai₁); i (parametrai₂) vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

...

B_n yra instrukcijų sekos i (parametrai₁); ...; i (parametrai_n) vykdymo bazei B_{old} rezultatas.

Dėl metodo m ir instrukcijų sekos ekvivalencijos turime $B_n = B_{new}$. O kadangi $\overset{P}{I}(C) \Rightarrow C$, tai $B_1 \models C, \dots, B_n \models C$ ir, vadinas, $B_{new} \models C$.

- priešingu atveju $\overset{P}{M}(\varphi) = \text{true}$ ir trivialiai $B_{new} \models C$.

Teorema 2 vėl lieka teisinga. Tik, jeigu turime reikalą su užklotais metodais, reikia pastebėti, kad tuomet metodas m yra saugus, jeigu visos jo realizacijos saugios:

Teorema 5 Tegų $m = \{m_1, \dots, m_n\}$ yra užklotas metodas, o C - integralumo apribojimas. Tada m išlaiko apribojimą C , jeigu $\forall i \in \{1, \dots, n\}, \overset{P}{M}_i(C) \Rightarrow C$.

Statinis metodų saugumo tikrinimas leidžia modularizuoti šį procesą. Kartą patikrinus visas metodo realizacijas ir, atsiradus naujai, pakanka patikrinti tik atsiradusiąją - kitoms metodo “versijoms” tikrinimo jau nebereikia.

3.2 Atvirkštinė predikatų transformacija

Dabar aprašysime atvirkštinę predikatų transformaciją. Ši transformacija yra funkcija, kuri, esant duotam metodui m ir formulei φ , pateikia pakankamas sąlygas m veikiamiems duomenims, kad po to poveikio jie tenkintų sąlygą φ .

Parodysime, kad atvirkštinė transformacija irgi gali būti naudojama metodų saugumo tikrinimui. Dar daugiau - atvirkštinė transformacija pateikia netgi papildomą tokio tikrinimo funkcionalumą (kokį - aprašysime vėliau). Tačiau, atsižvelgdami į tai, jog didelė dalis teorijos bus labai panaši į tiesioginės predikatų transformacijos atvejį, pateiksime tik pagrindinius faktus, palikdami skaitytojui pačiam padaryti smulkesnes analogijas.

Taigi, atvirkštinė predikatų transformacija:

Apibrėžimas Tegų m yra metodas. Jam mes apibrėžiame atvirkštinę predikatų transformaciją $\overset{P}{M}$ (predikatų transformacija yra logikos formulė) šitokiu būdu:

Tarkime, kad φ ir ψ yra formulės, o u, v, x ir y - kintamieji. Tebūnie a - atributo vardas. Tuomet atvirkštinė predikatų transformacija apibrėžiama pagal

indukciją:

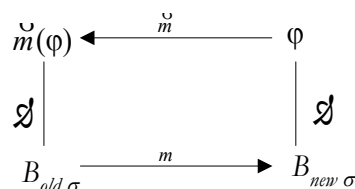
- Indukcija pagal formulės sandarą:

1. $\overset{\circ}{m}((\varphi)) \equiv \overset{\circ}{m}(\varphi)$
2. $\overset{\circ}{m}(\varphi \wedge \psi) \equiv \overset{\circ}{m}(\varphi) \wedge \overset{\circ}{m}(\psi)$
3. $\overset{\circ}{m}(\varphi \vee \psi) \equiv \overset{\circ}{m}(\varphi) \vee \overset{\circ}{m}(\psi)$
4. $\overset{\circ}{m}(\text{forall } x: \varphi(x)) \equiv \text{forall } x: \overset{\circ}{m}(\varphi(x))$
5. $\overset{\circ}{m}(\text{exists } x: \varphi(x)) \equiv \text{exists } x: \overset{\circ}{m}(\varphi(x))$

- Indukcija pagal metodo sandarą:

6. Jeigu $m \equiv u.a := v$ ir φ yra literalas, tuomet:
 - Jei $\varphi \equiv (x.a = y)$, tai $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv (u = x \wedge v = y) \vee (u \neq x \wedge x.a = y)$
 - Jei $\varphi \equiv (x.a \neq y)$, tai $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv (u = x \wedge v \neq y) \vee (u \neq x \wedge x.a \neq y)$
 - Priešingu atveju $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv \varphi$
7. Jeigu $m \equiv i_1 ; i_2$, tuomet $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv \overset{\circ}{i}_1(\overset{\circ}{i}_2(\varphi))$
8. Jeigu $m \equiv \{i\}$, tuomet $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv \overset{\circ}{i}(\varphi)$
9. Jeigu $m \equiv \text{if } \psi \text{ then } i$, tuomet $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv (\psi \wedge \overset{\circ}{i}(\varphi)) \vee (\neg\psi \wedge \varphi)$
10. Jeigu $m \equiv \text{forone } v \text{ where } \psi(v) \text{ do } i$, tuomet $\overset{\circ}{m}(\varphi) \equiv (\text{exists } v: \psi(v)) \wedge \overset{\circ}{i}(\varphi)$

Dabar ryšį tarp duomenų bazės, metodo ir atvirkštinės predikatų transformacijos galime pavaizduoti taip:

Paveikslėlis 7 Atvirkštinės predikatų transformacijos veikimo diagrama

Atvirkštinė predikatų transformacija irgi yra korektiška.

Teorema 6 Tegų B_{old} yra duomenų bazės egzempliorius, m yra metodas, o B_{new} - duomenų bazė, gauta iš B_{old} , įvykdžius metodą m . Taip pat tegu φ yra formulė, o σ - formulės φ laisvų kintamųjų inicializacija. Tuomet

$$B_{old} \sigma \models \overset{\circ}{m}(\varphi) \Rightarrow B_{new} \sigma \models \varphi$$

arba - predikatų transformacija $\overset{\circ}{m}$ yra korektiška.

Korektiškumą įrodinėjime pagal atvirkštinės predikatų transformacijos apibrėžimą - naudodami indukciją pagal formulės ir pagal metodo sudėtį.

- sąlygai (1) įrodymas trivialus.
- sąlygoje (2) tarkime, jog φ ir ψ yra formulės ir, pagal indukcijos hipotezę, tarkime jog predikatų transformacija korektiška šioms formulėms.

$$B_{old\sigma} \models \overset{\vee}{m}(\varphi) \Rightarrow B_{new\sigma} \models \varphi \text{ ir}$$

$$B_{old\sigma} \models \overset{\vee}{m}(\psi) \Rightarrow B_{new\sigma} \models \psi$$

Tuomet $(B_{old\sigma} \models \overset{\vee}{m}(\varphi) \wedge \overset{\vee}{m}(\psi)) \Rightarrow (B_{new\sigma} \models \varphi \wedge \psi)$. O tai reiškia, jog predikatų transformacija yra korektiška.

- įrodymas (3) sąlygai visiškai panašus.
- sąlygoje (4) tarkime, jog φ yra formulė, kuriai predikatų transformacija yra korektiška (indukcijos hipotezė).

Tada imame $B_{old\sigma} \models \text{forall } x: \overset{\vee}{m}(\varphi(x))$, kuris reiškia, jog kiekvienam x $B_{old\sigma} \models \overset{\vee}{m}(\varphi(x))$.

Pagal indukcijos hipotezę, kiekvienam x $B_{new\sigma} \models \varphi(x)$.

Bet tai reiškia, jog $B_{new\sigma} \models \text{forall } x: \varphi(x)$ - predikatų transformacija yra korektiška.

- sąlygai (5) įrodymas analogiškas.
- sąlyga (6) yra indukcijos bazė. Tegu $m \equiv u.a := v$, o $\varphi \equiv x.a = y$. Jeigu $B_{old\sigma} \models (u = x \wedge v = y) \vee (u \neq x \wedge x.a = y)$, tai:

turime $B_{old\sigma} \models (u = x \wedge v = y)$, ir tada, po m vykdymo, $B_{new\sigma} \models u.a = v$, o tai reiškia ir $B_{new\sigma} \models x.a = y$

arba turime $B_{old\sigma} \models (u \neq x \wedge x.a = y)$, ir tuomet gauname $B_{new\sigma} \models x.a = y$, nes m nekeičia x atributų.

Taigi, turime, jog $B_{new\sigma} \models x.a = y$ bet kuriuo atveju.

Kiti du atvejai (kur keičiasi φ sandara) yra analogiški.

- sąlyga (7) - tarkime, jog $m \equiv i_1; i_2$. pagal indukcijos prielaidą imame, kad predikatų transformacija korektiška abiem instrukcijoms i_1 ir i_2 . pažymėkime B_I bazę B_{old} po instrukcijos i_1 įvykdymo. Tuomet, remdamiesi indukcijos hipoteze, turime, kad

$$B_{old\sigma} \models \overset{\vee}{i_1}(\overset{\vee}{i_2}(\varphi)) \Rightarrow B_I \models \overset{\vee}{i_2}(\varphi)$$

$$B_I \models \overset{\vee}{i_2}(\varphi) \Rightarrow B_{new\sigma} \models \varphi$$

Taigi, predikatų transformacija korektiška ir šiuo atveju.

- sąlyga (8) įrodoma trivialiai, o sąlygos (9) įrodymas analogiškas (6) atvejui.
- paskutinė sąlyga (10). Indukcijos hipotezė yra, jog instrukcijai i teorema teisinga. T.y. $B_{old\sigma} \models i(\varphi) \Rightarrow B_{new\sigma} \models \varphi$. Tuomet:

$B_{old\sigma} \models (\text{exists } v: \psi(v)) \wedge \overset{\vee}{i}(\varphi)$. Vadinasi, instrukcija i yra vykdoma. Tada

B_{new} yra instrukcijos i vykdymo bazėje B_{old} rezultatas. O tuomet iš indukcinės hipotezės gauname $B_{new\sigma} \models \varphi$.

Kartu su šia nauja predikatų transformacija, mes gauname naują būdą įrodyti metodų saugumą:

Teorema 7 Tegu C yra apribojimas, o m - metodas. Tuomet, jeigu $C \Rightarrow \bigcup m(C)$, tai m nepažeidžia apribojimo C .

m yra saugus apribojimo C atžvilgiu, jeigu, bet kuriuo metu įvykdžius jį duomenų bazėje B_{old} , tenkinančioje C , rezultate gausime duomenų bazę B_{new} , irgi tenkinančią C . Taigi, pagal prielaidą mes turime $B_{old} \models C$. Pagal teoremos prielaidą $C \Rightarrow \bigcup m(C)$. Vadinas, $B_{old} \models \bigcup m(C)$. Iš **teoremos 6** gauname, jog $B_{new} \models C$ ir metodas m išlaiko apribojimą C .

Prieš teoremą paminėjome, jog atvirkštinė predikatų transformacija suteikia naują galimybę įrodyti metodų saugumą. Tai tiesa. Bet dar daugiau - ši metodų transformacija suteikia ir galimybę automatiškai *pataisyti* metodus taip, kad jie pasidarytų saugūs integralumo apribojimų atžvilgiu.

Idėja paprasta - jeigu pagal metodo rezultatui keliamas sąlygas galime surasti pradines sąlygas, kurias turi tenkinti metodo argumentai, tai tas pradines sąlygas galime įdėti į metodą. Truputį formaliau, viskas atrodytų taip:

tarkime, turime metodą m

```
method m (parametrai) in class K
    kūnas
```

O dabar tarkime, jog turime integralumo apribojimą C , kurį metodas m privalo išlaikyti. Tuomet automatiškai galime jį pataisyti į naują metodą:

```
method m_C (parametrai) in class K
{ if  $\bigcup m(C)$ 
    kūnas
}
```

Teorema 8 Tegu C yra apribojimas, o m - metodas. Tuomet metodas m_C nepažeidžia apribojimo C .

Įrodymas visiškai paprastas. Turime tik dvi galimybes:

- $B_{old} \models \bigcup m(C)$. Tuomet metodo m_C kūnas yra vykdomas ir, pagal **teoremą 6** $B_{new} \models C$.
- $B_{old} \not\models \bigcup m(C)$. Tada metodo kūnas ir nevykdomas: $B_{old} = B_{new}$. O kadangi $B_{old} \not\models C$, tai ir $B_{new} \not\models C$.

Tačiau šitoks automatinis metodų taisymas susijęs su kai kuriomis problemomis. Visų pirma: galime aptikti kai kuriuos saugius metodus esant “nesaugiais” (dėl įrodymo ilgio apribojimo). Tada metodo originalus kūnas bus sudarytas bereikalingais testais. Ir ši problema yra neišvengiama.

Antra problema susijusi su tuo, kad predikatų transformacijos visuomet “pagamina” formules, kurios yra gerokai didesnės (sudėtingesnės) už transformuotąsias formules. Todėl sistemiškas metodų koregavimas gali užimti nepagrįstai daug laiko. Priešingai nuo pirmos problemos, antrosios sprendimui dar galime pasitelkti įvairias optimizavimo technikas ir pan.

ODBS architektūra

Aprašyta pagal [Del97].

Ir pagaliau šiame, jau paskutiniame skyriuje aprašysime realių ODB valdymo sistemų naudojamas architektūras. Kadangi tai pakankamai techninis mūsų nagrinėjamos srities aspektas. Tai labai giliai į jį ir nesileisim. Tačiau be bendrų “realios” architektūros sprendimų pristatymo, mūsų nuomone, kursas būtų neviseškai pilnas...

Visų pirma, paminėkime pagrindinius ODBS rinkos dalyvius. Tai:

Gemstone , Serviologic, JAV

Onjos , Ontologic, JAV

ObjectStore , ODI, JAV

Objectivity , Objectivity, JAV

Versant , Versant, JAV

O₂ , O2 Technology, Prancūzija

Orion , Itasca (uniSQL), JAV

Kaip matote, absoliuti kompanijų dauguma yra amerikietiškos kilmės, nors europiečių indėlis vystant ODB koncepciją irgi yra tikrai nemažas.

O dabar pereikime prie reikalo:

1 Serveris

Išskirkime šias pagrindines DB serverio funkcijas:

- realizuoti duomenų, jų saugojimo, įvardijimo ir paieškos modelius;
- pateikti efektyvius priėjimo prie objektų diske ar atmintyje metodus: indeksavimas, asociatyvus priėjimas¹¹, objektų pergrupavimas ir t.t.
- valdyti priėjimo konkurenciją;
- pateikti duomenų apsaugą: autorizacija, integralumas, DB atstatymas;
- atminties valdymas;
- sistemos adaptyvumas vystymuisi: keičiantis DB schemai, versijai ir pan.

Primename keturis modelius, kuriuos paminėjome aprašydami OQL ir kurių realizavimą įtraukėme prie serverio funkcijų:

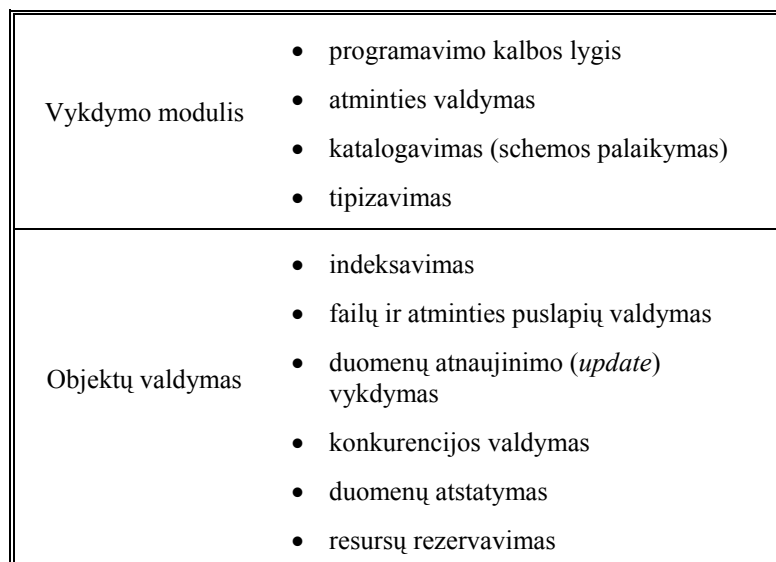
- *duomenų modelis: ką aprašyti ir kaip manipuluoti ?*

¹¹ Asociatyvus priėjimas realizuojamas užduodant tam tikrą bitų šabloną. Esant paieškai, serveris taiko šį šabloną binariniam duomenų pavidalui. Ir tik kai randamas kažkoks atitikimas su šablonu - imamas ieškoti būtent to, ko reikia.

- *saugojimo modelis: ką išsaugoti ?*
- *įvardijimo modelis: kaip visa tai vadinti ?*
- *paieškos modelis: kaip ieškoti ir išgauti ?*

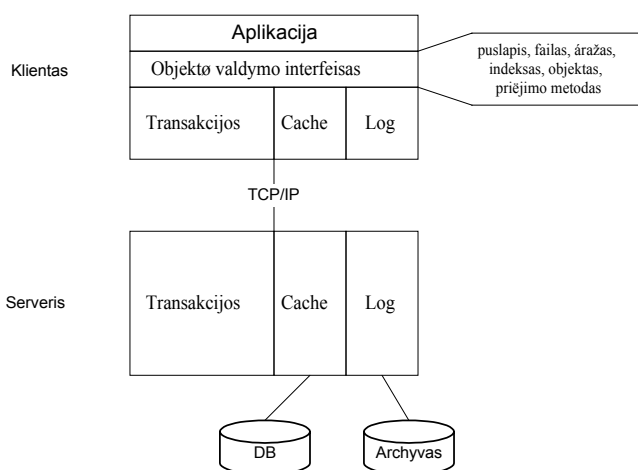
SQL'e viename yra visi keturi modeliai. O štai OQL tēra užklausų kalba.

Apibendrintai galime pavaizduoti tokią architektūrą:

Paveikslėlis 8 apibendrinta ODBS architektūra

Žvelgiant į viską pro klient-serverinę prizmę, ši schema išsilieja į tokią:

Paveikslėlis 9 Klient-serverinė ODBS architektūra (pagal Claude Delobel)

Būtent ties šia architektūra mes ir sustokime truputį ilgiau. Esant šiuolaikinėms technikos ir technologijos vystymosi tendencijoms, vis daugiau skaičiavimo galios perkeliama į darbo vietą arba, kitaip tariant - klientą. Be to, ryšio su serveriu

pralaidumas irgi auga. Ryšys darosi vis mažesnė problema. Tačiau kreipimasis į diską vis dar lieka kritiniu sistemos veikimo faktoriumi. Nors diskų talpa auga labai greitai, jų darbo greitis mažai evoliucionuoja. Todėl bet kokio serverio darbo pagreitinimas dažnai išsilies į bandymą minimizuoti kreipimus į diską skaičių.

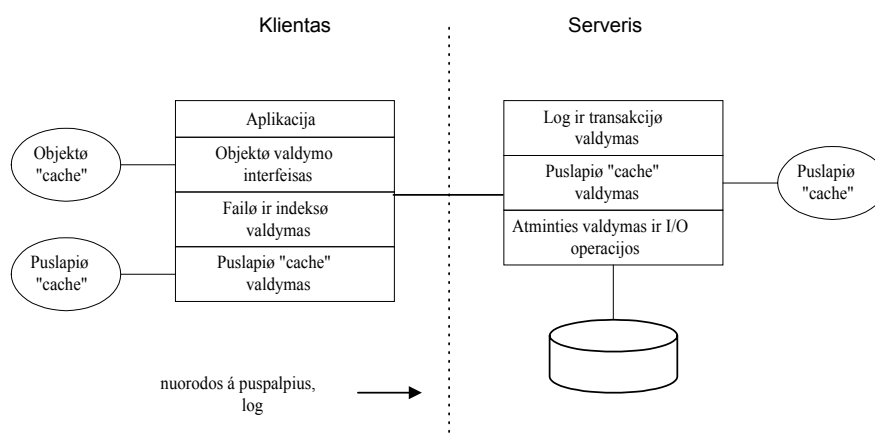
ODB serverių atveju išskiriami du variantai:

- puslapių serveris,
- objektų serveris.

1.1 Pusalpių serveris

Pusalpių serveris moka manipuluoti tik diskinės atminties puslapiais. Jeigu reikia klientui pasiųsti kokį nors objektą - jis siunčia puslapį, kuriame yra tas prašomasis objektas. Teisingiau - pats klientas prašo iš serverio ne objekto, o puslapio su objektu. Patį objektą iš puslapio susiranda ir nusiskaito pats klientas.

Schematiškai puslapių serveris atrodo taip:

Paveikslėlis 10 Pusalpių serveris (pagal Claude Delobel)

Serveris sudaro savo nuskaitytų puslapių buferį arba “cache”. Jeigu klientas iš jo prašo puslapio, kuris jau yra tame buferyje - antrą kartą skaityti iš disko nebereikia.

Savo ruožtu, klientas irgi turi savo puslapių buferį - į jį dedami puslapiai, gauti iš serverio. Todėl, prieš prašant puslapio, visuomet patikrinama, ar to puslapio nėra “čia pat” esančiame buferyje.

Na ir, galų gale, trečias buferis skirtas objektams, išgautiems iš puslapio, saugoti. Todėl bet kuris objekto pareikalavimas gali iššaukti trijų buferių peržiūrėjimą: iš pradžių žiūrima, ar to objekto nėra objektų buferyje, vėliau - ar objekto nėra iš serverio gautuose puslapiuose. Jeigu ne - serveris prašomas atsiųsti reikiamą puslapį. Šis, savo ruožtu, irgi patikrina savame buferyje, ar reikalaujamo puslapio nėra jo puslapių buferyje ir tik tuomet (!) skaito reikiamą puslapį iš disko, siunčia jį klientui, kuris iš to puslapio pasiima norimą objektą.

Tokio serverio privalumai yra:

- sumažinamas serverio apkrovimas ir supaprastinama jo architektūra,
- geriau išnaudojami objektų pergrupavimo mechanizmo teikiami privalumai.

Tačiau egzistuoja ir trūkumai:

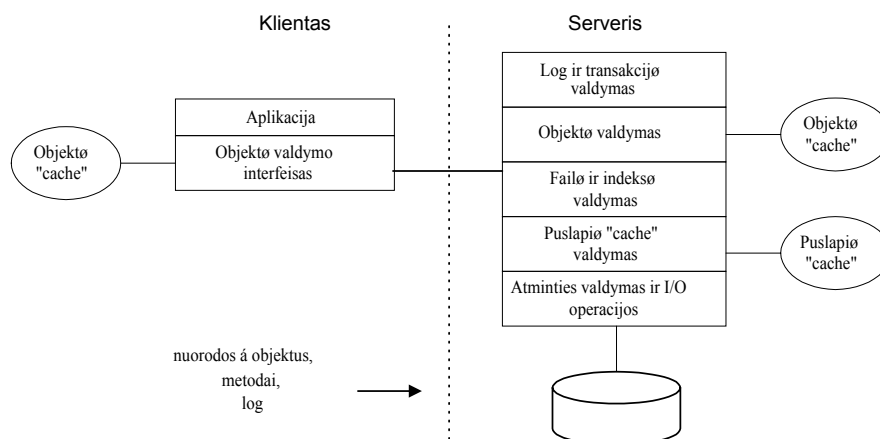
- negalima pakankamai nufiltruoti duomenų, kai serveris žino objektų struktūrą (vis vien juk siunčiamas visas puslapis),
- problemos bandant pakeisti skirtingus objektus, esančius tame pačiame puslapyje (kaip išspręsti duomenų prieinamumo konkurenciją?).

Kitas serverio variantas yra

1.2 Objektų serveris

Šis serveris klientui teikia atskirus objektus, nepriklausomai nuo to, kokiuose puslapiuose jie yra.

Turime tokią objektų serverio schemą:

Paveikslėlis 11 Objektų serveris (pagal Claude Delobel)

Čia klientas turi tik vieną buferį - objektams. O štai serveryje vėl yra du buferiai. Puslapių buferis reikalingas todėl, kad iš disko informacija vis vien skaitoma puslapiiais - tokia diskų technologija. Vadinasi, reikia išnaudoti jos ypatumus.

Toks serveris turi kelis privalumus:

- metodus galima vykdyti ir serveryje,
- duomenų prieinamumo konkurenciją galima valdyti objektų lygyje.

Tačiau iškart iškyla ir tam tikros problemos:

- objektų serveris yra daug sudėtingesnis,
- jeigu turime didelį objektą, užimantį kelis puslapius, kontroliuoti jo viso atsiuntimą yra sąlyginai sunkiau, negu užtikrinti, kad buvo atsiųstas visas puslapis,
- pagrindinis duomenų persiuntimo laikas yra sugaištamasis siuntimo inicializavimui. Todėl praktiškai nėra skirtumo: siųsti objektą, ar siųsti visą puslapį. Vadinasi mažų objektų persiuntinėjimas yra sąlyginai brangesnis už didelių puslapių siuntimą.

Nėra tikslių kriterijų, leidžiančių pasakyti, kuris serverio tipas yra geresnis. Kaip matėte, abu jie yra vienodai geri ir vienodai blogi. Todėl kokio nors serverio kokybės negalime vertinti vien žinodami jo tipą. Viskas priklauso nuo to tipo realizavimo bei uždavinių, kuriam serveris taikomas, specifikos.

O dabar persikelkime į kiek labiau specializuotą, bet ganėtinai įdomią sritį - objektų valdymą objektinėse duomenų bazių valdymo sistemose.

2 Objektų valdymas

Visų pirma nustatykime, ką turėtų “žinoti” ar “mokėti” objektų valdymo modulis (dalis) serveryje. Šį žinojimą galima grubiai suskirstyti į dvi dalis:

- žinojimas apie modelį (-ius): duomenų, saugojimo, įvardijimo ir paieškos modeliai;
- žinojimas apie programavimo kalbą: kaip susieti programavimo kalbos instrukcijas su DB operacijomis, kaip realizuoti pranešimo pasiuntimą objektui, ir pan.

Žinojimas pagal lygį gali būti skiriamas į silpno, vidutinio ir aukšto lygio žinojimus. Trumpai apie kiekvieną:

2.1 Silpno lygio žinojimas

Objektų valdyme pažįstamos tik kintamo dydžio baitų eilutės, turinčios savo identifikatorius. Šitoks “požiūris” turi kelis plusus:

- tokį objektų valdymą galima taikyti įvairiems duomenų modeliams (esant nedideliems modifikavimams - netgi reliaciniams !);
- silpno žinojimo lygio objektų valdymas labai paprastai realizuojamas.

Tačiau esama ir nemažų minusų:

- duomenų interpretavimas gali būti daromas tik aplikacijos lygyje;
- asociatyvaus priėjimo ir navigacijos operacijos negali būti atliekamos serveryje.

2.2 Vidutinio lygio žinojimas

Šiuo atveju objektų valdyme žinoma objektų struktūra ir saugojimo modelis. Tokio lygio žinojimą palaiko O_2 ir *Orion* ODB valdymo sistemos.

Kaip ir galima laukti, didesnis žinojimo lygis suteikia daugiau privalumų:

- serveryje galima naviguoti objektų atributais;
- galima serveryje paskaičiuoti predikatų, naudojančių objektų atributus, reikšmes;
- galimas užklausų optimizavimas.

Tačiau vis dar lieka problema: negalima vykdyti metodų serveryje; į kliento mašiną atsiunčiami duomenys (atributų reikšmės) ir metodai vykdomi būtent kliento dalyje.

2.3 Aukšto lygio žinojimas

Aukšto lygio žinojimas užtikrina dar didesnę serverio lankstumą. Šis žinojimo lygis reiškia, jog serveris žino apie objektus viską: ir jų struktūrą, ir taikomus metodus, ir saugojimą. Todėl serveryje galima vykdyti metodus. Be to - serveris gali pagerinti priėjimo prie duomenų konkurencijos valdymą, aptikdamas komutatyvias operacijas.

Komutatyvūs veiksmai yra tokie veiksmai su objektais, kurie gali būti atliekami vienu metu. Paprastai, jeigu vienas metodas keičia objekto atributų reikšmes, tai kitiems metodams tas objektas būna neprieinamas. Tačiau juk, pavyzdžiui, dukart pridėti prie atributo skaičių visiškai nekenkia niekam. Vadinasi, šiuos du metodus galima vykdyti vienu metu.

Nepaisant tokių akivaizdžių privalumų, nedaugelis ODBS turi tokių objektų valdymą. Vienu iš pavyzdžių gali būti *GemStone*. Priežastis gan paprasta: realizuoti aukšto žinojimo lygio objektų valdymą yra labai sudėtinga ir toks serveris gali būti pakankamai grioždiškas.

3 Objektų adresavimas

Duomenų bazę galime laikyti dideliu grafu, kurio viršūnės yra objektai, o briaunos - nuorodos tarp objektų duomenų bazėje. Čia kyla klausimas - kaip tos nuorodos realizuojamos? Jeigu visi objektai yra diske, tai atsakymas paprastas - objektas adresuojamas koku nors adresu diske. Tačiau padėtis gerokai pakinta, jeigu operuojame objektu, kuris yra atmintyje. Kaip susieti objektą atmintyje su objektu diske? O jeigu objektas iš atminties perkeliamas diskan - ar keičiasi tas nustatytas ryšys?

Šiam klausimui išspręsti siūlomi trys būdai:

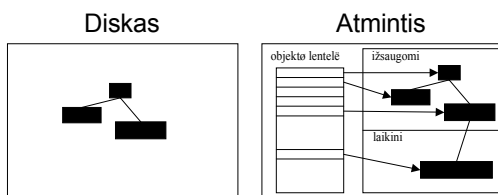
- į diską orientuotas sprendimas: netgi atmintyje objektai adresuojami adresu diske;
- du adresavimo lygiai: atmintyje esančių objektų adresai (ir visi ryšiai į juos) iš adreso diske verčiami adresu atmintyje;
- vienas adresavimo lygis: naudojama virtuali atmintis, kuri “taikoma” tiek diske esantiems objektams, tiek perkeliant juos į atmintį - atmintin perkeliama virtualios atminties dalis, stengiantis objektą atmintyje patalpinti tuo pačiu virtualiu adresu, kuriuo jis buvo diske.

Dabar - šiek tiek plačiau apie kiekvieną iš tų sprendimų.

3.1 Adresavimas, orientuotas į diską

Šiuo adresavimo metodu naudojasi *O₂*, *Objectivity*, *GemStone*, *Versant*.

“Bendrą vaizdą” galima įsivaizduoti taip:

Paveikslėlis 12 Objektų adresavimas, orientuotas į diską (pagal Claude Delobel)

Tiek atmintyje, tiek diske esantys objektai vienas kitą nurodo pagal adresą diske.

Kiekvieną kartą, kai objektas talpinamas iš disko į atmintį, daromas atitinkamas įrašas objektų lentelėje.

Objektų lentelė turi du laukus: **Oid** ir **Adresas diske**. Jeigu objekto oid nėra lentelėje - reiškia jo nėra ir atmintyje. Kiekvienas objektas iš atminties grąžinamas į diską pagal adresą, esantį objektų lentelėje.

Jeigu atmintyje sukuriamas objektas, kuris turi būti išsaugotas, tai atliekami trys veiksmai:

- išskiriama vieta diske (ir gaunamas objekto adresas diske),
- suteikiamas objektui oid,
- padaromas atitinkamas įrašas objektų lentelėje.

Toks objektų realizavimas turi savus privalumus:

- kontroliuojamas objektų talpinimas diske,
- atmintis ribojama tik virtualiai,
- nereikia daryti jokių adresavimo konversijų, keliant objektus iš disko į atmintį ir atvirkščiai.

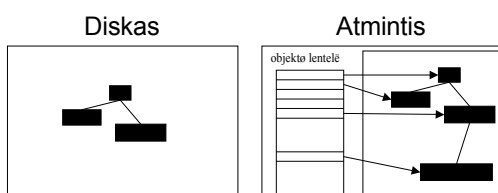
Tačiau yra ir kai kurie trūkumai:

- jeigu atminties formatas skiriasi nuo disko formato, perkeltant objektą reikia visuomet daryti jo kopiją,
- objektų susiejimas visuomet netiesioginis; net jeigu du objektai yra atmintyje, juos susiejant visuomet reikia perbėgti objektų lentelę, norint gauti “tikrą” objekto adresą diske.

3.2 Dviejų lygių adresavimas

Tokį adresavimą realizuoja *Orion*.

Ši adresavimo galimybė gali būti pavaizduota taip:

Paveikslėlis 13 Dviejų lygių objektų adresavimas (pagal Claude Delobel)

Čia objektai, esantys diske, adresuojami adresu diske, o, perkelti į atmintį, jau adresuojami adresu atmintyje. Vadinasi, reikia susieti objekto adresą atmintyje su jo adresu diske. Todėl objektų lentelė dabar turi tokius du laukus: **Adresas diske** ir **Adresas atmintyje**. Pagal šią lentelę visuomet galima nustatyti, į kurią objektą, esantį atmintyje, “rodo” objektas, esantis diske. Tačiau į kitą pusę ryšys komplikuočiau. Mat objektai diske susisieja vienas su kitu pagal adresą diske. Atmintyje esantys objektai siejami pagal adresą atmintyje. Būtent taip yra traktuojama nuoroda į kitą objektą iš atmintyje esančio objekto. Todėl, perkeliant objektą į atmintį, reikia kartu perkelti ir visus objektus, į kuriuos rodo “keliamasis” objektas. Priešingu atveju nebus galima užpildyti keliamajame objekte esančių nuorodų, kadangi nebus žinoma rodomųjų objektų vieta atmintyje. Iš pirmo žvilgsnio toks “papildomas” perkėlimas gali atrodyti tik kaip nedidelis sunkumas. Tačiau reikia įvertinti galimą “grandininę reakciją”, nes kartu su vienu objektu reikia kelti jo rodomus objektus, su jais - jų rodomus ir t.t. Iš to galima išsisukti darant tam tikrą “optimizavimą”: reikalingus rodomus objektus atkelti į atmintį tik tuomet, kai į juos kreipiamasi. Tada “pirminis” perkėlimas yra greitas ir, kas svarbiausia, gana griežtai apibrėžtas. Bet už tai pralaimimas sistemos veikimo greitis, mat kiekvienas kreipimasis į objekto atributą/nuorodą gali būti susijęs su naujo objekto paieška diske ir jo perkėlimu į atmintį.

Vėl gi susumuokime dviejų lygių adresavimo privalumus ir trūkumus. Privalumai:

- programavimo kalbai visi objektai yra identiški, nes visi jie adresuojami adresu atmintyje,
- atmintis ribojama tik virtualiai,
- objektams, jau esantiems atmintyje, nuorodų pakeitimas yra greitas, nes yra tiesioginis,
- išlieka tam tikra objektų esančių diske, kontrolė.

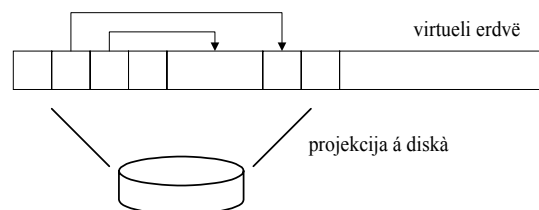
O trūkumai yra tokie:

- brangiai atsieinantis objektų kėlimas iš disko į atmintį (apie ką jau buvo kalbėta plačiau),
- įvairių atminties formatų skiriasi nuo disko formato, perkeliant objektą vis dar reikia daryti jo kopiją,

3.3 Vieno lygio adresavimas

Tokiu adresavimu naudojasi *ObjectStore*.

Vieno lygio adresavimo idėja yra sukurti virtualią “atminties erdvę”, kuri susiprojektuotų tiek į diską, tiek į atmintį. Keliant objektą (ar kelis objektus) iš disko į atmintį, perkeliama visa virtualios atminties erdvės dalis, stengiantis patalpinti objektus atmintyje santykinai ten pat (virtualios adresų erdvės prasme), kur jie buvo talpinti diske. Taip bus išlaikomas vieningas objektų adresavimas, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos.

Paveikslėlis 14 Vieno lygio objektų adresavimas (pagal Claude Delobel)

Visų pirma, esant tokiai adresavimo sistemai, iškyla problema - kaip atskirti laikinus objektus nuo tų, kurie turi išlikti (išlieka). Vienas iš sprendimų būtų padalinti virtualią erdvę į dvi dalis, kurių viena skirta laikiniams, o kita - “pastoviems” objektams.

Antra problema glūdi sukurtos virtualios erdvės tvarkyme. Jeigu išmetame kai kuriuos objektus - kaip sutvarkyti atmintį taip, kad neliktų joje “skylių”? Kalbant labiau techniškais terminais - turime klasikinę fragmentacijos problemą.

Esant vieno lygio adresavimo sistemai, kai kas yra laimima:

- visi objektai yra vienodi, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos; užrašomi jie vienu formatu.
- greitas nuorodų į kitus objektus pakeitimas,

Tačiau esama nemažai ir trūkumų:

- pasunkėja duomenų bazės atstatymo uždavinys, nes, užrašius objektą į virtualią atmintį, nebeužfiksuojamas momentas, kada jis buvo (ir - ar buvo) tikrai perkeltas į diską,
- sunkiai galima kontroliuoti objektų vietą diske (tai labai svarbu darant objektų pergrupavimu paremtas optimizacijas),
- objektų formatas, arba teisingiau - virtualios erdvės formatas, daugiau atsižvelgia į tam tikros kalbos kompiliatoriaus reikalavimus; todėl atsiranda sunkumai, norint palaikyti keletą manipuliavimo duomenimis kalbų.

Štai tiek trumpai apie ODBS architektūrą, nesistengiant gilintis į smulkmenas, bet, vis dėlto, bandant bent kiek perteikti tą atmosferą, skonį, problemas, susijusias su ODB serverių realizavimu. Juk geram specialistui visada būna pravartu žinoti, kokie principai ir galimos problemos slypi po tuo magišku ir dažnai mistiškai abstrakčiu (abstrakčiai mistišku) duomenų bazių serverio terminu.

Pabaiga

Štai taip ir baigsime trumpą Objektinių Duomenų Bazių kursą. Tačiau nereikia užmiršti, kad iki tų sprendimų, kurie pristatyti aukščiau esančiuose puslapiuose yra dar geras dešimtmetis tyrimų ir bandymų. Visa istorija. Ir todėl, norint plačiau ir geriau suprasti viską, apie ką čia sužinojote, reikia dar pasikasti jos vingiuose. O dar geriau - reiktų patiems “paplaukioti tuose vandenyse”, pabendrauti su specialistais, patiems paieškoti galimų sprendimų. Bet, šiaip ar taip, tikimės, jog padėjome Jums susigaudyti, kas yra kas, ir ko gi galima laukti iš vienos ar kitos ODB srities.

Esu labai dėkingas žmonėms, išmokiusiems mane to, ką moku ir žinau dabar. Ypač Veronique Benzaken - už jos simpatišumą, Giuseppe Castagna - už jo guvumą ir, žinoma, Claude Delobel’iui - už kantrybę.

Taip pat noriu padėkoti ir tiems žmonėms Lietuvoje, kurie parėmė tokio kurso idėją ir savo patarimais bei pastabomis padėjo man jį paruošti.

Viskas...

Paveikslėlių rodyklė

PAVEIKSLĖLIS 1 GRAFINIS ASOCIACIJŲ VAIZDAVIMAS	7
PAVEIKSLĖLIS 2 GRAFINIS GENERALIZAVIMO/SPECIALIZAVIMO VAIZDAVIMAS	10
PAVEIKSLĖLIS 3 ODBS NAUDOJIMAS (PAIMTA IŠ [ODMGBE97])	17
PAVEIKSLĖLIS 4 PAVYZDŽIO DB KLASIŲ HIERARCHIJA	38
PAVEIKSLĖLIS 5 N-NARINĘ KELIO IŠRAIŠKĄ NAUDOJANČIOS UŽKLAUSOS MEDIS	41
PAVEIKSLĖLIS 6 TIESIOGINĖS PREDIKATŲ TRANSFORMACIJOS VEIKIMO DIAGRAMA	77
PAVEIKSLĖLIS 7 ATVIRKŠTINĖS PREDIKATŲ TRANSFORMACIJOS VEIKIMO DIAGRAMA	82
PAVEIKSLĖLIS 8 APIBENDRINTA ODBS ARCHITEKTŪRA	87
PAVEIKSLĖLIS 9 KLIENT-SERVERINĖ ODBS ARCHITEKTŪRA (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	87
PAVEIKSLĖLIS 10 PUSLAPIŲ SERVERIS (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	88
PAVEIKSLĖLIS 11 OBJEKTŲ SERVERIS (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	89
PAVEIKSLĖLIS 12 OBJEKTŲ ADRESAVIMAS, ORIENTUOTAS Į DISKĄ (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	92
PAVEIKSLĖLIS 13 DVIEJŲ LYGIŲ OBJEKTŲ ADRESAVIMAS (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	92
PAVEIKSLĖLIS 14 VIENO LYGIO OBJEKTŲ ADRESAVIMAS (PAGAL CLAUDE DELOBEL)	93

Literatūra

- [ABDDMZ] M. Atkinson, F. Bancilhon, D. DeWitt, K. Dittrich, D. Maier, S. Zdonik “The Object-Oriented Database System Manifesto”.
- [AHV95] S. Abiteboul, R. Hull, and V. Vianu. “Foundations of Database Systems”, chapter 21, pages 542-578. Addison Wesley, 1995
- [Banc96] F. Bancilhon “The ODMG Standard: The Object Model”, in “Object Current”, June 1996. Sigs Publications Inc.
- [Banc97] F. Bancilhon “OQL, the ODMG Query language”, Ardent Software, 1997
- [Benz97] V. Benzaken “Modeles orientés-objet”, 1997
- [Barr97] D. K. Barry "ODMG 2.0: An Overview. Release 2.0 adds Java binding and more", 1997.
Galima rasti WWW adresu:
<http://www.ddj.com/articles/1997/9717/9717a/9717a.htm>.
- [Barr98] D. K. Barry "There's an ODMG database in Your Future", 1998
Galima rasti WWW adresu <http://www.odmg.org>, skyrelyje Articles.
- [BC97] V. Benzaken, G. Castagna “Langages de Programmation pour bases de Données: Notes de cours du DEA Théorie et Ingénierie des Bases de Données.”, 1997
- [BD93] V. Benzaken, A. Doucet "Thémis: a database programming language with integrity constraints". In Shasha Beeri, Olori, editor, *Proceedings of the 4th International Workshop on Database Programming Languages*, Workshop in Computing, pages 243-262, New York City, USA, September 1993. Springer-Verlag.
- [BDK92] F. Bancilhon, C. Delobel, P. Kanellakis, editors. “Building an Object-Oriented Database System: the Story of O₂”. Morgan Kaufman, San Mateo, California, 1992.
- [BS97] V. Benzaken, X. Schaefer “Forward and Backward analysis of object-oriented database programming languages: an application to static integrity management”, 1997
- [Cas95] G. Castagna “Covariance and Contravariance: Conflict without a Cause”, *ACM Transactions on Programming languages and Systems* . 17(3): 431-447, 1995
- [DD95] H. Darwen, C.J. Date "The Third manifesto", 1995.
- [Del9495] C. Delobel “DEA 94/95”
- [Del97] C. Delobel “Architecture des Systèmes a Objets” 1997
- [Feg97] L. Fegaras “OQL Algebra”, 1997
Galima rasti WWW adresu:
<http://ranger.uta.edu/~fegaras/optimizer/oql-algebra.html>.

- [Lief97] H. Liefke "O₂ OQL", 1997
Galima rasti WWW adresu:
<http://www.cis.upenn.edu/~cse330/o2tut/oql.html>
- [MRL98] G. McFarland, A. Rudmik, D. Lange "Object-Oriented Database Management Systems Revisted", 1998. Prepared for Air Force Research Laboratory - Information Directorate (AFRL/IF)
- [ODMGBE97] "ODMG Book Extract", 1997
Galima rasti WWW adresu:
<http://www.odmg.org/standard/odmgbookextract.html>
- [Sec97] "Object Definition Language", 1997
Galima rasti WWW adresu:
<http://utopia.secant.com/2tierdocs/ug/ch3.htm>